



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Friederike Brun

En dansk-tysk
forfatterindes liv



C.A.REITZEL

Inge Lise Rasmussen Pin
Friederike Brun

En dansk-tysk
forfatterindes liv

C.A. Reitzel

**Inge Lise Rasmussen Pin
FRIEDERIKE BRUN
En dansk-tysk forfatterindes liv
Copyright © Inge Lise Rasmussen Pin og C.A. Reitzel**

**Bogen ser sat med Palacio
og trykt hos Notex - Tryk & Design a-s
Omslag: Lisa Ahrenkiel**

ISBN 87-7421-760-7

**Printed in Denmark 1992
C.A. Reitzels Forlag, København**

**Forsidebilledet:
Friederike Brun med datteren Charlotte
malet af Erik Pauelsen i 1789. Privat eje.**

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING

1. kapitel

BARNDOMMEN 11

2. kapitel

FRIEDERIKE BLIVER GIFT 30

3. kapitel

NYE VENNER, MATTHISSON OG BONSTETTEN 53

4. kapitel

MØDET MED ITALIEN 71

5. kapitel

I SCHWEIZ MED BONSTETTEN 86

6. kapitel

GENSYNET MED BONSTETTEN 95

7. kapitel

ATTER UDE AT REJSE 107

8. kapitel

DET SIDSTE ITALIENSOPHOLD 119

9. kapitel

HJEMME IGEN 132

10. kapitel

BISKOP MYNSTERS BEGRAVELSESTALE 154

APPENDIKS 160

NOTER 179

FRIEDERIKE BRUNS BØGER 180

BIBLIOGRAFI 181

Indledning

Friederike Brun, født Münter (1765-1835) har nu i mange år været næsten glemt i den danske kulturhistorie. Som oftest er hun kun blevet husket som en lidt excentrisk dame, der var rundhåndet over for ubemidlede kunstnere, og derfor har hendes navn været lettere at finde gemt i fodnoter i kunsthistorier end i litteraturhistorier.

Men hun fortjener en bedre plads. I første omgang burde hun rehabiliteres som forfatterinde til fine digtsamlinger, der høstede succes på europæisk plan, og til talrige farverige og poetiske rejseskildringer skrevet på en tid, hvor endnu kun meget få rejste ud. Friederike Brun skrev på tysk, fordi hun kom af en tysk familie, men også fordi det kulturelle miljø i København i slutningen af det attende århundrede for en stor del bestod af tysksprogede. Selvfølgelig talte hun som bosiddende i København også dansk, men hun var uden tvivl bedre til at udtrykke sig på tysk, og hvis man på den tid ønskede at nå ud til og blive læst af et europæisk publikum, så var det helt sikkert bedre at få sine bøger udgivet på tysk end på dansk. Jens Baggesen skrev jo f.eks. også en del af sin produktion på tysk. Og tysk var det fremmedsprog, som danske intellektuelle på den tid kunne bedst.

Friederike var kun få måneder gammel, da hun fra Tyskland blev bragt til Danmark, og bortset fra nogle lange udenlandsrejser har hun altid haft bopæl i Danmark. Og ikke mindst, hun regnede sig selv for dansk og var meget stærkt indlevet i dansk åndsliv. Så er det man spørger sig, hvorfor hun ikke er blevet taget med i den danske litteraturhistorie. Er det mon navlestrengen til Tyskland, der har udelukket hende? Når man tænker på, hvordan danskerne nærmest har

sloges med nordmændene om retten til Ludvig Holberg, der i parentes bemærket også tit har skrevet på latin, et sprog som man på hans tid endnu kunne opnå europæisk berømmelse på, eller når man erindrer, at Danmarks måske mest feterede skuespillerinde, Johanne Luise Heiberg, også stammede fra Tyskland, uden at man af den grund har anset hende for at være ikke dansk, ja så må man undres over så megen vilkårlighed.

Men Friederike Brun var ikke kun dansk, hun var international. Mon nogen har følt, at hun med sine mange forbindelser til udlandet ringeagtede det danske miljø. Eller var man misundelig på hendes rige mands mange penge? Selv om alle gerne kom, når hun holdt åbent hus, så var der alligevel dem, der var lidt forbeholdne. Sådan som f.eks. Adam Oehenschläger der til trods for stærke venskabsbånd ikke holdt af at blive kritiseret af Friederike Brun. Samtidig var han dog selv meget kritisk indstillet over for hendes værk og udtalte flere gange, at han foretrak stokkeprygl fremfor at læse hendes lange naturskildringer. En bemærkning der i den danske litteraturhistorie har haft bedre overlevelsesmuligheder end selve forfatterindens værk, hvilket fortæller noget om, at selv seriøs forskning også bygger på anekdoter.

Jeg har set det som min opgave at gøre opmærksom på, at Friederike Brun ikke bare har levet, men også at hun har udfyldt en vigtig plads i tidens kulturelle liv ikke kun i Danmark men også ude i Europa. Og det har været spændende at beskæftige sig med hende. Det har været som at åbne et vindue ud mod et helt nyt landskab, hvori jeg har søgt at følge hendes mange veje. For hun kom vidt omkring og det både i direkte og i overført betydning.

Underligt at kvindeforskningen i Danmark endnu ikke har taget Friederike Brun op. Hun er dog et eksempel på en kvinde, der for to hundrede år siden havde den lykke at blive en både anerkendt og læst forfatterinde. Samtidig var hun en

kvinde, der til trods for tidens kvindeundertrykkelse kom omkring i Europa og færdedes i mange vidt forskellige intellektuelle kredse. En hjælp var uden tvivl hendes mands gode økonomiske kår, og ikke mindst hendes ry som forfatterinde gjorde det forholdsvis let for hende at skabe kontakt.

Men også Friederike Brun havde sine restriktioner. Hendes mange penge var ikke hendes, men hendes mands. I sit ægteskab havde hun født fem børn, hvoraf en var død som spæd, og barnefødslerne havde svækket hendes helbred. Tidligt var hun som følge af en hård forkølelsessygdom blevet meget tunghør. Hun tog aktivt del i sine børns opdragelse, og altid havde hun nogle af dem med, når hun var ude at rejse.

Imellem den fjerde og den femte barnefødsel mødte hun på en rejse en schweizisk patricier, som hun blev dybt forelsket i. Tit lykkedes det dem at finde en undskyldning for at leve i hinandens nærhed i månedesvis, ja endog i årevis, men noget rigtigt par blev de aldrig. De holdt inderligt af hinanden, men på grund af tidens sociale normer kunne de ikke få hinanden. Det er allerede en stor nåde at finde den eneste ene, men siden kan det føles som en stor ulykke at skulle leve adskilt.

Men Friederike Brun klarede sig, brugte sine kræfter på sin familie og på at holde stort åbent hus. Dertil kom hendes omfattende litterære værk og hendes interesse for litteratur i al almindelighed, skulptur og maleri, teater, musik, sang og dans samt videnskaberne. Friederike Brun var åben over for tilværelsen og fik et rigt omend ikke altid lykkeligt liv.

Som allerede understreget har det været en spændende opgave at studere Friederike Brun; men det har også været et hårdt arbejde at skulle finde frem til de mange bøger, der findes spredt over adskillige biblioteker i Danmark, Tyskland, Schweiz og Italien, som jeg skulle konsultere for at kunne danne mig et billede af hendes person, hendes værk og hendes tid. Heldigvis har jeg kunnet få stor praktisk hjælp hos Hannemarie Ragn Jensen, lektor i kunsthistorie ved Køben-

havns Universitet, samt hos Dyveke Helsted, tidligere leder af Thorvaldsens Museum, der samtidigt nedstammer direkte fra Constantin og Friederike Brun.

Billedmaterialet er rigt, og under hvert enkelt billede angives biblioteket eller museet, der har været mig behjælpelig i min søgen. Jeg har i det hele taget forsøgt at gøre bogen så let læselig som muligt uden dog at lade det gå ud over korrektheden af de oplysninger, jeg kommer med. Fodnoter er af samme grund udeladt, men bag i bogen har jeg for hvert kapitel henvist til mit omfattende kildemateriale. Bag i bogen findes ligeledes Friederike Bruns digte i deres oprindelige tyske form.

Siena, d. 15. maj 1992.

Inge Lise Rasmussen Pin

1. kapitel

BARNDOMMEN

Friederike Brun, født Münter, blev født d. 3. juni 1765 i Tyskland i Gräfin Tonna nær ved Gotha i Sachsen. Hun er altså født i tvillingernes tegn. Om tvillingerne siges det, at de er livlige, intuitive og meddelsomme, at de har succes i selskabslivet, men fremfor alt at de er nysgerrige. Den definition skulle komme til at passe fint på den tyskfødte Friederike Münter. Knappt tre måneder gammel kom hun til Danmark, eftersom hendes fader Balthasar Münter var blevet kaldt her til landet; først som diakon ved Petrikirkens tyske menighed i København for et år senere at blive ansat som præst sammesteds. Friederike er altså født i Tyskland af tyske forældre, men hun er opvokset i Danmark, og bortset fra nogle lange udenlandsophold har hun også boet i Danmark hele sit voksenliv. Sproget i hjemmet var tysk, men selvfølgelig lærte hun også dansk.

Balthasar Münter stammede fra Lübeck, hvor han kom fra en oprindeligt velstillet købmandsfamilie med sæde i Beckergrube, der dog på grund af en ældre halvbrors uheldige finansielle transaktioner havde lidt store økonomiske tab. Så det havde været svært for den unge Balthasar først overhovedet at kunne komme til at studere og siden at kunne gennemføre sine studier. Fremmede havde måttet træde til og hjælpe ham økonomisk.

Også moderen, Magdalene Ernestine Sophie Friederike von Wangenheim, kom fra snævre kår. Hendes fader var rigtignok adelig; men han var død allerede inden datteren nåede at komme til verden, og hendes mor var, formentlig af sorg over ægteemandens alt for tidlige død, afgået ved døden kort

tid efter. De første leveår havde den lille forældreløse pige tilbragt hos sin mormor. Senere havde et nonnekloster i Altenburg taget sig af hendes opdragelse. Arven, der var tilfaldet hende, var ikke stor, for selv om hun var enebarn, så kunne hun som datter ikke få del i det lensgods, der egentlig var tilkommet hendes fader.

Friederikes moder førte, også efter at hun var blevet gift med Balthasar Münter, et ret stille og tilbagetrukket liv. I 1761 havde hun født en søn, Friedrich, der altså var Friederikes storebror. Efter hende kom der endnu to børn, nemlig Balthasar og Johanne. Om moderen vides ikke meget. Egentlig kun at hun holdt meget af at læse romaner, samt at hun ikke holdt af at skrive breve, hvilket den meget rejsende Friederike senere hen i livet skulle komme til at beklage.

Hendes fader derimod var en yderst aktiv mand. Dels var han en meget yndet prædikant, ja måske tidens mest efterspurgt. Hans prædikener udkom trykte, allerede inden de blev holdt, og tiltrak store tilhørerskarer. Dertil kom at han også skrev sine egne salmer, hvilke udkom i to bind med titlerne *Geistliche Kantaten* (Åndelige kantater) fra 1769 og *Geistliche Lieder* (Åndelige sange) fra 1773-74. Af disse nåede flere at blive sat i musik af kendte komponister. Hjemme gav han en hånd med ved børnenes undervisning. Også vennernes børn gav han gerne undervisning. Og hans menighed var kendt for sin velorganiserede pleje af de fattige. St. Petri Pigeskole blev også oprettet af ham.

Berømt blev Balthasar Münter for sin bog *Bekehrungsgeschichte des Grafen J.F. Struensee* (Grev J.F. Struensees omvendelseshistorie), der i årene 1772-73 udkom på tysk i ikke mindre end fire udgaver. Samtidig blev den oversat til andre sprog. Det var nemlig Münter, der havde fået til opgave at omvende Struensee inden udførelsen af hans dødsdom på skaffet. Der er meget forskellige meninger om Balthasar Münters forhold til den dødsdømte. Der er dem, der mener, at han



Familien Münter (silhouet, 1780 ca.). Det kongelige Bibliotek.

ikke var så oprigtigt deltagende i Struensees grumme skæbne, som han til tider har villet give udtryk for, og at hans interesse for den ulykkelige var af kynisk og beregnende art. Under sine samtaler med Struensee samlede han jo stof til en best-seller. Hvorom alting er, så vides det, at Münters forhold til Struensees broder var fint, og det skønt han i en prædiken fra d. 17. januar 1772 har omtalt Struensee som den frygteligste forræder mod det danske kongehus. Men forklaringen er sikkert den, at Münter accepterede den dødsdømte Struensee som menneske, uden dog på nogen måde at være tilhænger af hans egenrådige og vilkårlige politik. Spørgsmålet om hvorvidt Struensees omvendelse var alvorligt ment eller fremtvunget af omstændighederne, ja det er det i dag umuligt at svare på.

Med årene bedredes Münters økonomiske situation betyde-

ligt, bl.a. fordi han i 1781 havde investeret yderst heldigt i papirer fra Dansk og Vest- og Ostindisk Kompagni.

Men tilbage til den lille nyfødte Friederike. Hendes barndom kan vi få et indblik i ved at læse hendes egne erindringer *Wahrheit aus Morgenträumen* (Sandhed fra morgendrømme); en bog hun som voksen nedskrev på tysk, da hun efter en periode med alvorlig sygdom hver eneste morgen i ca. tre måneder var blevet belejret med drømmebilleder fra den for længst overståede barndom. Erindringerne dækker tiden indtil hun var ca. fjorten. På dansk er de i 1914 blevet udgivet af Louis Bobé med titlen *Ungdomserindringer*. Da beskrivelsen af forfatterindens barndomsmiljø er både interessant og levende, fortjener bogen at blive revideret og genudgivet. Der findes næppe noget andet skrift fra tiden, der på samme måde giver et indblik i en opvoksende piges hverdag. Det er da også fortrinsvis fra denne bog jeg har hentet mit materiale, når jeg nu skal forsøge at ridse den lille Friederikes barndom op.

Friederike har tilsyneladende været et meget sundt barn. Trods de almindelige børnesygdomme og en alvorlig skarlagensfeber, der, da hun kun var fire år gammel, nær havde kostet hende livet, kom hun heldigt igennem de første leveår. Miljøet var kærligt, og særligt faderen synes at have forkælet hende meget.

Allerede som fireårig skulle hun ifølge tidens skik som barn af veluddannede forældre lære at læse. Men det var yderst svært for den lille livlige og foretagsomme pige at lære at sidde stille. Da foreslog den kendte pædagog Johannes Basedow, der som ven af familien Münter tit kom i huset, at man skulle bage alle bogstaverne i form af velsmagende kager for derved at fremme læselysten hos den lille vildkat. Friederike var først meget interesseret i den nye metode, men da hun snart havde fået sat alle bogstavkagerne til livs, så var man lige vidt. Så blev det storebroderens huslærer, der måtte træde til. Som ABC valgte han et gejstligt oratorium af Balthasar Münter på vers

og satte så den lille Friederike til at læse det igen og igen, så hun snart kunne det udendad. Derpå gav han hende en hel stabel bøger og bad hende om i de bøger at finde frem til de ord, hun allerede kendte fra oratoriet, og hvis der var nogle nye ord hun ikke kunne klare, ja så kunne hun få hjælp af ham. Efter et halvt års tid var hun efter den metode i stand til at læse en hvilken som helst tekst og kastede sig da også ivrigt over læsningen. Men i skyndingen havde man glemmt at lære den lille pige at stave. Og selv om det jo egentlig slet ikke var Friederikes skyld, så blev hun alligevel i familiens skød stærkt drillet på grund af den mangel. Den senere forfatterinde mindes i sine erindringer, at hun var blevet stillet til skue på et af husets borde, hvorpå husets medlemmer efter tur spurgte hende, om hun nu også kunne stave til deres navn. Den lille Friederike havde så efter bedste formåen forsøgt at stave til de forskellige navne, indtil turen kom til huslæreren ved navn Dragun, hvis navn hun så fejlagtigt stavede D-R-A-C-H-E nemlig »drage« på tysk. Reaktionen udeblev ikke, og under latter lod man Friederike slippe for videre overhøring. Det skete havde dog fået pigebarnet til at forstå, at der var noget, der skulle indhentes, og ivrigt gik hun nu igang med at lære at stave.

Til datidens pigeopdragelse hørte håndarbejde, og nu var det Friederikes mor, der trådte til. Problemet omkring stille-sidningen blev løst med et kompromis. Friederike fik nemlig lov til at sy en natkappe til den af moderens hunde hun helst legede med. På den betingelse skred arbejdet gnidningsløst frem, og barnet fik snart lært at bruge nålen på acceptabel vis.

Samtidig blev hun meget tidligt indført i husførelsens pligter og blev f.eks. egenhændigt sat til at tilberede salaten, for som forfatterinden senere beretter, familien Münter spiste salat, som om de var italienere. Af moderen blev den lille Friederike også ført ind i musikkens verden. Moderen havde selv en god sangstemme, som dog sagdes at have lidt skade allerede

under hendes første barnefødsel. Af hende lærte datteren at syngesange af bl.a. Klopstock, Kleist og Gleim. Moderen tog hende ligeledes tidligt med til koncerter.

I en rigtig skole kom den lille Friederike hos tre søskende Steinmann, der specielt skulle sørge for det franske. Her fandt hun også nye kammerater bl.a. børnene af den tilsynshavende ved Det kongelige Kunstkammer, kunstdrejeren Lorenz Spengler. I det hjem tilbragte den lille pige hver dag gerne et øjeblik, når hun ad en omvej gik hjem fra skole. I huset fandtes nemlig en meget udsøgt konkyliesamling, mange malerier og andre kunstgenstande, som den videbegærlige lille pige gerne kiggede nærmere på, og husets ældste datter stod hende altid venligt bi med yderligere oplysninger.

I København averteres der i *Adresseavisen* fra 1763 med en fransk skole, der tillige var syskole, hvor både adelige og honnerte borgerfolks børn kunne lære fransk, dans, klaverspil, tegning, skrivning og regning. Dertil kom syning med forskellige former for broderi og knipling, perletrækning, tilvirkning af kunstige blomster og armbånd af hovedhår.

Af den annonce fremgår det tydeligt, hvad man som pige i datidens København skulle kunne for at blive accepteret i de bedre kredse, nemlig tale fransk, spille klaver, tegne og brodere.

Med det franske gik det snart helt fint for Friederike. Klaverundervisningen modtog pigen i hjemmet af en saksisk tjener; men lærer og elev kunne ikke rigtigt enes. Hun brød sig i hvert fald ikke om at blive slået over fingrene, hver gang hun spillede forkert, og når læreren spillede for, yndede hun ikke hans hårde og uharmoniske trommen. Storebror Friedrich og lillebror Balthasar havde endnu mindre lyst til at lære at spille klaver og løb deres vej. Balthasar forstyrrede også søsterens øvelsestimer ved at tirre både en papagøje og en hund, således at hun ikke var i stand til at høre sig selv spille for papegøjeskrig og hundegøen. Så klaverundervisningen kom der ikke så meget ud af.



Balthasar Münter (Johan Preisler, 1775). Det kongelige Bibliotek.

Tegningen gik det bedre med, uden at hun dog udviklede de store evner. Men bekendtskabet med tre hollandske søstre ved navn Jenner, der ejede en kattunfabrik gjorde, at hun fik indblik i, hvordan man trykker bomuld. Hos dem kom hun tit, og det venlige og blomsterfyldte miljø stimulerede hende i den grad, at hun også fremkom med ideer til mønstre, der siden blev skåret i træ og brugt i produktionen.

Friederikes kunstsans blev yderligere stimuleret ved besøg hos hofkobberstikker Johan Preisler, professor ved Kunstakademiet på Charlottenborg, hvor hun tit så den ældre mand i arbejde. Han holdt af hendes barnlige selskab og var også flink til at vise hende sin mappe med kobberstik. Kunstneren, der lagde mærke til hendes sunde sans, når det gjaldt kunstværker, spåede hende endda en fremtid inden for billedkunsten.

Men den lille piges kunstneriske interesser gik hovedsageligt i litterær retning. I faderens arbejdsværelse opholdt hun sig ofte alene og læste tyske digte af bl.a. Klopstock og Gellert. Specielt den sidste tiltalte hende, og hun beretter i sine erindringer, om hvordan faderen engang fandt hende i bøn og tårer foran et kobberstik af Gellert bedende til Gud for at opnå den nåde også en dag at kunne skrive smukke vers.

De få bøger, der dengang fandtes for børn, interesserede ikke den lille Friederike, så hun var straks gået igang med voksenlitteraturen. I moderens tyske udgave læste hun Richardsons romaner, hvoriblandt især *Clarissa* talte til hendes fantasi, ja på en måde så hun i sin dagligdag troede at genfinde personerne fra romanerne og således tilsatte den et romantisk og dramatisk aspekt.

I hendes hjem var den tyske digter Friedrich Gottlieb Klopstock, der i perioden fra 1751 til 1770 havde gjort lange ophold i København, en meget velset gæst. Især mens han lagde sidste hånd på sin *Messiade* kom han tit for at tilbringe nogle timer i faderens, Balthasar Münters selskab. Også hans nærvær har

uden tvivl været med til at anspore pigens interesse for digtningen.

På et noget senere tidspunkt stiftede hun bekendtskab med den danske digter Johannes Ewald, nemlig i 1779 da hans tragiske syngespil *Balders Død* med megen succes blev opført. Inden da havde Friederike allerede læst hans digte, men det nye værk for scenen gjorde hende så bevæget, at hun i sidste akt blev nødt til at gå ud for at trække frisk luft for at komme sig over den værste rørelse. Dette kom digteren for øre, og da det viste sig, at han allerede kendte hendes storebror Friedrich, så bad digteren om lov til at invitere den unge pige hjem til sin bolig.

Få dage senere efterkom Friederike i broderens selskab indbydelsen. Ganske vist vidste hun godt, at Ewald var stærkt lammet af gigt. Alligevel gjorde det et stort indtryk på hende, at se digteren på sit leje med knæene trukket helt op mod brystet, med krummet ryg og med både hænder og fødder oversåede med gigtknuder. Det endte med, at den unge pige brast i gråd, og at digteren selv måtte berolige hende ved at lægge en hånd på hendes pande for derpå at kysse den og udbrøde: »Dér bor en ung digtersjæl.« Pigen var følsom, og digteren spåede hende en fremtid som digter.

To år senere var Friederike blandt de unge piger, der ved Ewalds begravelse til manges forargelse strøede blomster foran kisten, da den blev båret hen til Trinitatis kirkegård.

Som trettenårig var hun begyndt at lære engelsk og var blevet i stand til at læse Ossian på originalsproget. Året efter var hun begyndt på italiensk. Det var hendes ønske at kunne læse Tasso på originalsproget. Hendes italiensklærer startede dog med at læse Ariosto med hende, men efter kun fire til fem måneders undervisning gik hun igang med sin Tasso, der også kom til at svare til hendes forventninger.

En lærer, der dog først og fremmest havde helliget sig storebroderens undervisningen i grammatik, latin og græsk,

havde også taget sig lidt af Friederike og lært hende at skrive. Også lidt fransk grammatik var det blevet til. Men da pigen begyndte at ytre ønske om også at ville lære latin, blev der sat en stopper for det af faderen, der i den anledning skal have udtalt følgende ord: »Hun skal ikke blive en lærd fjante.« Som det fremgår, var det dengang helt i orden, at veluddannede kvinder beskæftigede sig med de levende sprog, mens de klassiske sprog var forbeholdt det mandlige køn.

Men al tiden gik dog ikke med undervisning. Tidligt var Friederike blevet vænnet til at stå for nøglerne til forråds- og spisekamre og at hjælpe til med at tilberede måltiderne. Der var også blevet tid til at lege med dyr og til at dyrke haven på det lille lyststed, som faderen havde købt tæt ved Sortedamsøen, imellem Østerport og Nørreport. Her fik Friederike, til trods for moderens ængstelse over at se blærer og vabler på datterens hænder, endog lov til at ro sin familie rundt på søen. Den livsduelige pige nægtede ude på landstedet at iføre sig det traditionelle fiskebensskørt, noget der normalt ellers altid skulle bæres af en pæn ung pige, og håret undgik hun på de kanter at sætte op og lod det hænge i fletninger med en spånhat over.

Som det fremgår af ovenstående fik den lille Friederike en efter tiden meget fri opdragelse. Det gælder specielt, hvis vi sammenligner med hendes moders strenge klosteroptugtelse i Altenburgklostret. Moderen fortalte selv med velbehag, om de mange bedetimer hun havde måttet holde, og om den strenge diæt hun havde måttet følge for at holde en smal talje, og om hvordan hun aldrig havde måttet færdes ude i fuldt sollys, fordi det var ødelæggende for teinten. Dertil kom det stive snøreliv og handskerne, hun havde måttet beholde på både dag og nat.

Friederike derimod havde sine problemer med tidens mode, som på den tid ifølge hende selv »havde nået topmålet af naturstridig, vanprydende smagløshed«. Først var midjen

dengang omsluttet af et snøreliv, dertil kom det oven for nævnte fiskebensskørt, der var fra fire til seks alen vidt, og som tyngede gevaldigt på hofterne. Ovenpå dette kom så alle slags bånd og garneringer. På fødderne bar man styltesko med hæle på to eller tre tommer. Dertil kom hovedstadsen. To tommer tykke toupéer af hjortehår afstivede med jerntråd, der hver vejede ca. et halvt kilo, blev lige bag pandehåret surret fast omkring nakken. Ovenpå disse sattes nu håret med store og lange jernhårnåle. Og ovenpå igen blev der sat fjerbuske og flagrende vimpler. Eftersom det kunne tage op til flere timer at sætte håret på den kunstfærdige måde, skulle hele herligheden vare en hel uge, fra lørdag til lørdag. Det var simpelthen en lidelse, først at få det sat og siden at værne om det i en hel uge. Og som Friederike selv skriver i sine erindringer: »Og hele dette martyrium måtte udholdes ene og alene, fordi det var skik og brug, og moden krævede det. Men aldrig vil jeg uden gru tænke tilbage på de lørdage, og endnu begriber jeg ikke, hvorledes mit sunde hoved slap frelst ud af den skærsild.«

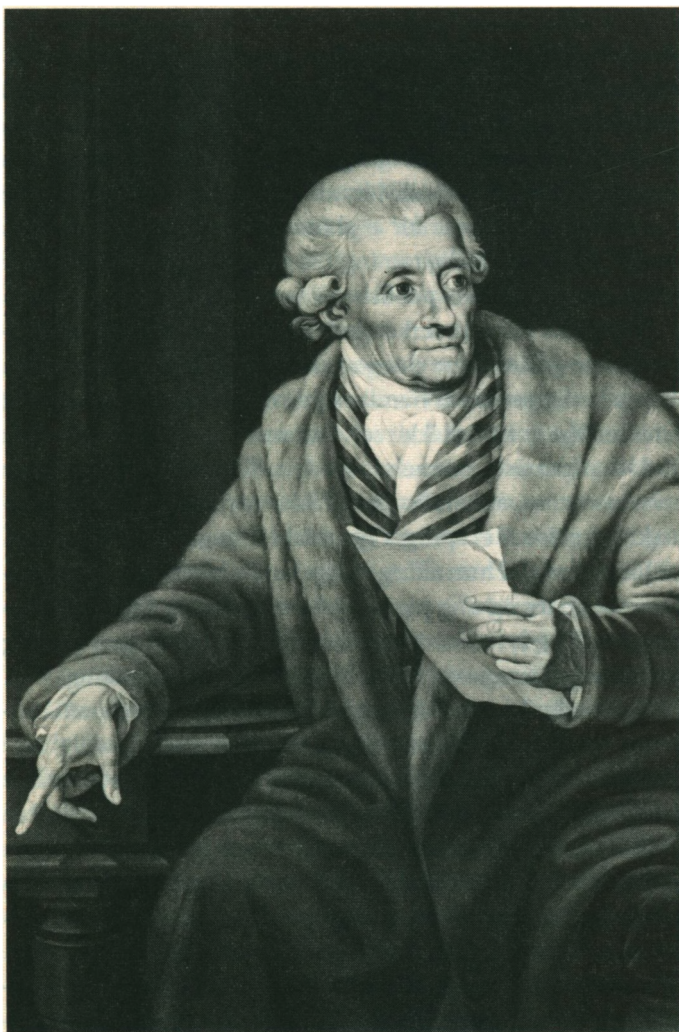
Den opfindsomme Friederike allierede sig med sin frisør, og eftersom hun havde et i sig selv meget kraftigt hår, opnåede hun med moderens samtykke at få en frisure med kun en valk i og med friske blomster i stedet for al den kunstige pynt. Men da hårpynten bagefter i et selskab faldt helt sammen, efter at hun under en dyb hilsen var gledet på det bonede gulv, var hun så heldig at svigerdatteren i huset, nemlig den unge Emilie Schimmelmänn, bad Friederikes mor om lov til at sætte Friederikes hår på en anden måde. Moderen samtykkede, og snart var Friederikes hår sat op i fletninger fæstnet med et bånd. På den måde lykkedes det Friederike at slippe for den værste tortur.

Udover at beskæftige sig med sine egne mindre søskende, Balthasar og Johanne, fik Friederike også rig lejlighed til at tage sig af familiens venners børn. I sommermånederne var

det ude på lyststedet også sket, at hun havde taget sig af gartnerens børn, ja endog arbejderkonerne havde undertiden efterladt deres børn hos hende. I mindet om sine egne pinsler med moden, begyndte hun nu også at frigøre nogle af de små svøbelsesbørn, der ifølge tidens skik på Sjælland endnu var stift pakket ind med armene bundet ind til kroppen. Friederike kendte til en friere måde at klæde små børn på fra Tyskland, og snart var der flere af mødrene til de små børn, som Friederike tilså, der fulgte den lille frøkens eksempel.

Når faderen for at kunne arbejde i fred og ro trak sig tilbage til en pavillon, der var blevet opført i et hjørne af haven, fulgte Friederike tit med. I begyndelsen havde hun hygget sig med et håndarbejde i pavillonens underetage, men senere fandt hun sig en rede i et gammelt stynet piletræ, hvor der med tiden i hovedstammen havde dannet sig en fordybning omgivet af høje, friske unge skud. Her tilbragte Friederike mange timer i selskab med en god bog og senere, da hun fandt på at tage pen, blæk og papir med op i sin hemmelige hule, med at oversætte Ossian til dansk. Lidt efter lidt begyndte hun også at skrive sine egne digte.

De beskrevne blade blev gemt oppe i træet, men nogle stærke vindpust havde blæst nogle af dem ned i haven, hvor den daværende huslærer havde fundet dem og vist dem til den intetanende fader. Denne troede i første omgang, at det drejede sig om unøjagtigt kopierede digte. Først senere kom det frem, at det drejede sig om autentiske digte og oversættelser fra Ossian, som hun, uden at være sig det bevidst, havde gendigtet i en blanding af jamber og aleksandrinere. Huslæreren mente, at nu var tiden inde til at undervise Friederike i græsk, således som den tidligere huslærer havde bedt om lov til at undervise hende i latin. Men også denne gang svarede faderen blankt nej. Han har åbenbart været overbevist om, at hun i andre folks øjne ville komme til at virke for lærd og måske derigennem blive hindret i at blive godt gift.



Friedrich Klopstock. Det kongelige Bibliotek.

Men Friederikes interesse for poesien glædede faderen overordentligt meget. Når derimod storebroderen Friedrich, der var blevet tvunget til at læse både græsk og latin, også gjorde forsøg på at digte og fremlagde faderen resultaterne, så havde faderen altid været meget hård i sin dom, som om han frygtede, at sønnen skulle blive for følsom. I hvert fald gjorde han, hvad han kunne for at skræmme ham væk fra poesien over i en mere mandig retning. Til gengæld gjorde han alt for at befordre datterens poetiske evner.

Friederike var udmærket godt klar over forskelsbehandlingen, men synes mere interesseret i at understrege faderens milde bedømmelse af hendes egne digte end i at påpege det uretfærdige i, at hun ikke selv kunne få lov til at blive lukket ind i den klassiske dannelses verden. Eller måske hun selv var overbevist om, at hendes gemyt ikke var egnet til en systematisk tilegnelse af et sprog. I hvert fald fremgår det flere steder, at hun mente, at hun aldrig rigtigt havde lært noget, men snarere som barn og ung pige havde befundet sig i en stadig be-
tragtende og lyttende tilstand og på den måde som i en leg havde suget en masse viden til sig om snart sagt alting.

Og Friederike var så heldig at befinde sig i et kulturelt centrum. Faderens stilling som præst for den tyske menighed i København gjorde, at det münterske hjem blev til et naturligt midtpunkt for alle de herboende tyske familier. Netop på den tid var det de tysktalende, der sad på en stor del af de vigtigste embeder i Danmark, og den ene personlighed trak den anden med sig. Familien Münter omgikkes ikke bare embedsmændene og deres familier, men også kunstnerne og de adelige. Fire år gammel var Friederike endog sammen med sine forældre blevet modtaget af enkedronningen, og hun havde truffet Frederik den Sjette som barn. Blandt de adelige bekendtskaber bør nævnes familierne Bernstorff, Reventlow, Stolberg og Schimmelmann. Og når disse om sommeren trak sig tilbage til deres stamgodser på øerne, var det hændt, at Friede-

rike havde gæstet dem sammen med sin fader. Specielt de bernstorffske søskende knyttede Friederike og hendes søskende sig stærkt til. Sammen indstiftede de i leg en orden, som de kaldte Det hellige Kompagni.

I vinteren 1777 havde faderen givet religionsundervisning til grev Schimmelmans to døtre, Carolina og Julia, og Friederike havde fået lov til at deltage. Konfirmeret blev hun dog først d. 11. april 1779. Friederike var stærkt knyttet til den noget ældre Emilie, gift med Ernst Schimmelman, der døde i februar 1780, kun 28 år gammel.

Friederike var tidligt moden, og selv om hun tilsyneladende ikke var egentlig smuk, må hun have været meget indtagende og interessant, for da hun bare var i konfirmationsalderen, begyndte Georg Zoëga, den senere berømte arkæolog og numismatiker i Rom, og hans ven Christian Esmarch, senere toldforvalter i Holtenau og Rendsburg, at interessere sig for og så småt at forelske sig i den unge pige. Esmarch havde i Göttingen studeret sammen med greverne Christian og Leopold Stolberg og de senere berømte forfattere Voss og Hölty. Ligeledes kendte han udmærket forfatteren Bürger. Så den litteraturinteresserede Friederike har uden tvivl forstået at værdsætte den interesse de to unge mænd viste hende.

Et mandligt bekendtskab, der skulle blive af stor betydning for den unge pige i udvikling, var uden tvivl August Hennings, en ungdomsven til Ernst Schimmelman, kommitteret i kommercekollegiet, der var ca. tyve år ældre end hende selv. Han var også meget litterært interesseret, og specielt gik han op i engelsk litteratur, så der har været rigeligt med samtalestof, når det gjaldt om at underholde sig med Friederike. Selv skriver Friederike mange år senere følgende linier om deres venskab: »Der opstod et fortroligt, hjerteligt forhold imellem os. August Hennings ædle og fine optræden udviklede hos mig kvindelighedens højere sans. Han havde i sit væsen en blanding af ømmeste finfølelse og mandig alvor som især til-

talte mig, thi for at *elske* måtte jeg også føle *ærbødighed*, og jeg tror det ville have været mig umuligt, at kunne føle for en ganske ung mand det, som i mig kunne udfolde sig til kærlighed. August Hennings talte straks til min sjæl, og det åbnede mit hjerte for ham.«

Som syttenårig kom Friederike for første gang tilbage til Tyskland. Sammen med sine forældre foretog hun i sommeren 1782 en tre måneder lang rejse sydpå. De gjorde ophold i adskillige tyske byer, hvoriblandt Hamburg, hvor de så meget til Klopstock. Derpå var de i Gotha, hvor de besøgte moderens familie, og i Gräfin Tonna, hvor Balthasar Münter havde arbejdet som præst, inden han var blevet kaldt til København. Her havde modtagelsen været meget varm, og faderen havde flere gange måttet prædike for sin tidligere menighed. I Weimar havde de været sammen med forfatterne Wieland og Herder. Goethe nåede de derimod ikke at træffe. Ligeledes havde et møde med digteren Gleim været på programmet, men desværre lykkedes det ikke for familien Münter at træffe ham hjemme. Hjemturen gik over Lübeck, hvor de traf faderens familie. I Tyskland var storebror Friedrich, også kaldet Fritz, der nu studerede i Göttingen, stødt til dem. Han havde også været med på rejsen Tyskland rundt, men rejste ikke med hjem. Han blev tilbage for at fortsætte sine studier.

Rejsen kan man i detaljer læse om i *Tagebuch meiner ersten Reise* (Dagbog for min første rejse), en bog faderen sammen med et lille udvalg af hendes digte i Klopstocks manér lod trykke i hundrede eksemplarer til uddeling blandt slægt og venner.

Inden den lå færdig modtog Friederike et brev fra broderen i Göttingen med følgende ordlyd:

»Göttingen, d. 9-10 december 1782.

At Du vil lade Din dagbog trykke, er mig i flere henseender ret kært. Dog beder jeg Dig indstændigt og for Din egen skyld:

Lad det ikke blive bekendt i København, og allermindst iblandt dine veninder. En og anden af dem kan Du betro det, men fik f.eks. nogen af Schönheyders det at vide, da ville hundrede og et være ude. Tro Du mig, jeg kender i det punkt folk bedre end Du. Om mig kan de i Guds navn sige, hvad de vil, det skader ikke mit gode navn og rygte, men at falde i fruentimmers hænder er skrækkeligt for en ung pige, og deres misundelse volder store ulykker. Hold det derfor hemmeligt i København – her i Tyskland behøves det ikke. Send mig, når det er færdigt, en 12 eksemplarer, jeg skal dele dem om, hvor det passer. Her i Göttingen ved jeg ingen uden mig selv og vor fætter og Bürger, Heines kender Du ikke nok. Men Gotter's, Wangenheim's, Herder, Wieland, Jerusalem, Eschenburg's o.fl. må have det. Men ros nu ikke dem, Du omtaler, så meget, at de bliver undselige, skriv hellere om egne end om mennesker, og flet et og andet vers ind, hvor Du kan. – Her har Du en elegi af mig selv. Det ene eksemplar beholder Du, de andre er til Rothe og Esmarch.«

Ovenstående brev vidner om et fortroligt forhold imellem søsteren og broderen, og det er samtidig et bevis på, at Friedrich oprigtigt ønskede, at søsterens litterære arbejde skulle få lov at komme på tryk. Men det giver os også et indblik i, hvor vanskeligt det var at være ung pige i 1782, eftersom det var afgørende at være hævet over al kritik, da det ellers kunne blive problematisk at blive gift på passende vis. Broderens råd med hensyn til at undgå at skamrose de personer, der er nævnt i dagbogen, er bestemt også velment. Når vi i dag læser hendes trykte dagbog, kan man måske mene, at Friederike ikke har lyttet nok til storebroderens råd. Også selv om hun har benyttet et system med kun at skrive første og sidste bogstav af personernes efternavne, er vi dog i stand til at gennemskue deres identitet. I hvert fald når det drejer sig om Klopstock, Wieland og andre berømte mænd i tiden. Næsten alle omtales med en-

tusiastiske adjektiver, der nok dels skal læses som udtryk for et underdanigt forhold fra den unge piges side af over for de etablerede kunstnere, dels som udtryk for en følsom tid, hvor venskabet blev anset for at være et af de vigtigste goder. Derudover er bogen fuld af dybtføjte landskabsbeskrivelser og stemninger, der tydeligt bærer præg af hendes læsninger.

En nat kørte Friederike sammen med sin familie over Lüneburg hede, som Friederike og alle andre litterært interesserede i tiden havde et ganske bestemt forhold til på grund af Goethes bog om den unge Werthers lidelser, der ender med, at hovedpersonen begår selvmord på samme hede. I sine barndomserindringer nævner Friederike, at bogen egentlig var blevet hende forbudt, men at hun alligevel havde stjålet sig til at læse den. Om heden skriver hun i dagbogen meget realistisk: »Jeg synes, man gør heden stor uret, når man beskriver den som værende så frygtelig, som man gør. Så trist er den heller ikke. Tit kører man igennem granskove, hvis vellugt sammen med den meget behageligt duftende hedelyng glædede mig meget. Denne nat var helt igennem ossiansk. Månen kiggede frem bag en grå sky, og vinden suste hen over heden og det bølgende græs.«

Som et tillæg til rejsedagbogen udkom også en række af hendes digte og nogle små korte prosastykker. Her er stilen mere patetisk, ja efter vor tids smag ligefrem alt for højtravende, men den ligger helt på linie med tidens ånd. Flere af digtene er helliget den tidligt afdøde Emilie Schimmelmans, som f.eks. det følgende, som i min prosaoversættelse, der desværre ikke er i stand til at give et indtryk af Friederikes metriske formåen, på dansk lyder således:

TIL EMILIES SKYGGE

Bortgået er du, gået forud til Vor fader,
Tårer flyder efter dig og forlanger dig bange tilbage,
Ak, tilbage fra graven, der nu ubønhørligt

Dækker vores Emilie.
Dog ikke Emilie dækker den – kun
Dit jordiske hylster; i støvet
Hviler det bare der indtil Guds høstdag!
Roser vil vi strø, og unge jasminer og myrter
På den hellige grav.
Ak, hvis Du svæver ned mod os med søde gysninger,
Belønner og velsigner du os med forudannelser om den
fryd
Hvis strømme Du drikker.

I forordet til dagbogen skrev Friederike: »Denne dagbog er kun trykt for nogle veninder og venner, som forfatterinden har lært at kende på sin rejse. Det ville gøre hende ondt, om den blev videre kendt. Om noget trykt nogensinde kun har været tiltænkt vennerne, så gælder det disse ark, som bliver givet til dem, som den er bestemt for med en indtrængende bøn om at holde det hemmeligt.«

Og hun slutter sin dagbog med følgende ord: »I kære få, der vil komme til at læse den, læs den med overbærende venners elskværdige mildhed. Det drejer sig blot om uforfalskede udydelser af et hjerte, der altid vil stræbe mod at fortælle sine følelser.«

Og i og med de sidste linier har vi fra den unge piges hånd en programklæring for hele hendes senere virke. Det rene hjerte og de rene følelser er de hængsler, som hendes liv skal komme til at dreje sig om.

2. kapitel

FRIEDERIKE BLIVER GIFT

Friederike begyndte at komme i den giftefærdige alder. Vinteren 1781-82 var gået med selskaber og baller. Adskillige bejlere havde allerede meldt sig. Nemlig den unge Fritz Tutein, den østrigske konsul Bozenhard, marineløjtnant Sneedorff samt den i St. Petersborg bosiddende købmand Constantin Brun, der opholdt sig i København for at afvikle nogle forretninger.

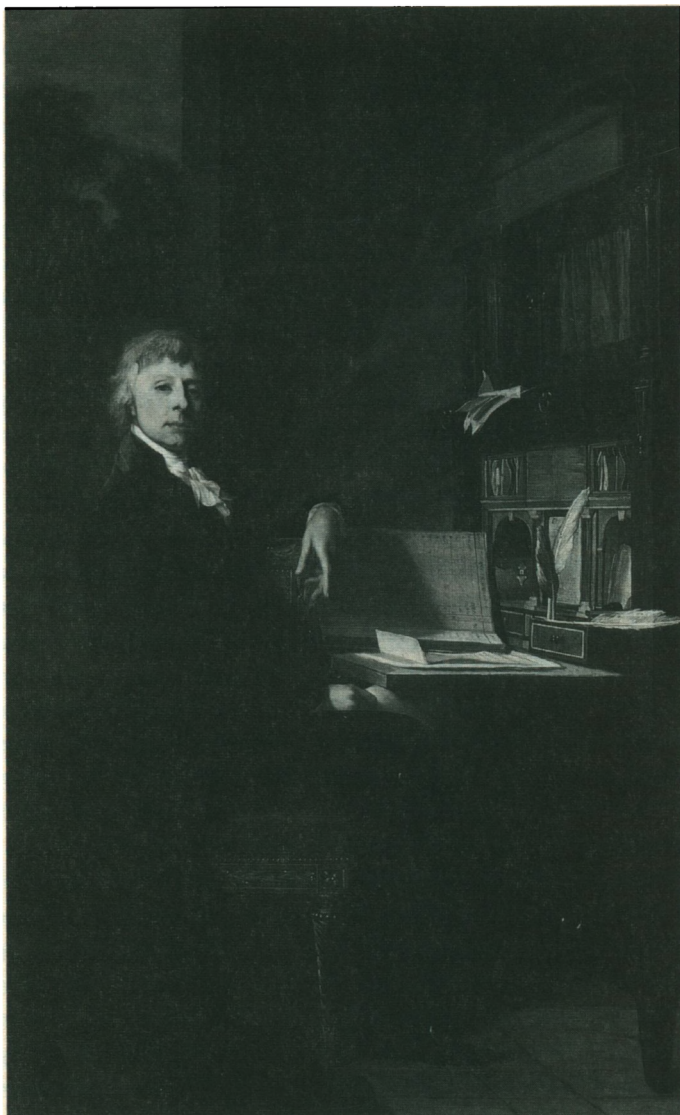
Sidstnævnte bar sorg over sin forlovede, der var død kort tid forinden. Han var nitten år ældre end Friederike, tyskfødt og rig. Han havde selv arbejdet sig op; fra at være en simpel handelsmedhjælp var han af sin chef blevet udstationeret i St. Petersborg, hvor han også var blevet dansk konsul.

Friederike havde ingen hast. Til faderen skal hun spøgende have sagt, at hun egentlig helst ville giftes med en, der besad alle bejlernes bedste egenskaber. Det vil sige Tuteins vid, Bozenhards dyd og beskedenhed, Sneedorffs gode forstand og Bruns behagelige væsen.

I efteråret 1782 kom Constantin Brun atter til København og var en hyppig gæst hos familien Münter. Friederikes fader var dog imod at sende sin datter til udlandet, så Brun, der var bange for et afslag, erklærede sig ikke officielt.

Så skete det, at han i marts 1783 fik tilbudt en stilling i København som administrator ved Den Vestindiske Handel. Brun tog imod tilbudet, og det ikke mindst fordi den stilling tillod ham at fri til Friederike. Hun svarede ikke straks ja, men udbad sig en betænkningstid.

Balthasar Münter skrev på sin otteogfyrreårs fødselsdag et langt brev til sin datter, i hvilket han udførligt opremser grun-



Constantin Brun (Jean-Lorent Mosnier). Kunstakademiet.

dene for og imod et ægteskab med Constantin Brun. Eftersom brevet har overlevet tidens tand, gengiver jeg det i sin helhed i Mynsters danske oversættelse fra 1883:

»Du kan ikke komme til nogen beslutning, min søde pige! Du vakler mellem ja og nej, og du finder denne tilstand højest pinlig. Kom, grib din faders trofaste, kærlige hånd, som vil lede dig. Din fader vil, for den allerhøjeste Faders åsyn, overlægge med dig dit store anliggende, overlægge det med så megen alvor og omhu, som hans kærlighed til dig, din tillid til ham gør det til en højhellig pligt.

Lad os først betragte din elsker ved at se hen til hans forstand, hans hjerte og hans moralske forhold.

At han har megen sund *fornuft*, besidder mange ved iagttagelse og erfaring forhvervede kundskaber og er så dygtig som få i sit fag, til hvilket forsynet har bestemt ham, vil du længe have mærket, og det er indrømmet af alle, som er i stand til at have en dom derom. Netop dette har jo henledet opmærksomheden på ham hos dem, som have budt ham den post, han har modtaget i håb om at blive din mand.

Hans *hjerte* synes mig at være ædelt og godt; hidtil har jeg i al fald intet opdaget hos ham, som står i strid med denne min gunstige mening. Du har jo kendt ham ligeså længe som jeg, men heller ikke har jeg bemærket, at du har fundet nogen fejl hos ham, der kunne vække anden forestilling om hans tænke-måde. En bemærkning har du dog gjort, som her må komme i betragtning: at du nemlig aldrig endnu under hans ophold her har fundet ham tilstede ved den offentlige gudstjeneste. Dette træk kunne vække tvivl om hans agtelse for religionen; og var denne tvivl begrundet, måtte vi begge fælde anden dom om hans hjerte. Her have vi altså et punkt, hvorom der nødvendigt må affordres ham en erklæring. Hvem der ikke elsker og ærer religionen kan ikke blive min Friederikes mand.

Denne tvivl taber dog meget af sin vægt, når vi ser hen til hans *moralske forhold*. Du ved, hvilket gunstigt vidnesbyrd både hans og vores venner i Lübeck giver ham i denne henseende, og de har kendt ham i hans ungdoms år. To hele vintre have vi selv haft lejlighed til at iagttage ham. Venlighed, beskedenhed, mådehold, tjenstagtighed, blidhed, eftergivenhed, forsigtighed, klogskab: det er de dyder, som vi har bemærket hos ham og som ikke tyder på noget mod religionen stemt sind. Aldrig har vi set ham gøre, hørt ham sige noget, der stred mod retscaffen og dyd. Intet upassende ord, ingen bitter dom om hans næste, intet træk af hovmod eller forfængelighed har vi hørt af hans mund. Ligeså lidt har rygter sagt noget ufordelagtigt om ham og hans forhold under hans ophold her.

Lad os så betragte hans person noget mere fra ydersiden. Jeg ved ikke, hvad du egentlig synes om hans *ydre*; mig forekommer det behageligt, vindende og indtagende. Han har på sine rejser dannet sig ved at færdes i den store verden, og uden at være en sirlig spradebasse, uden affektation og vindbeutleri ved han overalt at gøre sig gældende. Han kan tale rigtigt og vægtigt om alt, hvad der hører til hans fag, og om meget som ligger udenfor det. Hvad han skriver, er vel gennemtænkt, og han udtrykker sig, fraregnet nogle få sprogfejl, rigtigt og smukt.

Sygelig ser ganske vist din ven ud. En tid lang i vinter be fandt han sig virkelig heller ikke vel. Var nu dette sygelige udseende en følge af udsvævelser i hans ungdom, ville det være en uovervindelig hindring for hans hensigter med dig. Men efter det vidnesbyrd, som vore venner, der nøje har kendt ham i hans ungdomsår, giver hans dydige vandél, er der ingen grund til frygt. Snarere er vel dette udseende en følge af hans megen rejsen og omflakken, muligt også af hans hidtil ubesvarede kærlighed, og det kan forandre sig, når hans sind og levemåde igen kommer til ro og hans kærlighed møder

gengæld: det kan også være ham naturligt, hvad tilfældet er med mange mennesker, som trods deres udseende er raske og bliver gamle. Selv forsikrer han helligt, at han altid befinder sig vel og med undtagelse af det tilfælde, han havde i vinter, aldrig har været alvorlig syg. Det onde, han havde, var jo også, hvad prof. Schönheyder forudsagde, forbi, efter at han i 6 uger havde brugt den forordnede kur. Jeg har spurgt Schönheyder på ære og samvittighed, hvad han mente om hans helbred; og han har givet mig det tilfredsstillende svar: at han vel ikke have nogen atletisk konstitution, men dog efter hans bedste indsigt ikke nogen svaghed eller fejl, som truede med en tidlig død eller et sygeligt liv, når han kun vedblev med en ordnet levemåde. Til endnu større betryggelse kunne vi dog også høre Bergers mening om dette punkt.

Den store forskel på hans og din *alder* ville være en betænkelig omstændighed, hvis det var afgjort, at han var sygelig. Men er hans helbred ikke så svagt, falder betænkeligheden bort. En 11-12 år må manden gerne være ældre end hans kone; han er altså højst en 6-8 år for gammel for dig. Er både mand og kone purunge, begår de mange dårskaber, fordi deres lidenskaber endnu er for heftige og de mangler den behørig verdenskundskab og erfaring. Konen taber da også let, før end manden er tjent med, ungdommens ynde; hun bliver en matrone, medens han endnu står i sin fulde kraft. Derimod kommer begge hinanden snart nærmere i år, om også han fra først af er dobbelt så gammel som hun. Vil jeg nu end indrømme, at din elsker, som elsker betragtet, kan være vel gammel for dig, er han dog ung nok til at håbe, selv at kunne afslutte sine børns opdragelse. Føj nu til, at du selv ofte har erklæret, du ville ikke tage nogen mand under 30 år; tænk så på de mange eksempler, du har set på et lykkeligt ægteskab, hvor den samme ulighed fandtes i alderen; og betænk så fremdeles, hvad erfaringen lærer, at en ganske ung elsker yderst sjældent findes i de vilkår, at han anstændigt kan forsørge hustru

og familie: stil dig alt dette for øje, når du vil rettelig dømmе om dette punkt.

Jeg går nu over til hans andre ydre forhold og forbindelser, hvorved hans herkomst og familie, hans evne til at forsørge dig og hans borgerlige ære er at tage i betragtning.

Herkomst er i sig selv noget meget tilfældigt og lidet betydende. Imidlertid ved du, at hans er god og kan måle sig med din. Mere af betydning er *familien*. Han har en broder, som der, hvor han er ansat, er en højt agtet og velhavende mand, og 3 uforsørgede søstre, der sandsynligvis vil komme til at trænge til hans hjælp. Jeg kender dig for godt til at tro, at dette kunne være dig imod. Selv er du tilbøjelig til at gøre vel; skulle du ikke gerne se, at din mand gjorde vel mod sine? – Men af stor betydning for dig er, at den mand, som elsker dig, her er en fremmed. Bestemmer du dig til at give ham din hånd, er du fri for alle besværlige familieforbindelser og hvad ubehageligt deraf følger; du kan beholde dine gamle venner, vælge din omgang efter din egen smag, og er ikke bunden til nogen, du ikke selv synes om.

Hans *evne til at forsørge* dig er så rigelig og så sikker, at du ikke kan vente at finde nogen anden mand, der i så henseende kan måle sig med ham. Også dette er for dig en ting af den største betydning. Du er opdraget i overflod; har aldrig prøvet, hvad det er ikke at kunne skaffe sig det fornødne; kender nærings-sorg næppe af navn. Du er vant til og holder af en finere og bekvem levemåde, og er du end ingen ødeland, har du dog slet intet anlæg til nogen streng sparsomhed. Skulle du overleve ham, er du sikret mod trang, fordi han er beredt til at sikre dig den størst mulige enkepension i den herværende enkekasse.

Hans *borgerlige ære* er ikke ringe og kan blive meget stor. Han er agtet af alle, også afholdt og erkendt for en mand af fortjeneste. Et vigtigt hverv er ham af regeringen betroet; og skønt han er udlænding, volder den sædvanlige skinsyge mod fremmede ikke nogen tilsidesættelse for ham. Opfylder han

de forventninger, man nærer om ham, hvad han vistnok rigelig vil gøre, da vil også hans anseelse være betydelig. Var du, hvad du gudskelov ikke er, en forfængelig pige, ville jeg tilføje: at han har så glimrende udsigter som få i hans stand til titel og rang. Dette er dog ingen bevæggrund for min Friederike; lad det derfor være usagt.

Jeg må nu betragte ham nærmere i hans *forhold til dig*: Han elsker dig med den inderste ømhed, og hvad der særligt glæder mig er, at han fortrinsvis elsker din sjæl, din gode karakter, din forstand, dine talenter. Smukkere piger havde han let kunnet finde, og næppe ville de have afslået hans hånd. Hans kærlighed er ikke ny, og, skønt den hidtil slet ikke har været lønnet med noget håb, har den holdt sig i sin hele styrke; den kan således ikke være ustadig, og den gør hans forstand og hjerte ære. Med varmeste højagtelse, med sand ærbødighed elsker han dig; disse følelser bryder frem ved alt, hvad han siger om dig. Jeg kan heller ikke tro andet, end at hans sind og tilbøjeligheder stemmer med dine. Han har ikke din store livlighed, dine ungdommelige lidenskabers impetuositet, hvis jeg så tør udtrykke mig. Jeg mener, det er godt og vel: den ved år og erfaring dæmpede ild ville gavnligt påvirke fyrigheden hos dig, som lig en opluende flamme griber og fortærer alt. Just en sådan mand, min gode, kære pige! måtte jeg ønske dig, selv om det blev en anden. En ung og fyrig, med din raske indbildningskraft, dit elskværdige, hede sværmeri ville gøre sådanne krumspring med dig og du med ham, at alle eders venner måtte blive angst og bange.

Men hvorledes er nu egentlig, mit kære barn! *Dit sindelag mod ham?* – Du agter ham højt, det ved jeg, du har gerne set ham hos os, har fundet fornøjelse i hans samtaler, med velbehag mærket hans forstand, hans indsigter og meget andet godt hos ham; du har foretrukket ham for flere, som du også kan lide. Da jeg meddelte dig hans andragende, blev du rørt, fandt det straks umagen værd at overlægge og rådslå derom

med dine venner. Måske du også senere har haft nye, dig forhen ukendte følelser for ham, hvilke du i al fald ikke havde, dengang han bejlede til dig.

Du vil formodentlig sige: jeg agter ham højt, kan også godt lide ham, men jeg elsker ham endnu ikke. Du har da i så fald allerede de fornemste ingredienser af kærligheden i dit hjerte. Det kommer kun endnu an på, at du tænker dig ham sin *din*, forestiller dig ham som den, der vil dele lykke og ulykke med dig, være din beskytter, forsørger og bedste ven; gør dig det klart, hvor højt han sætter pris på din kærlighed, han, den mand du højagter, hvem du også godt kan lide. Snart vil da vistnok det inderligste, hjerteligste venskab forene eders hjerter, og heri består den kærlighed, som gør ægteskabet lykkeligt og er dets faste hånd. Hin ganske vist virkeligt eksisterende, men i romaner og digte over al måde lovpriste kærlighed, som I unge har i tanke, er så lidt nødvendig i ægteskabets lykke, som den kan gøre denne sikker. Den er blind, ser igennem fingre med de største fejl, forvandler dem endog til dyder, spørger ikke fornuften til råds, og den er ofte ligeså hurtigt forsvunden som den opstod. Du har selv kendt ægteskaber, opståede af denne kærlighed; set de sørgelige følger af dens overilelse og ubesindighed. Kun en eneste gang har jeg set dig betagen af en sådan; kære barn! Hvorhen ville den have ført dig! O hvor ofte har jeg takket Gud, at han dengang vågede over dig, slukkede gnisten, før den blev til flamme! Gerne vil jeg indrømme dig, at denne følelse, når det øvrige er til stede, hvorpå ægteskabets lykke beror, i sig selv er skøn og priselig; men det rette, som fordres, er den dog ikke. Først må den tabe det meste af sin fyrige lidenskab, må vende tilbage til mådehold og fornuft. Og hvad bliver den da til andet end det inderligste venskab, den hjerteligste gensidige tillid, den fuldeste delen af hinandens ve og vel? O dette er jo det samme, som må oprinde af sand højagtelse og oprigtig interesse, som to nærer for hinanden – også uden hin kærlighed. Uden den er talrige

ægteskaber blevet højst lykkelige, med den ofte højst ulykkelige.

Jeg erindrer engang at have hørt dig sige: du fandt ham *tilbøjelig til skinsyge*. Jeg tror, du tog fejl deri. Hvorledes skulle han, der har så høje tanker om din uskyld og dyd, falde på at være skinsyg på dig, der har så få præentioner, finder alle andre piger elskværdigere end dig selv og har så lidt begreb om koketteri, at du ikke engang kan øjne det hos andre, hvor tydeligt det end ligger for dagen.

Hvad der endelig i denne sag synes at burde vække særlig opmærksomhed, er den forunderlige *forbindelse af omstændighederne*: Konsul Brun, bosat i Petersborg, rejser i handelsforretninger til København. Han bliver bekendt i mit hus, bliver husven, får min datter kær, men mærker, der er intet håb for ham, da forældre og datter elsker hinanden for højt til at kunne tænke sig adskillelse. Han gemmer da sin håbløse kærlighed i sit bryst, og rejser tilbage. Næste efterår kommer han igen, har sin uforandrede kærlighed med sig, men finder en ivrig medbejler, som tillige er hans ven og som betror ham sit hjertes ønsker. Da han endnu intet håb ser for sig selv, under han gerne sin ven og medbejler den længselsfuldt attråede lykke, ja taler med mig til hans gunst. Nu bryder foråret frem, hans forretninger er endt, han tænker påny på tilbagerejsen til Petersborg, bestemmer den til den 20de marts og tror ikke så snart igen at skulle se København. Da gøres der ham den 17de marts det forslag fra regeringen at forblive her på meget gunstige vilkår, og den 20de, den dag han skulle have rejst, skal han nu erklære sig. Den store, uovervindelige hindring for hans kærlighed er nu fjernet. Han tør nu have håb, han melder sig straks, erklærer sin medbejler, at han er hans medbejler, modtager den ham budne post og beslutter sig til at forlade sin handel, bytte sit opholdssted, vis på aldrig at skulle fortryde den hurtige og vigtige bestemmelse, han tager, når han kun må vinde min kære piges tilbøjelighed. – Det overor-

dentlige i denne hele forbindelse af omstændigheder gør et indtryk på mig, jeg ikke kan modstå. Jeg må deri set et tydeligt, umiskendeligt vink fra Forsynet, der viser mig den mand, hvem min datter skal tilhøre. Ser og forklarer hun det som jeg, og følger hun dette vink, må jeg slutte, det vil gå hende vel. Står hun imod, kan jeg ikke undertrykke den frygt: hun støder sin lykke fra sig. -

Før jeg slutter disse mine faderlige overvejelser, har jeg endnu kun at tilføje nogle *almindelige regler*, som vistnok ikke vil være dig nye, men dog fortjener at fremhæves, fordi de kunne være dig nyttige til at tage din så vigtige bestemmelse.

For det første: her på vor jordklode er intet aldeles fuldkomment. Alle vores ønsker opfyldes aldrig. De idealer af lyksalighed, vi så gerne vil danne os, bliver aldrig virkeliggjorte. Hvor kun meget, ja det meste er godt og bifaldsværdigt, der må vi gribe til og være glade;

For det andet: En ung pige må ikke være for kræsen med den mand hun vælger. Kun kort er de kære væseners glansperiode, kun kortvarig den tid, da de fængsle de få unge mænd, som kunne byde dem noget. Snart træder andre piger frem og fortrænge de forrige, som en tidlang figurerede på livets skueplads. Har disse forsømt deres tid, bliver sjældent et valg dem tilbage.

For det tredje: Jo flere kurve man uddeler, desto færre vil herefter blive en affordrede. De som ellers ville melde sig, bliver bange og søger deres lykke på steder, hvor de formoder, at ingen har fået afslag. Vilkårene bliver stedse slettere, og man må til sidst tage til takke med, hvad der står langt, langt tilbage for det første.

For det fjerde: I højst vigtige afgørelser må man rette sig efter fornuftens råd, ikke efter hjertets følelse. Fornuften har seende øjne, hjertets følelse er blind. Hin overlægger, afvejer grunde og modgrunde; denne vil eller vil ikke, men ved ej hvorfor. Følelsen bør kun være det bestemmende i sådanne til-

fælde, hvor fornuften er i tvivl eller ikke har tid til at prøve.

Og nu mit dyrebare barn! overlader jeg dig til dig selv. Du har hos *dine* forældre den fuldeste frihed. Vel ser du af hvad jeg her har sagt dig, at du har mit, og hvad jeg tør tilføje: din moders hjerteligste samtykke, hvis du vælger dig denne mand. Men gør du det ikke, bliver du dog ved med at være vor inderligt elskede datter, som vi med største glæde beholder i vort hus og under vor opsig, og som vi, så længe vi lever, vil forsørge og bevare som vor bedste skat. Ganske vist tror vi her at se din lykke og et fingerpeg fra Gud; men vi kunne tage fejl, og vort hjerteligste ønske at se dig lykkeligt gift kan skuffe os. Dog er vi os bevidste, hvad du også kan se af, hvad jeg har skrevet, at vi har overvejet alt med omhu, og ikke med vort vidende har overset nogen side af sagen.

Gud styre din sjæl, kære pige! og velsigne den bestemmelse, du tager, med dit bifald og krone den med sin nåde. Til ham befaler jeg dig, til ham overgiver jeg dig med den fuldeste tillid, han vil vise dig den rette vej. Gud være lovet, at du kender ham, din rette fader, som sikkert vil gøre alt vel mod dig. Du vil forblive min glæde i mine manddomsår, min tilstundende alderdoms trøst. Så varmt og inderligt, som nogen-sinde en fader har velsignet sit barn, velsigner jeg dig.

På min 48de fødselsdag den 24de marts 1783.

Münter.«

Det nu over to hundrede år gamle brev må have gjort et stort indtryk på Friederike. Hun var så vant til, at faderen altid ville hende det bedste, så det har sikkert virket meget overbevisende på hende, ja, måske det endda har været afgørende for hendes beslutning om at ægte Constantin Brun. Og hvad kunne hun indvende. Der var ingen anden mand hun foretrak. At blive gående hjemme hos faderen og moderen har nok heller ikke været så tillokkende for hende. Det var på de tider ægteskabet, der gjorde en ung pige rigtig voksen. Piger



Friedrich Münter. Det kongelige Bibliotek.

skulle giftes, dermed var deres lykke gjort. Altså gav hun efter og fulgte sin faders råd. I øvrigt var det dengang normen, at forældrene også havde et ord at skulle have sagt, når en ung pige skulle giftes.

Den ungdomsforelskelse hendes fader hentyder til i sit brev er August Hennings, en mand, jeg allerede har nævnt i første kapitel, hun som ganske ung pige var meget betaget af, og som hun havde haft lejlighed til at møde hos Berger i det såkaldte nye »Bakkehus«, samt hos Bernstorffs og Schimmelmans.

Hvad faderens betænkeligheder angående Constantin Bruns helbred angår, ved vi nu, at det ikke havde noget på sig, for Friederikes senere mand blev næsten halvfems år gammel. Det med skinsygen var egentlig heller ikke så slemt. Det var snarere det med det behagelige væsen, der ikke rigtigt skulle komme til at stemme. I hvert fald skulle det vise sig, at Friederikes karakter og hele måde at opfatte tilværelsen på var vidt forskellig fra Bruns. Som dag og nat skulle de, som årene gik, komme til at leve to vidt forskellige værdinormer, der gjorde, at de talte to fjernt fra hinanden liggende sprog og ikke længere kunne mødes.

Brylluppet stod allerede d. 18. juli 1783 i Petri Kirke. Da var Friederike kun lige fyldt 18 år. I sin tale til brudgommen sagde Balthasar Münter følgende ord: »Til Dem betror jeg mit barn, jeg kunne fristes til at sige mit kæreste barn, hvis jeg ikke elskede alle mine børn med lige faderlig ømhed. En renere, uskyldigere sjæl, et kærligere hjerte, et mere uplettet, mere hæderligt navn ville De næppe have kunnet finde...«

Bryllupsrejsen gik til St. Petersborg, hvor Brun skulle gøre op med sin tidligere kompagnon. Friederike skrev som altid på sine rejser dagbog og fortæller om køreture i granskove op igennem Sverige. I St. Petersborg blev de i to måneder, og Friederike havde god tid til at se sig om. Hun var også tit i teatret. Hjemrejsen gik over Riga, Königsberg og Berlin. Julen tilbragte de hos Constantin Bruns moder i Güstrau. Derpå

gjorde de et længere ophold både i Hamburg, hvor de var meget sammen med Klopstock, og i Lübeck.

Endelig hjemme i Danmark igen fødte Friederike, kun ni måneder efter ægteskabets indgåelse, d. 20. april 1784 sit første barn, sønnen Carl.

Politisk set var der på det tidspunkt store ting i gære i København. Den kun sekstenårige kronprins havde taget forsedet i statsrådet. Guldberg var blevet styrtet, og Bernstorff vendte d. 30. maj tilbage til Danmark. Balthasar Münter var direkte impliceret i det politiske magtspil, for han havde været med til at sørge for den hemmelige brevveksling imellem Bernstorff og Schimmelmänn samt brødrene Reventlow i Danmark.

På samme tid havde Friederikes bror, Friedrich fuldenndt sine studier i Göttingen, og tilbragte nogle måneder hjemme i familens skød, inden han skulle tiltræde sin store dannelsesrejse til Tyskland, Østrig, Italien og Schweiz.

Constantin Brun og hans unge kone flyttede ind i Det kongelige Vestindiske Handelsselskabs ejendom i Amaliegade, og de begyndte straks at føre stort hus. Blandt mange andre kom komponisterne Kunzen og Naumann tit i deres gæstfrie hjem. Privat indstuderede Friederike, sammen med medlemmer af den Bernstorffske familie, en opera nemlig Racines *Athalie* med Schulz' musik og Craners tyske tekst, hvilket skulle blive en stor succes. I det hele taget skulle amatørteatret komme til at spille en stor rolle i de år.

Constantin Brun gjorde gode forretninger. I et brev fra januar 1787 skriver Balthasar Münter om det unge par: »Friederike og Brun lever fuldkommen lykkeligt med hinanden, og deres ydre omstændigheder har forbedret sig i det sidste år. Han er yderst flittig og omhyggelig i sine forretninger, og jeg er forvisset om, at han i det forløbne år har erhvervet sig en ret anseelig formue. Han har i denne sommer til kongen leveret for mere end 100.000 rigsdaler korn og ved sin indsigt og kloge

beregninger ikke blot skaffet godt korn til gode priser, men også haft betydelige fordele derved. Også med handelen i St. Petersborg er det gået meget heldigt.«

Broderen Fritz skrev hyppigt til sin søster og aflagde beretning om sin rejse og sine studier i museer og biblioteker undervejs. D. 17. februar 1786 skriver han til sin søster, der nu atter er gravid, om hvordan han må ligge stille i Messina på Sicilien, fordi vindene ikke vil beslutte sig til at blæse sydfra: »Nu hver skabning på jorden har sine genvordigheder: Du den at få børn, jeg at måtte ligge stille og kukkelure. ... Søster, hvor gerne var jeg engang igen hos dig, for i et par dage igennem ret at kunne snakke mig ud.«

Friederike var som sagt igen med barn, og d. 14. marts 1786 fødte hun atter en søn, der dog kun blev få uger gammel. D. 29. april skrev broderen et trøstende brev fra Rom: »Jeg glæder mig over dig, kære søster! at du med fattet sind bærer tabet af din lille. Han er tidligt gået over i den hinsidige verden; og det må og vil være din hinsidige trøst, at du er moder til et udødeligt og lykosaligt væsen.«

Den sommer gjorde Friederike en rejse til Kullen, som man kan læse om i *Prosaische Schriften II* (Prosaiske skrifter).

På den tid skete det også, at hendes lillebror Balthasar druknede under en badning i Garonnefloden nær Bordeaux i Frankrig, hvor han havde været på togt som lovende ung kadet. Sorgen i familien var naturligvis meget stor.

D. 6. januar 1788 fødte Friederike igen. Denne gang blev det en datter, der fik navnet Charlotte.

Samme vinter led Friederike under en meget hård forkølelssesygdom, der på en eneste nat berøvede hende hørelsen. Lidt efter lidt vendte den delvis tilbage, men med årene måtte hun kæmpe med en stadig tiltagende døvhed. Også hendes nervesystem havde lidt meget efter de tre tæt efter hinanden liggende fødsler, specielt den sidste gav hende et varigt men.

Som kur havde hendes læge foreslået en baderejse til Pyr-

mont. Det lod Friederike sig ikke sige to gange, og i juni rejste hun derved sammen med digteren Jens Baggesen og dennes søster Marie. Rejsen gav Baggesen inspiration til hans bog *Labyrinten*, hvor Friederike figurerer som fru B. Som altid på sine rejser skrev Friederike flittigt dagbog, så vi ved, at hun rejste over Hamburg, hvor hun genså sin gode ven digteren Klopstock, og også at hun var i Transbüttel for at besøge Christian Stolberg, der dér var amtmand. I Lüneburg var hun gæst hos komponisten Schulz, og i Hannover mødte hun Knigge, forfatteren til den berømte bog *Om omgang med mennesker*. Og i den by mødte hun også Lotte, den senere hofrådinde Kestner, der havde inspireret Goethe til hans bog om Werthers lidelser.

Constantin Brun, der i mellemtiden havde været på forretningsrejse i Rusland, stødte til Friederike i Pyrmont. Sammen rejste de hjem over Göttingen, hvor de mødte den unge August Wilhelm Schlegel. I Göttingen var de også gæster hos forfatteren Bürger. Det var meningen, at Bürger skulle have været gæst hos Brun samme sommer, men det skulle ikke blive til noget, eftersom han kort tid efter blev udnævnt til professor.

I februar 1790 købte Brun Sophienholm ved Frederiksdal til en sum af 6000 Rdlr., et landsted der skulle komme til at danne en vigtig ramme om deres fremtidige liv. Samme år fødte Friederike igen en datter, der fik navnet Augusta.

Vi ved så og sige intet om, hvordan Friederike i sit inderste jeg levede sit ægteskabs første år. Dagbog skrev hun kun på rejser, og i dem kan man mere læse om, hvad hun så, og hvem hun mødte end om hendes følelsesliv. Tilsyneladende har hun ikke beklaget sig. Faderen var, som allerede understreget, meget glad for arrangementet. I hvert fald var Friederike økonomisk mere end godt sikret. Hendes lærde og berejste broder så lidt ned på sin svoger, fordi alle hans interesser var rettet mod det økonomiske; men eftersom han på det felt var formidabelt dygtig, har han sikkert også beundret ham lidt. Det siges, at Constantin Brun for at gøre indtryk på Friederike i ti-



Jens Baggesen. Det kongelige Bibliotek.

den inden deres bryllup havde lært et digt af Klopstock udenad. Siden da undgik han at beskæftige sig med hendes interesser, der da også lå milevidt fra hans egne. Hver havde sin sfære, men hverken Friederike eller hendes mand kedede sig.

De fire tæt på hinanden liggende barnefødsler havde taget hårdt på Friederikes kræfter; men nogle digte var det da alligevel blevet til. Tre af hendes digte fra den tid, der senere blev optaget i *Gedichte* (Digte) fra 1795, er tæt knyttet til hendes ægteskab. Det drejer sig om *Lied einer jungen Mutter an ihr ungeborenes Kind* (En ung moders sang til sit nyfødte barn) fra november 1783, altså skrevet medens det nygifte par var på vej hjem fra Petersborg, som jeg her forsøger at gengive på dansk i en prosaoversættelse:

En ung mors sang til sit ufødte barn

(1 november 1783)

(Med musik af Hr. kapelmester Schulz)

Når morgenen tidligt rødmer,
Føler jeg dig, o moderlykke!
Og i den stille aften beder
Glad min ånd, mit blik løfter sig
Tårefyldt mod de højder,
Hvorfra din ånd bortsvæver,
Og med lette, milde smerter,
Giver liv til din moders skød!

Endnu omgivet af fortrolig nat
Slumrer du i dyb ro;
Føler hverken smerte eller længsel,
Du mit livs håb!
Du føler ikke den blide bølgen,
Der hæver din mors bryst,
Når med inderligt behag
Ægtemandens blik omsvæver os.

Er du en pige, gid så elskelig ynde
Og uskyld må smykke dig,
Og gid din stille ånd, søde pige,
Bringer både dig og mig lykke.
Gid det reneste kærligheds bånd
Tidligt lænker det bedste hjerte;
Og uden smerte hengår
Til det sande fædreland!

Er du en dreng, gid så dit hjerte
Bliver fromt og dit mod kækt,
Og gid fra hver eneste gestus
Åndens og dydens glød må lyse!
Luk aldrig dit øre for den smerte,
Der trykker din broder;
Og gå fuld af menneskekærlighed
lykkelig igennem dit liv!

Blund, blund, stille i det skjulte
Indtil livets Herre vinker,
Og den smukkeste forårmorgen
Hans magt bringer dig for lyset!
Hverken angst eller smerter
Som engang for igennem mine ben
Føler jeg, oh mit hjertensbarn,
Inden mit øje ser dig!

Ovenstående digt er meget positivt. En vordende moder venter glad på den forestående nedkomst. Specielt positivt hvis vi sammenligner det med det følgende digt: *An meinen Brun vor der Geburt meines zweiten Kindes* (Til min Brun inden mit andet barns fødsel).

Det kan i dag lyde lidt underligt, at Friederike kalder sin mand for Brun og ikke for Constantin, men det hørte tiden til.

Og meget tankevækkende er det, at Friederike her forestiller sig selv død i barselsseng. For i virkeligheden skulle den fødsel også blive tragisk. Dog var det ikke hende, men derimod barnet, der døde. Det er som om, Friederike allerede inden fødslen anede, at noget skulle gå galt. Rent faktisk befandt en gravid kvinde sig dengang i en udsat situation. Det at føde børn kunne komme til at ende med døden. Og det kommer da også til at ske for hendes lillesøster Johanne, gift Eggers, der kun fireogtyve år gammel i 1797 døde på grund af en uheldig fødsel. Stilen i det følgende digt er pietistisk, og kan i dag virke lidt søgt og fromladent, men hvad det angår, er det lig andre digte i tiden:

Til min Brun inden mit andet barns fødsel
1786

Che altro ch'un breve sospir e' la morte?
(Petrarca)

Hvad er døden andet end et kort suk?

Når måske, efter få hurtige dage
Blidt mit øje lukker sig i døden,
Og min ånd, jordens plager undflyet,
Udgyder sig i salighedens strøm. –

Så vil kærlighedens tårer flyde,
Vennerne vil græde omkring graven,
Som efter mangan stille båret længsel
Gav mig til moderjordens skød!

Og dit blik, du kære af alle ægtemænd
Vil fuld af vemod skue den dyre pant,
Som ved bitter smerte og mørke skygger
Bandt hans moder til himlen.

Klag, dyrebare! Thi med trofast kærlighed
Elskede din kones sjæl dig,
Og de rene og uskyldige drifter
Er også der salighed for mig.

Når vores hjerters første søde dreng
Kvæles af aldrig før følt længsel,
Og når forudanelse om jordens smerter
Først formæler sig med den unge ånd.

Når han søger, og ikke finder moderen
Og ej heller finder hende i faderens arm,
Jamrende vender sig mod dit bryst.
Ak, hvem lindrer da din bitre græmmelse?

Da omsvæver, i lune forårsdufte,
Dig din Friederikes trofaste skygge;
Gyder blindt, fra lyse himmelslofter
Høj røst ned til dig og mig.

Og du føler himlens stærke fred
Du titter frem fra sorgens nat;
Og fra dyb græmmelse, som hernede
Greb dig fast, modnes din ånd.

Glad igennem lyse himmelsvange
Fører din hustru dig til Guds trone;
Og fuld af trøst, kære, vil du skue,
Min åh alt for let vundne løn.

Det sidste af de tre digte *An meinen Mann auf der Reise* (Til min mand på rejsen) kan virke nærmest overvældende i sin udpensling af naturens kræfter, der kommer til at stå i stor kontrast til den i sidste del beskrevne hjemlige hygge. Det vilde

hører mandens verden til, medens den tålmodige venten
hjemme hos børnene ved arnen er kvindens lod.

Til min mand på rejsen

1788

Højt hyler stormvinden
I det luftige hoved
på de sitrende aspe
Bølgerne bruser
Ved den takkede bred,
Højt over bredden
Højt over stene
Med hvislende skum!

Jeg hører med sitren
Den brusende storm
Jeg hører med bæven
De tudende bølger!
Fjern er den elskede
I den gyselige skov
Ved den styrtende klippestrøm
I den rungende dal!

Ingen lille stjerne
Oplyser, kære, din vej,
Ingen månestråle, oh dyrebare
Smiler og vinker til dig!
I det dunkle dyb
Vajer bølgende flammer -
Oh elskede følg ikke
Bedragerne.

Oh vend snart tilbage
Til den hjemlige arne!
Ikke en skuffende lille flamme –
Men kærlighedens flamme
I hustruens bryst,
Glædens smil
I drengens øjne,
Det venter på dig her.

I Friederikes digte kommer vi til at søge forgæves efter det gode humør og den sunde sans, som den lille Friederike havde været så rig på. Ja, der er dem der i tiden anklager hende for at være lidt forskruet. Louis Bobè gengiver i sin bog *Frederikke Brun født Münter og hendes kreds hjemme og ude* fra 1910 to forskellige vidnedsbyrd. Friederikes veninde Cornelia Schumacher skriver i et brev, at Friederikes nervøse tilfælde var »blevet forstærkede af de fantastiske folk hun omgikkes og som bestandig berømme hendes følsomhed.« Medens Charlotte Schimmelmänn mente, at Friederikes »karakter er som lødigt guld, hun har det reneste, enfoldigste hjerte; når hendes ånd stundom fører hende på vildspor, så er det fædrenehjemmet, jordbunden, men ikke planten selv, man bør bebrejde noget, thi *den* er god og stræber mod det skønne.«

Det kan i dag være svært at bedømme, om kritikken af Friederikes måde at være på var velbegrundet eller ej. Var det virkelig så slemt. Eller var det måske snarere tegn på en slet skjult misundelse på hendes egne rige evner og på hendes mands økonomiske midler. Var det tidens jantelov, der var på færde? Mente man hun var for fremtrædende? Eller at hun var blevet for forkælet? Men lad os ikke glemme, at Friederike også havde sine problemer. Hun havde mistet et barn, og samtidig havde hun sin tiltagende døvhed at slås med.

3. kapitel

NYE VENNER, MATTHISSON OG BONSTETTEN

Efter den fjerde barnefødsel rejste Friederike i 1790 sammen med sin mand, Constantin Brun, sydpå over Göttingen, Frankfurt og Mainz til Paris. Hertil ankom de d. 7. november. Af hendes dagbog fremgår det, at hun var yderst positivt indstillet over for den franske revolution. Bl.a. mente hun, at resterne af Bastillen skulle bevares som et helligt minde. Med årene skulle hun dog komme til at få et andet syn på den franske revolution. Friederike var som altid på sine rejser meget aktiv og nåede at overvære flere forhandlinger i Nationalforsamlingen, gik ofte i teatret og var meget optaget af både kunst og videnskab. Hos professor Le Sage hørte hun forelæsninger over eksperimentalfysik.

Fra Paris gik turen over Bordeaux, Montpellier, Nimes, Marseilles, Avignon og Lyon. Overalt traf hun venner og venners venner. I Lyon skulle hun lære den tyske digter Friedrich Matthisson at kende. Det var oprindeligt hende, der havde prøvet at komme i kontakt med ham. Hun var nemlig ivrigt optaget af hans digtning, og en fælles ven, en vis Sander, havde givet hende en anbefaling med. I dagevis havde hun prøvet at komme i kontakt med ham men uden resultat. Og først da hun var ved at forlade byen, var det ham, der opsøgte hende på hendes hotel. Straks opstod der et gensidigt venskab, der skulle få stor betydning for dem begge.

Friedrich Matthisson, født i 1761 i nærheden af Magdeburg, var søn af en præst og havde, kun tyve år gammel, udgivet sin første digtsamling. I Lyon ernærede han sig som huslærer for en bankiers børn. Et par år, 1787-89, havde han tilbragt som gæst hos Carl Victor von Bonstetten, som vi i det følgende skal komme til at høre mere om. Hos Bonstetten havde han i Nyon ved Genfersøen helt kunnet hellige sig sin digtning. Et resultat af den tid er hans berømte digt *Der Genfersee* (Genfersøen). I sin digtning var han ligesom Friederike stærkt påvirket af Klopstock, Hölyty og Ossian, og hans stil er meget formfuldend. Han var følsom og poetiserede over smukke landskaber, og samtidig gjorde han stor brug af mytologiske billeder. Kendte komponister, som bl.a. Beethoven og Mozart, har sat musik til hans digte. Af samtidige beskrives Matthisson som en smuk men lidt veg mand, der befandt sig vel i damers selskab.

Derpå rejste Friederike til Geneve. Schweiz var på den tid et yndet mål for unge mænd, der var ude på deres »grand tour«. Bl.a. havde Ernst Schimmelmänn i sin tid studeret i Geneve, så via hans beretninger havde Friederike allerede et forkendskab til byen. Blandt byens store mænd tæller naturligvis først og fremmest Jean-Jacques Rousseau. Men naturfilosoffen Charles Bonnet, der levede indtil 1793, var også et kendt navn i tiden. Han havde endog været i forbindelse med Danmark igennem den ældre Bernstorff, og Frederik d. V havde bevilliget ham penge til udgivelsen af et af hans værker, nemlig *Essay Analytique sur les Facultés de l'Âme* (Analytisk essay om sjælens muligheder) fra 1759.

Friederike tilbragte mange timer med at fordybe sig i Rousseaus værk og gik samtidigt også flittigt på opdagelse i byen og dens omegn. Som altid lykkedes det hende at få adgang til de bedste kredse. Introduktionsskrivelser var tidens løsen. Og Friederike, der allerede omgikkedes adskillige berømtheder både i Danmark og i Tyskland, blev vel modtaget overalt. Bro-

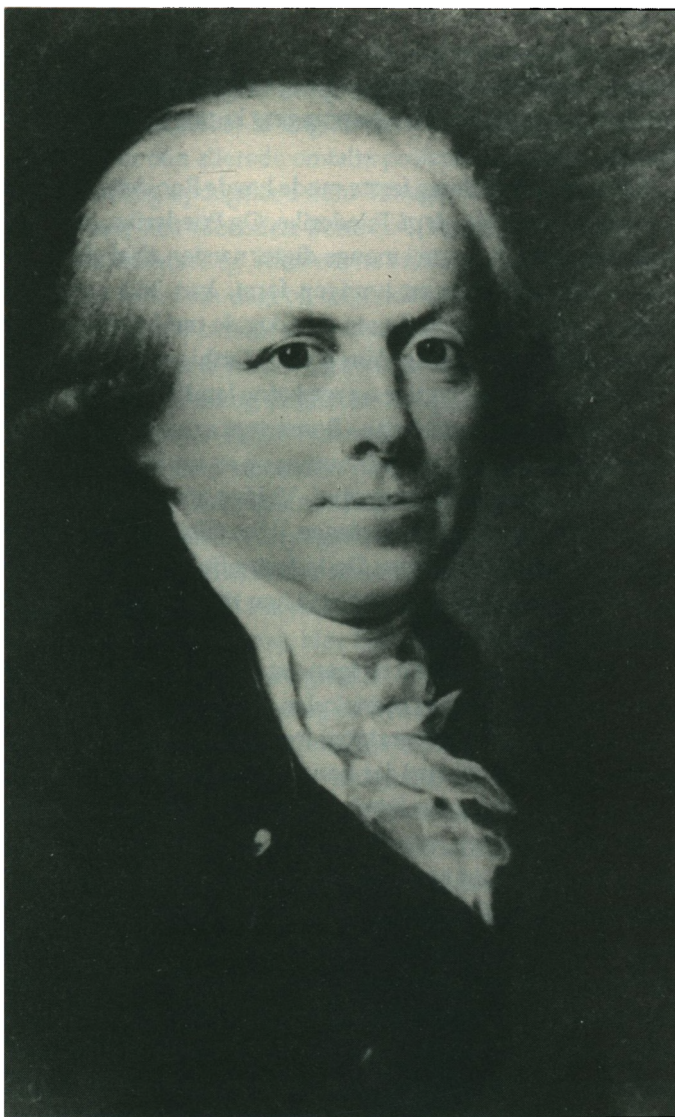


Friedrich Matthisson (Wilhelm Tischbein). Det kongelige Bibliotek.

deren Friedrich, der var frimurer, har sikkert også været en stor hjælp, når det drejede sig om at komme i forbindelse med interessante mennesker. I Geneve kom hun således i kontakt med videnskabsmanden H. B. de Saussure, en nevø til den ovenfor omtalte Bonnet, og dennes elev M. A. Pictet. Saussure var en af de første, der besteg Montblanc.

Men det vigtigste bekendtskab kom i stand med Matthissons hjælp. Det skete da han d. 12. april 1791 præsenterede hende for sin velynder og ven Carl Victor von Bonstetten. Patricieren Bonstetten var født i Bern i 1745 og var altså hele tyve år ældre end Friederike. Han skal som barn have været mere end livlig. Og hans fantasi og frihedstrang blev tidligt vakte og siden stærkt udviklede. Hans studier havde været meget spredte; men det der virkelig interesserede ham gik han op i med liv og sjæl. Han havde haft lejlighed til at omgås filosoffer som Voltaire og Bonnet; men det var især Bonnets ideer omkring naturens vidunderlige logik, han havde taget til sig. Hans dannelsesrejse var gået til Leyden, Cambridge og Paris. Hjemme igen havde han efter faderens død overtaget stamgodset Valeyres. Senere var der blevet mulighed for endnu en dannelsesrejse til Rom. Derpå var han blevet medlem af Rådet i Bern og også landfoged i Lyon. Han var interesseret i næsten alt muligt og skrev meget, især af filosofisk art.

I 1791 var han en tiltrækkende mand midt i fyrrerne og meget ungdommelig både af udseende og af sind. Han var gift og havde også et par børn, men om hans ægteskab er der ikke meget at berette. Hvorvidt hustruen befandt sig vel eller ej i skyggen af en charmerende og udfarende ægtemand, vides ikke. Kort sagt, hun optog ikke megen plads. Bonstetten var tydeligt, ligesom Matthisson, en damernes ven, men uden tvivl mere mandig og selvsikker i sin udstråling end denne. Måske det også hang sammen med hans højere sociale stilling. En kendsgerning er det i hvert fald, at hvis Friederike i Matthisson havde fundet en digterkollega og en mand til ven,



Carl Victor von Bonstetten (Jens Juel). Thorvaldsens Museum.

der havde problemer tilfælles med hende selv, også hvad den økonomiske afhængighed angik, så fandt hun i Bonstetten en mand, hun kunne se op til, ære og beundre, og samtidig en kærlig ven, som hun frit og utvungent kunne tale med om alt muligt.

Allerede under deres første møde havde Bonstetten gjort et enormt stærkt indtryk på Friederike. Og Friederike, der i sine rejsedagbøger, ligesom i mange digte, næsten altid skjulte sit impulsive jeg under en tvungen form, kan ikke skjule sin glæde og beretter henrykt om den dag de traf hinanden: »En overordentlig dejlig dag! Vores ven Matthisson vækkede os sammen med den dygtige og retskafne landfoged Bonstetten – det var en sød overraskelse – Bonstetten er en mand efter mit hjerte – hjertensgod, et godt humør og en munter følsomhed taler ud af hans sjælfyldte øjne. Vi blev straks fortrolige og talte meget og hjerteligt sammen. Han tilbragte hele dagen sammen med Matthisson. De to fortræffelige mennesker er hjertensvenner. I morgen tager vi hen til ham i Nyon, og jeg glæder mig som et barn.«

Ordet hjerte lyder igen og igen, og det er tydeligt at Friederike havde fået et stød i hjertekulen. Den nu seksogtyveårige kvinde var endelig blevet rigtigt forelsket i en, omend tyve år ældre, så dog på alle måder hende jævnbyrdig mand.

Den følgende dag var Friederike gæst hos Bonstetten i hans embedsbolig i Nyon, et slot fra det 12. århundrede. Det var her Matthisson i sin tid havde boet og skrevet sin hyldest til Gensersøen. De efterfølgende dage var Bonstetten Friederikes ledsager i Geneve og omegn.

D. 30. april var Constantin Brun rejst sin vej. I Friederikes dagbog kan vi læse følgende: »Trist, mørk. Brun rejser til England og Holland, og jeg fortsætter min vandring alene med børnene gennem Schweiz, men det tjener til hans fred. Hellere adskilt fra ham kort tid fremfor at se bedrøvet på hinanden. Grædt mig træt.«

Derpå var Friederike sammen med børnene taget på bjergvandring igennem Chamonixdalen. Det var noget ret nyt dengang at tage på bjergvandring. Og Chamonixdalen var først i 1741 blevet udforsket af englænderne Windham og Pocock. Derefter var den allerede omtalte professor Saussure gået på videnskabelig opdagelse i den. Tilbage i Geneve havde hun været gæst hos filosofen Bonnet. I Vevey havde hun nydt både Matthissons og Bonstettens selskab. Apropos Bonstetten skrev hun i sin dagbog følgende linier: »Hvilken mand! Hvor er jeg stolt over at være elsket af ham, og at være helt igennem forstået af hem.« Og senere: »Han og Matthisson er mine venner for tid og evighed.«

Victor Bonstetten fulgte Friederike til Bern, og d. 19. maj tager de afsked med hinanden på Rousseaus ø i Bielersøen. Friederike skrev desangående følgende i sin dagbog: »Adskillelsen fra min hjerteven tyngede mit hjerte hårdt. Aldrig har jeg oplevet så himmelsk en harmoni, aldrig så himmelsk, ren og munter en sjæl! Så vis, så åndfuld, så elskende!« Og få dage senere nemlig d. 25. maj, blev Bonstetten i dagbogen nævnt som »vennen for tid og evighed.«

To mennesker, en mand og en kvinde, havde truffet hinanden og fået øjnene op for hinanden. Han, Victor Bonstetten, en fortrinsvis fransktalende rationalist, fritæinker og epikuræer. Hun Friederike Münter, gift Brun, en følsom tysktalende pietist. Begge levende, rastløse og skrivende kosmopolitter, der holdt af at være i bevægelse og havde en udpræget sans for det smukke i tilværelsen. Det havde været svært at tage afsked med hinanden. Begge havde de haft en fornemmelse af at have mødt den helt store kærlighed, at de var to, der var hinandens komplement, og at de tilsammen udgjorde et hele. Omstændighederne havde krævet, at de sagde hinanden farvel. Men begge så de frem til et snarligt gensyn.

Således påbegyndte Friederike sin hjemrejse og nåede frem til Zürich, hvor hun, ligesom broderen år tilbage, opsøgte Jo-

hann Kaspar Lavater. De blev hurtigt fortrolige med hinanden. Friederike beretter, at hun skræmtes af hans mysticisme, men at hun værdsatte hans varme hjerte. I Mainz mødte hun rejsebogsforfatteren Johann Georg Forster og tilbragte aftenene der med at læse i hans forfatterskab. Samtidig mødte hun også Victor Bonstettens ungdomsven, Johannes von Müller, der tidligere havde arbejdet som bibliotekar, men senere var blevet gehejmestatsråd.

Da hun var parat til at forlade Mainz fik hun besked om, at hendes mand lå alvorligt syg i Bruxelles. Straks besluttede hun sig til at rejse til hans sygeleje. Så hurtigt det nu kunne lade sig gøre, for man må tage i betragtning, at hun ikke rejste alene, men sammen med både børn og tyende, brød hun op og rejste nordpå. Tre dage var de om rejsen. Og da de endelig var kommet frem, havde Constantin Brun allerede overstået krisen. Såsnart han var kommet over det værste, rejste de via Hamburg sammen hjem mod Danmark.

Som altid i Hamburg besøgte Friederike sin læremester digteren Klopstock. Hjemme hos denne traf hun Pieter Poel, en bladugiver hun allerede kendte fra København. Efter først generelt at have udtalt sig nedsættende om kvinder, der skriver, og af den grund ikke tager sig nok af sin familie, skriver han følgende om Friederike Brun: »Friederike Bruns bekendtskab viste sig i vort første bekendtskabs tid kun fra den elskværdigste side, men senere indtrådte der som følge af en voksende trang til ætherisk næring en uheldig forandring i hendes væsen, hvorved hun kom i sælsom modsætning til sin mands kun af jordisk stof vævede natur og blev forledet til en usund pleje og forkælelse af sit eget jeg. En tilstand, der i det ydre dels gav sig til kende ved en hang til lidelse og selvopgivelse, dels ved det springende i hendes tale samt en vis adspredthed og uro, der i selskabslivet ofte gav anledning til de mest komiske misforståelser. Da jeg efter nogle års forløb genså hende i Hamburg, havde hun allerede tillagt sig mange slige løjerlig-

heder, som hun måske kunne være blevet kureret for, hvis alle hendes venner havde ment hende det så ærligt som mig.«

Ovenstående citat er dels et vidneudsagn, der tydeligt viser hvor lidt Friederike og hendes mand passede sammen. Hendes mand var prosaisk og jordnær, hun derimod svævede i et helt andet luftlag. Samtidig er det tydeligt, at Friederike har følt sig meget utilpas i sin rolle som trofast hustru, der ledsagede sin rekonvalescente ægtemand hjem til Danmark. Uroen, adspredtheden og en lidt trodsig trang til at gøre sig bemærket kom sikkert af, at mange af hendes tanker gik sydpå i retning af Schweiz, hvor hun havde efterladt Bonstetten. Og mange af de komiske misforståelser kom utvivlsomt af hendes tunghørhed.

Hjemme i Danmark igen gjorde Friederike sig store anstrengelser for at falde til tro i ægteskabets vante tøjler. Ca. et år efter ankomsten fødte hun d. 20. marts 1792 endnu en datter, der blev døbt Adelaide, men kaldt Ida. Det skulle blive hendes sidste barsel. Fødslen gjorde hende syg. Hendes nervøse smerter og hendes hang til hovedpine tog til. Den kendsgerning, at hun ikke kunne glemme sin ven nede i Schweiz, gjorde uden tvivl ondt værre. Men hvad kunne hun gøre?

På den tid skete det, at en kreds af mystikere, blandt andre A. P. Bernstorff og Cai Reventlow, havde indbudt Lavater til København. Lavater var også, siges det, en god rådgiver i ægteskabelige spørgsmål. I hvert fald vides det, at tidens ulykkeligt gifte kvinder opsøgte ham for at søge hjælp. Vi kan måske sammenligne ham med en moderne psykoanalytiker. D. 21. juni var Lavater gæst på Sophienholm, og i den anledning har Friederike uden tvivl betroet ham sin sjælenød. Senere skrev hun et brev til ham med blandt andet følgende ord: »Du kender mit hjertes ve, denne stille klage der forstummede ved din beroligende nærværelse. Det er en dyb, bitter kedsomhed ved livet. Denne sammenligning imellem *den mand, Gud gav mig, og den mand, mit hjerte valgte*, må ophøre, men hvorledes?



Sophienholm (Holm). Lokalarkivet i Lyngby.

Besvar dette mit hjertes spørgsmål du blide trofaste ven besvar det af din erfarings fylde.« Desværre har vi ikke kunnet opspore Lavaters svar til den ulykkelige, så vi ved ikke, hvad han har rådet hende til.

Derimod vides det, at Friederike tilbragte hele den sommer på Sophienholm, hvor hun kærligt tog sig af sine gæster. Og gæster var der altid mange af, på den tid specielt forfattere og musikere. Bl.a. var Baggesen og hans hustru på besøg. Tit så Friederike også komponisten Schulz, der nær Frederiksdal havde købt et landsted.

Det følgende efterår døde Friederikes fader, Balthasar Münter, ganske uventet. Og for Friederike, der var meget nært knyttet til sin fader, kom det som et dybt chok.

I marts 1794 dukkede Matthisson op hos Friederike. Han var netop blevet gift og boede med sin hustru hos Bonstetten.

Grunden til hans rejse var mere end en. For det første var hans ægteskab ikke specielt lykkeligt. For det andet gav en rejse nordpå ham mulighed for at gense sin familie. Uden tvivl var han også nysgerrig efter at se Friederike på hjemmebane. Samtidig havde han hårdt brug for en fast ansættelse og håbede sikkert via Friederike at kunne finde noget passende i København. På det sidste var der jo så mange tysktalende, der var blevet hjulpet af den danske stat. Naturligvis tog Friederike vel imod ham. Introducerede ham overalt. Men uden resultat. For Matthisson og Friederike blev der også tid til lange samtaler og udflugter i Københavns omegn. Det vigtigste resultat af hans ophold var vel, at hendes tyske digterkollega stærkt opfordrede hende til at lade sine digte udgive. Flere af dem var rigtignok allerede blevet trykt i kendte tyske tidsskrifter. Men bortset fra de af faderen udgivne i sammenhæng med hendes første rejsedagbog var digtene aldrig blevet samlet i en bog. Ved sin afsked lovede Matthisson hende at tage sig af det praktiske.

I 1795 udkom på Füssli forlaget samlingen *Gedichte* (Digte) af Friederike Brun, født Münter. Således som hun altid underskrev sig. Det blev en stor succes, da den i løbet af de næste ti år udkom i ikke mindre end fire oplag. I et forord tilegnede Matthisson Bonstetten samlingen med følgende ord:

»Dig min kære Bonstetten tilegner jeg vor fælles venindes digte, hvis udgivelse jeg uden tvivl vil blive takket for af alle dem hvem partiåndens rasende skrigeri og våbnenes bedøvende larm endnu ikke helt har fjernet fra muserne og deres menneskevenlige kunstner. Under udvælgelsen gik jeg frem efter de samme love, som jeg har fulgt under udgivelsen af vores vens Salis digte; det betyder, at med venskabelig strengthed optog jeg ikke andet, end hvad der synes mig digterinden værdigt. Vi elsker hende, og hendes litterære omdømme skal

være os ligeså helligt som hendes gode navn i den moralske verden.

Mange af sangene vil i din sjæl tilbagekalde foråret 1791, hvor de blev sunget i alpernes skød, da vi sammen med forfatterinden ved Genfersøens bredder sluttede den smukke venskabspagt, der vil bestå indtil døden.

I øvrigt ved du, samt alle dem der kender forfatterinden godt, at den gave at synge henrivende sange er hendes mindste fortjeneste, og at ryet af at have opdraget ædle mennesker, der vil det gode og som udfylder deres plads i staten, og af samvittighedsfuldt at have opfyldt sine pligter i hjemmet i hendes øjne er det højeste – medens udøvelsen af de musiske kunster derimod ikke er andet end rekreation i fritiden, ligesom musik og læsning, og altså kun ganske lidet.

Friederich Matthisson«

Man kan i dag undre sig over, hvorfor Matthisson gjorde sig sådan en umage for at fremstille Friederike som en pligtopfyldende hustru og moder, der kun betragtede digtningen som en slags hobby. Det har bestemt noget at gøre med tidens irritation over for skrivende kvinder. Samtidig gør han intet for at skjule, at både han selv og Bonstetten har et helt specielt forhold til den unge forfatterinde; men følsomme venskabsbånd, også kvinder og mænd imellem, var anerkendte i tiden, dog under betingelse af at de forblev på det platoniske plan, og Matthisson understreger jo også meget tydeligt, at deres dyrebare venskab på ingen måde overskrider tidens moralske grænser.

At Friederike over for Bonstetten så følte mere end bare venskab, ja det kan der vist ikke være tvivl om. Friederike var også erotisk betaget af sin schweiziske ven; men om deres interesse for hinanden nogensinde er blevet fuldbyrdet i et seksuelt forhold vides ikke. Ja, alt tyder egentlig på, at de aldrig skulle komme til at lære hinanden at kende på den måde. Man bør

betænke, at hun jo aldrig rejste helt alene men altid i selskab med børn, huslærere, tyende, venner o.s.v. Og samtidig har hendes guds frygt og hendes viden om, hvor vigtigt et pletfrit omdømme dengang var for en kvinde sikkert fået hende til at tænke sig om mere end en gang. Kun hvis de meget strengt holdt deres betagelse af hinanden på det venskabelige plan, ville der blive set igennem fingre med dem. Ifølge datidens moral var det umuligt at forlade et ægteskab for at indgå et nyt. Efter de mange og hårde barnefødsler har tanken om yderligere børn sikkert heller ikke tiltrukket hende. Friederike har sikkert helt bevidst måtte lære at skelne imellem fysisk kærlighed, som noget ægtemanden i Guds navn havde eneret på, og så en mere ophøjet form for kærlighed, der hørte hendes venskab med Bonstetten til.

Indtil videre havde hun ikke fundet på en undskyldning til en yderligere rejse sydpå, og tiden gik. I sublimeret form kom hendes længsel til udtryk i adskillige digte, hvoraf nogle er virkelig gode. F.eks. følgende *Ich denke dein*, der i min ordrette fordanskning lyder således:

Jeg mindes dig

Jeg mindes dig, når i blomsterregnen
foråret maler sig.

Og når sommerens mildt modnede velsignelse
stråler på kornmarkerne.

Dig mindes jeg, når verdenshavet brusende
hæver sig mod himlen,

Og når kysten over for bølgenes vrede
stønnende trækker sig tilbage.

Dig mindes jeg, når den unge dag gylden
hæver sig af havet.

Når ved sarte nyfødte blomsterskærme
den tidlige dug svæver.

Jeg mindes dig, når aftenrøden
fortaber sig i lunden,
og Philomenes klage let fløjtende
rører sjælen.

Dig mindes jeg, når i brogede bladkranse
efteråret hilser os.
Dig, når i sin snedragts glans
året lukker sig.

Ved kilden i lunden, ak, i den lyse elletræsskygge
vinker dit billede til mig!
Hurtig er skoven, blomsterengene er fyldt
med glans.

Ved det matte lampeskær, i bitter lidelse,
mindedes jeg dig;
Den bange sjæl tryglede ved afskeden
»Husk mig!«

Jeg mindes dig, indtil vajende cypresser
omslutter min grav.
Og selv ved Lethes strøm skal uglemt
dit navn blomstre.

Digtet er med i samlingen, som Matthisson havde hjulpet hende med at udgive. Visse forskere, såsom Steffensen og Krebs mener, at det er et direkte svar på Matthissons digt *Lied aus der Ferne* (Sang fra det fjerne), som Mathisson havde sendt hende, og hvori der netop står: »Ich denke dein, wann denkst du mein?« (Jeg mindes dig, hvornår mindes du mig?). Men om hun under arbejdet har tænkt mest på Matthisson eller Bonstetten, ja det kan vi ikke vide. I hvert fald drejer det sig om en længsel, der gennemsyrrer alt. Digtet blev sat i musik at Zelt-

ner og udkom i 1795 også i *Reichardts musikalische Blumenlese* (Richardts musikalske blomsterhøst). År senere skrev Friederike et digt med samme titel, der dog er henlagt til et romersk miljø.

Interessant er det, at Goethe stødte på hendes digt, blev inspireret og skrev digtet *Nähe des Geliebten* (Den elskedes nær-vær), der følger i min prosaoversættelse:

Jeg mindes dig, når solens skær
Stråler fra havet!
Jeg mindes dig, når månens flimmer
maler i kilderne.

Jeg ser dig, når på den fjerne vej
Støvet sig hæver;
I den dybe nat, når på den smalle sti
Vandrerens bæver.

Jeg hører dig, når med en dump brusen
Bølgen stiger.
I den stille lund går jeg ofte og lytter,
Når alt tier.

Jeg er hos dig, hvor langt du end er fra mig,
Du er mig nær!
Solen synker, snart lyser stjernerne for mig.
Oh, bare du var her!

Goethes digt, der i 1796 blev trykt i Schillers »Musenalmanach«, er mere enkelt. Friederikes følsomme stil, der også inkluderer lidelse og død, er hos Goethe blevet afløst af en behersket her og nu stil.

Friederike fulgte også tidens mode og skrev ballader som f.eks. *Die Sieben Hügel* (De syv høje) fra 1793, der i dansk prosaoversættelse lyder som følger:

De syv høje

På en grøn, grøn hede
Står syv små høje.
Vinden hvisker i den gruvækkende dal,
Elverpiger danser på månens stråle.
Syng, piger små, på den grønne hede.
Syng: Smerte! Smerte! Smerte!

I den dybe engjord
Blinker fjernt en lys fiskedam.
Klokkefrøer klager sig i den dybe mose.
Billeder stiger så dampende frem.
Syng, piger små, på den grønne hede.
Syng: Smerte! Smerte! Smerte!

Her var inden de grå år
En konge, rig og stor.
Han var draget i krig og kamp,
Havde ikke tænkt på sine syv døtre små.
Syng, piger små, på den grønne hede.
Syng: Smerte! Smerte! Smerte!

De syv jomfruer små vandrede
I den høje bøgelund.
Havet brusede med ødelæggende skum.
Stormen susede i det luftige træ.
Syng, piger små, på den grønne hede.
Syng: Smerte! Smerte! Smerte!

Hvide sejl svumler frem
Fra Kullenklippen.
Ak, Storno kommer, den vilde helt.
Oh konge, hvorledes har du beskikket dit hus?
Syng, piger små, på den grønne hede.
Syng: Smerte! Smerte! Smerte!

Mod den hvide strandbred
Kommer krigshæren hurtigt.
Jomfruerne flygter fra tid til anden fra bjerget
Forfulgt af ridder, af ganger og mand.
Syng, piger små, på den grønne hede.
Syng: Smerte! Smerte! Smerte!

Vi fanger jer hurtigt og sikkert
I hvide småfugle
Til spot og hån, fanger vi jer,
Så faderen kan finde det tomme hjem!
Syng, piger små, på den grønne hede.
Syng: Smerte! Smerte! Smerte!

Som blade inden stormen
Flygtede pigeskaren;
Dog tæt på det bølgende lille slør
Kom ridderne bag på dem.
Syng, piger små, på den grønne hede.
Syng: Smerte! Smerte! Smerte!

Der blinker i aftenstrålen
Lyst den kølige fiskedam.
Derned hoppede' småpigerne lette og smukke,
Og blev aldrig mere set.
Syng, piger små, på den grønne hede.
Syng: Smerte! Smerte! Smerte!

På den grønne, grønne hede
Står syv små høje.
Der hviler jomfruerne i det kølige mos,
Der klager småfuglene i majspiringen.
Syng, piger små, på den grønne hede.
Syng: Smerte! Smerte! Smerte!

Digtet blev sat i musik af kapelmester Schulz. Her er Friederike meget personlig og sikker i sin brug af den enkle folkevisestil, der kan minde om Bürger. Friederike kunne godt.

4. kapitel

MØDET MED ITALIEN

Friederikes sundhedstilstand var dårlig. Specielt den sidste dvs. den femte fødsel havde taget stærkt på hendes kræfter. Følgen var, at hun ofte led at hovedpine og også havde andre smerter, der kunne tyde på et svækket nervesystem. Måske hendes smerter bare var psykosomatiske. Men hvor går grænsen mellem fysiske og psykiske smerter. Faktum var, at hun havde det elendigt. Lægerne vidste ikke, hvad de skulle stille op. Til sidst rådede de hende til at rejse sydpå. Det lod Friederike sig ikke sige to gange. Endelig havde hun opnået det hun ville; nemlig en undskyldning for at gense Victor Bonstetten. Og selvfølgelig lod Friederike sig meget nemt overtale.

Hendes rejse skulle denne gang gå helt til Italien. Og de to største børn, Carl og Charlotte, samt en huslærer skulle med. Det vides, at der en overgang var tale om, at selveste Friedrich Hölderlin skulle have været med som huslærer. Men så faldt valget på en anden, og det vides ikke af hvilken grund Hölderlin blev udelukket.

Rejser var i slutningen af det attende århundrede lange og omstændelige, og der blev gjort mange store og små ophold allerede ned igennem Tyskland. Først Kiel så Eutin, hvor Friederike besøgte digteren Voss, siden i Plöen hvor hun genså sit ungdomssværmeri August Hennings, og endelig i Hamburg hvor hun som altid var gæst hos Klopstock.

I Wörlitz mødtes hun med vennen Matthisson, der præsenterede hende for hertuginde Louise af Dessau, hos hvem han havde opnået ansættelse som sekretær og oplæser. Alle tre havde de ventet sig meget af dette møde, og som forudset

af Matthisson blev Friederike og hertuginde straks meget fortrolige. Og Friederikes trediveårs fødselsdag blev fejret med en lille fest på slottet til hendes ære. Hertuginde havde allerede tilbragt lange perioder i syden, og det blev aftalt, at de senere skulle mødes alle tre i Lugano.

I Weimar opsøgte Friederike forfatterne Herder og Wieland, og i Jena besøgte hun digteren Schiller, hvem hun i sin dagbog beskriver med følgende ord: »Noget på stylter, ganske som jeg har tænkt mig ham, svaghed og kraft i forunderlig blanding, svækkelse i de udslidte organer, men geniets gnistrende kraft. Intet, der vækker kærlighed, endnu mindre tillid. Smuk symmetri og adel præger de faste dele i hans ansigt. Et livligt, dog flakkende og ikke frit blik. Påtagende gang, hul stemme. Han var halvvejs syg, iøvrigt meget elskværdig.«

Derpå tilbragte Friederike fem uger i Karlsbad, hvor hun fik rig lejlighed til at lære digteren Goethe at kende, der jo som bekendt var en ivrig tilhænger af kurene i Karlsbad. Hun omgikkes nemlig under sit ophold der meget en gruppe af kvinder, deriblandt Luise von Göchhausen, der var hofdame hos Anna Amalia af Weimar, og Rahel Levin senere gift Varnhagen von Ense, der skulle blive berømt for sin litterære salon i Berlin. Dem kendte Goethe også, og ofte var de alle samlede om Friederikes bord. Goethe blev også meget glad for Friederikes børn og legede med dem.

I et brev til lægen Christoph Heinrich Pfaff giver Friederike følgende beskrivelse af sit bekendtskab med Goethe: »Vi ses daglig, først af nysgerrighed, siden af grundig interesse, til sidst skiltes vi med velvillige følelser. Mig syntes han at være en af menneskehedens ypperste i henseende til ubøjelig vilje og den høje ånds fulde kraft. Det var ham måske noget nyt at se en kvinde, der rolig og ublændet iagttog ham. Jeg opdagede hos ham en skat af sandhed, retfærdighed og godhed, der gjorde mig ham uforglemmelig. Tænk i tillid til mit ord godt om Goethe som menneske.«



Goethe (Wilhelm Tischbein). Det kongelige Bibliotek.

Goethes tanker om Friederike kommer til udtryk i et brev til Schiller: »Den store blanding af klarhed og selvbedrag, som er en livsfornødenhed for denne dame, synes hartad ufattelig; højst mærkværdig er også den udtryksmåde hun og hendes kreds betjener sig af for at holde det borte, som ikke huer dem, og til gengæld sætte det i højsædet, som de råder over.« Goethe var en menneskekender.

Friederike var også en fin menneskekender, heri blandt andet består hendes klarhed. En anden klarhed er hendes med tiden stadigt voksende selvstændighed i æstetiske anliggender. Det Goethe iøvrigt hentyder til er hendes til tider overspændte følsomhed og pietisme. For ham er det selvbedrag. I hvert fald var det noget, som han selv forlængst var vokset fra. Når han henviser til hendes kreds, tænker han sikkert på Stolbergs, Reventlows og Schimmelmans, der netop var fanati-

ske modstandere af Goethe og noget naivt anså hans digtning for at være ikke mindre end djævelens værk.

Efter opholdet i Karlsbad rejste Friederike over Nürnberg, hvor hun stiftede bekendtskab med nogle billeder af den tyske maler Albrecht Dürer, som hun betegnede som »tør og ærlig kunst«. I Chur lærte hun igennem Matthisson den schweiziske digter Johann Gaudenz von Salis Seewis at kende. Han var meget kendt i samtiden specielt takket være nogle idylliske landskabsbeskrivende digte, der også havde tjent som forbillede for Friederikes digtning.

I Zürich genså Friederike Johann Kaspar Lavater, og på de kanter tilbragte hun også en uge i bjergene. Via St. Gotthard ankom hun siden til Lugano og sluttede sig der til Matthisson og fyrstinde Luise af Dessau. Og det bedste af det hele. Snart indfandt også Victor Bonstetten sig, og Friederike havde nået sin rejses vigtigste mål. Endelig, endelig var de sammen igen.

Fyrstinden af Dessau rejste så i forvejen til Pisa, mens Friederike nød sin hjertevens selskab på ture rundt i den nærmeste omegn. Han var nu landfoged i Mendrisio syd for Lugano. Efter planen skulle de skilles i Masera, hvor et heftigt regnskyl uventet forlængede deres afskedstime med hele fire døgn, der blev levet meget intenst. Friederike skriver desangående i sin dagbog: »Aldrig kom nogen regn os mere velkommen. En lille stue omslutter os snæver og hyggelig som en klostercelle. Et gittervindue omspundet af vinranker, to stole, en lille bænke og et bord. Vi læste Schillers *Lied an die Freude* foran den blussende kamin. Regnen styrter ned fra himlen, hver dråbe er et bånd mere, der forener os. Omkring os bruser skovbækkene sammen og skærmer vor ensomhed og vort samvær. Jeg sidder på bordet, han (Bonstetten) på bænken lænet til mit skød, Carl ved siden af os. Planer om at tilbringe vinteren i Masera.«

Efter den tredje nat meldte æseldriveren sig for at sige, at vejene nu var farbare. Men Friederike og Bonstetten besluttede sig til at forlænge deres afskedstime med endnu et lykkel-

ligt døgn for så at tage afsked her og nu med planer om eventuelt at mødes i Rom. Det var også i de døgn, at Friederike meget højtideligt lovede at opdrage sin vens ældste søn i København.

Friederike rejste sydpå med vetturin. Hun kastede et hurtigt blik på Milano, gjorde lidt mere ud af Firenze og ankom i november 1795 til Rom.

Hendes første ophold i pavebyen kom til at vare indtil maj det følgende år. Hun blev hjulpet til rette af to mænd, der også i sin tid havde været hendes broder Friedrich behjælpelig, nemlig maleren Johan Hermann Cabott og den allerede omtalte numismatiker og arkæolog Georg Zöega, som Friederike kendte fra sin tidlige ungdom i København. Sammen med fyrstinde Luise og Matthisson indlogerede hun sig i Sarmientos gæstgiveri, senere kaldet Grand Hotel d'Europe, der lå på hjørnet af Den spanske Plads og Mignanellipladsen. Herfra gik der udflugter ud i den evige stad. Det var specielt Aloys Hirt, der få år tidligere også havde været Goethes fører, der tog sig af Friederikes indføring i Roms historie og kunstskatte.

Hirt lagde grunden; men snart begyndte hun også at tage ud med Zöega. Han levede ikke af at være fremmedfører, men tog gerne sin ungdomsveninde med ud på sine arkæologiske ekspeditioner. Hun besøgte også meget ivrigt maleriudstillinger og atelierer rundt omkring i byen. Specielt blev hun meget begejstret for den nyklassicistiske maler Jakob Asmus Carstens, som hun købte et par billeder af. Blandt de andre nordiske malere i Rom var der Josef Anton Koch, der under indflydelse af Carstens malede idealiserede historiske landskabsbilleder. Også Johan Christian Reinhart var landskabsmaler, medens Philip Friedrich Hetsch malede portrætter samt mytologiske og historiske scener. De to sidste omgikkes hun en del, og særlig Hetsch var ofte hendes ledsager, når hun så på malerier.

Friedrich Rehberg, en i datiden berømt professor ved Aka-

demiet i Berlin, var på den tid i Rom for at lave kopier, der siden skulle gengives af kunstnere i Berlin. Goethe havde under sit ophold i Rom været en del sammen med ham og havde værdsat hans kunstkritik. Også Friederike omgikkes ham dog uden at sætte pris på hans bedømmelser. I Rom befandt sig på den tid også landskabs- og historiemaleren Heinrich Schmidt, der i samtiden var højt skattet af Goethe, medens han i dag er ganske glemt.

Friederike var desuden meget interesseret i billedhuggerne og var en meget hyppig gæst i Antonio Canovas atelier. Ja, ved flere lejligheder skriver hun, at hun finder skulpturer mere komplette end de todimensionelle malerier.

Den schweiziske malerinde Angelica Kaufmann var hurtigt blevet fortrolig med Friederike, og de var tit sammen. Sammen med sin mand maleren Antonio Zucchi, modtog hun i sit hjem gæstfrit mange af tidens tysktalende berømtheder. Allerede Goethe havde tit søgt hendes selskab og råd.

Friederike brugte desuden en del tid på antikviteter. Aftenerne tilbragte hun ofte i selskab med Matthisson og fyrstinde Luise. Også grev F. Reventlow og hans hustru Julie var på den tid gæster i Rom, så det skortede ikke på behageligt samvær.

I påskeperioden fulgte Friederike nøje den katolske kirkes højtideligholdelse. I hendes *Prosaische Schriften III* (Prosaiske Skrifter) fra 1800 kan vi angående skærtorsdag fra d. 24. marts læse følgende beskrivelse af pavens velsignelse: »Stor velsignelse fra logen over Peterskirkens kolonnade. Pladsens imponante storhed føles først, når som i dag menneskestrømmen, den utallige mængde af skinnende vogne og hele regimenter af den pavelige garde til hest, bevæger sig frit og tvangløst i det ædelt formede rum; og alle genstande i det uhyre store billede i bevægelse fremtræder let opfatteligt for øjet på grund af det lidt efter lidt opadstigende amfiteater. Paven, der langsomt synes at svæve frem som båret af usynlige hænder, kommer til syne for enden af galleriet, der set i perspektiv virker meget

teatralsk; og den orientalske pragt, der omgiver ham, passer fint dertil. Den velbyggede gamle mands værdighed er ypperlig; og af største virkning er øjeblikket, da han rækker de vidtudbredte arme op mod himlen for siden langsomt med en mild åbning at sænke den ligesom fra himlen hentede velsignelse ned over sit folk; og virkningen ville være endnu større, hvis han havde befundet sig under åben himmel, og således frit svævende ville kunne give indtryk af, at han modtog velsignelsen direkte fra den blå æter. Nu derimod bliver den himmelske velsignelse på grund af logens loft og de dobbelte jalousier, der åbnes ud mod balkonen, afbrudt to gange og det forstyrrede min illusion. Men da jeg kastede et blik på folkemængden, der omgav mig, blev den pludselig gjort til intet; velsignelsen blev modtaget meget koldt. Ganske vist styrtede den uhyre menneskemasse pludseligt til jorden som på kommando – men den rejste sig igen ligeså pludseligt, og ansigterne viste en høj grad af ligegyldighed. Tordenen fra Vatikanet og Engelsborg var meget svag, kanonerne syntes næppe halvt ladede.«

Det blev det forår endvidere til nogle dages ophold i både Tivoli og Frascati. Om sidstnævnte sted skriver Friederike i *Prosaische Schriften IV* (Prosaiske skrifter), fra 1801, følgende: »D. 13. april 1796. Det er en smuk halvt forårs- halvt sommerdag! Medens vi langsomt hæver os fra Kampagnen op mod det smukke bjerglandskab, blæser luftstrømmene os friskere i møde; de frugtbare terrasser løsriver sig lidt efter lidt fra bjerget. – Det skovklædte Albanerbjerg på vores højre side vokser sig stadig større. Forbjergene modtager os i olivenlundenes lette skygge, hvor den knopsættende vinstok begynder at grønnes. – Her står pære-, kirsebær- og blommetræer ligeledes i deres første blomstring; vi stiger op i et forynget forår; mange træer, der i Rom allerede skygger, viser her deres svulmende knopper.

Medens de andre holdt deres indtog i mit lejede hus, der lig-

ger helt for enden af Frascati, gik jeg op på Villa Contis terrasse, der er berømt på grund af sin meget vide udsigt. Til højre hviler det sølvglinsende hav, der omgiver den romerske slette; lige foran mig ligger Rom indklemmt i sin Kampagne. Rom der set perspektivistisk igennem en kikkert fra Tivolis kløft synes så magisk løftet: tillokkende strækker det sartgrønne tæppe sig under de blakkede oliventræer frem mod højene; ved bjergets fod grønnenes elle- og bøgetræer. Her ved bjergets skråning er ege-, morbær-, ahorn- og platantræerne endnu bladløse.

Vi har fundet en lille rede fuldstændigt efter min smag helt ensomt ved enden af byen, hvor den tuskulanske høj stejlt hæver sig. Midt imellem villaerne Piccolomini og Taverna. Den første er så tæt på, at dens indkørsel kun ligger 40 skridt fra mit hjørnehus dør. Foran mine vinduer runder højens ryg sig med Aldobrandini- og Ruffanellivillaernes prægtige palæer, og højt oppe ligger kapucinerklostret. Ud imellem pinje-, ege- og platanlunde afbrudt af prægtige cypresgrupper skinner palæerne højt hævet over vinmarkerne og olivenskovene. Landevejen ligger nærvædet huset og fører om bag bjergryggen. Deroppefra så jeg i aftenrøden den smukke dal imellem Algidus og Tibur; så den hvidlige Solfatara og smukke Annios løb. De tre Monticelli står i den mørke blommeduft; og langt væk over Tivoli skinner i de høje Sabinerbjerger sneen. Vi har det hyggeligt her! Alle villaerne står tomme og er mine!»

I maj 1796 rejste hun over Velletri og Fondi til Napoli. Her blev hun, ikke mindst på grund af broderen Friedrich, der også havde været i Napoli, og dennes omgang med Goethe, meget hurtigt kendt med byen og dens skatte. Maleren Wilhelm Tischbein tog sig takket være disse mellemlidende meget af hende. Gennem ham kom hun i forbindelse med den britiske gesandt i Napoli, Sir William Hamilton, og dennes hustru Lady Emma, der var berømt for sine skønne attituder. Friederike nåede også at høre hende synge og akkompagnere sin



Orestes og Iphigenie (Wilhelm Tischbein). Kunstakademiet.

sang med forskellige indstuderede bevægelser. Det var en dengang enestående kunst, som Friederikes mindste datter, Ida, senere skulle komme til at udmærke sig i. Af Tischbein fik Friederike foræret en skitse til hans billede *Orestes og Iphigenie* fra 1787, hvor Orestes har lånt Goethes og Iphigenie lady Hamiltons træk. Billedet eksisterer den dag i dag i familiens eje i København. Sammen med Tischbein gik hun også ivrigt på besøg i byens kunstsamlinger.

Blandt vennerne i Napoli talte vedutemaleren Philip Hackert og portræt- og landskabsmaleren Christoph Heinrich Kniep. Kniep havde været med Goethe på Sicilien. Friederikes broder havde været meget velset hos familien Filangieri, hvor nu også hun blev venligt modtaget. Friederike blev meget fortrolig med Gaetano Filangieris ungarsk fødte enke Caroline.

Der blev arrangeret utallige udflugter udi Napolis omegn. Og det både til lands og til vands. Til lands viste det sig, at man kom nemmest frem via æselryg; et transportmiddel som Friederike senere skulle indføre på Sophienholm. Som bjergbestigerske var hun oppe at kigge ned i Vesuvus krater. En tur der dengang kunne tage indtil flere dage.

Over en måned tilbragte Friederike på øen Ischia, hvor hun prøvede svovlbadene. Det var jo ikke mindst af helbredsgrunde, at hun var taget sydpå.

Det efterfølgende ophold i Rom blev på grund af den truede politiske situation kun kort. I Firenze gjorde hun ophold for sammen med Goethes ven, Heinrich Meyer, at kigge på byens seværdigheder. Friederike skriver i sin dagbog positivt om sin omgang med Meyer, medens Meyer i sine breve omtalte hende nedsættende. Allerede i foråret, samme år, havde han talt nedsættende om hendes køb af maleren Carstens' billeder og dermed om hendes kunstsyn.

Goethe og Schiller skrev i deres *Xenier* samme år et epigram med titlen *An Madame B und ihre Schwester* (Til madame B og hendes søstre), der på dansk lyder som følger:

Endnu er du Sibylle, snart bliver du parser,
dog frygter jeg,
at I alle til sidst bliver nogle forfærdelige furier.

Ifølge Bobè har forfatterne i Weimar tænkt på fyrstinde Luise af Dessau som en af søstrene. Men måske der snarere er tale om de reventlowske, stolbergske og schimmelmannske »søstre« oppe nordpå i Danmark. For nede i Weimar var det ikke velset, at man i nordiske kredse havde æstetiske normer, der afveg fra de af Goethe og Schiller givne.

Men det var bestemt ikke Goethes og Schillers chikanerier, der det efterår optog hende mest. For d. 21. oktober var hun igen »hjemme« hos hjertevennen Victor Bonstetten i Valeyres, hvor hun slog sig ned i hele to måneder. Dagen gik hurtigt, alt for hurtigt, ja nærmest fløj afsted i Bonstettens selskab med både spadsere- og rideture udi det efterårsklædte alpe-landskab.

Om aftenen var der tit selskaber, og sammen med Bonstetten fik Friederike også tid til at gennemgå hans korrespondance med mange af tidens store mænd og kvinder. Især vakte Johannes von Müllers breve til Bonstetten på grund af deres ukomplicerede og direkte stil hendes interesse. Resultatet blev, at Bonstetten overlod hende alle von Müllers breve, som hun senere, i 1802, under titlen *Briefe eines jungen Gelehrten an seinen Freund* (Breve fra en ung lærd til hans ven) lod udgive i Tübingen.

Af Friederikes dagbog fremgår det tydeligt, hvor betaget hun var af Bonstetten. At være sammen var i det hellige venskabs navn tilladt, og deres omgivelser så storsindet igennem den åbenlyse sympati og tiltrækning, de to udøvede på hinanden. Men nemt har det ikke været at skulle indskrænke kærligheden til venskab. Kort før jul flyttede Friederike til Bern, og Bonstetten fulgte med. De kunne ikke beslutte sig til at sige hinanden farvel endnu engang.

Efter et par måneder på den måde dukkede Constantin Brun selv op i Bern for at hente hustru og børn hjem til Danmark.

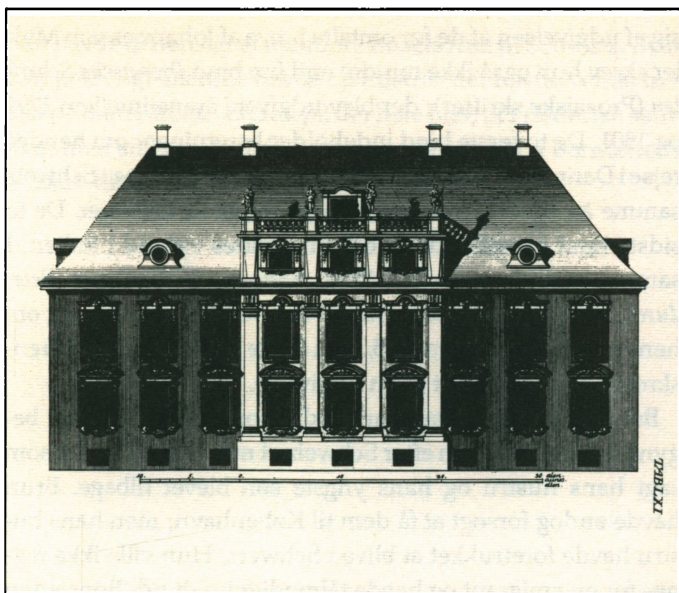
Tilsyneladende har også han udvist stor tålmodighed over for de to, der havde svært ved at tage afsked med hinanden. I hvert fald sluttede han sig til Friederikes og Bonstettens selskab og slog sig for hele tre måneder ned i Bern. Først i maj slog afskedens time. Det fremgår at de to mænd, trods eller måske netop på grund af deres så forskellige sind, har haft det udmærket sammen.

Bonstetten agtede med rette Brun som et finansgeni, og den lidt tunge Brun slappede uden tvivl af i den charmerende og kultiverede schweitzers selskab. Brun var endda gået så vidt, at han havde indbudt Bonstetten til at besøge Friederike og ham selv i Danmark.

Brun blev taget på ordet, og allerede året efter dukkede Bonstetten op i København. Den ydre årsag var, at den politiske situation i Schweiz på grund af de nye republikanske ideer fra Frankrig i den grad havde ændret sig, så at patricieren Bonstetten måtte erkende, at hans liv var i fare. Altså så han sig nødsaget til at flygte og tænkte en stund på at emigrere til Amerika, men besluttede sig så for at følge Friederikes og hendes mands invitation til at søge tilflugt hos dem.

I maj 1798 ankom han hos Friederike sammen med sønnen Carl og en tjener. Medens hans hustru blev tilbage i Schweiz. Bonstetten slog sig ned i hele tre år og delte familien Bruns hverdag. Om sommeren på Sophienholm hvor han fik tildelt nogle værelser med den smukkeste udsigt ud over søen og om vinteren i familiens palæ på hjørnet af Dronningens Tværgade og Bredgade, der i dag er kendt som Håndværkerforeningens selskabslokaler.

De tre år skulle blive yderst produktive for både Friederike og Bonstetten. Også i deres tilfælde gjorde kærligheden kreativ. Schweizeren, hvis tid indtil da havde været stærkt optaget



Palæet i Bredgade. Nationalmuseets Billedsamling.

af hans administrative arbejde, fik nu endelig tid til at hellige sig sine skriverier. Det blev til i alt fire bind *Neue Schriften* (Nye skrifter), der i årene fra 1799 til 1801 udkom i København. Det drejer sig hovedsageligt om hans indtryk af livet i Danmark. Hans måde at anskue forholdene på er præget af hans interesse for nationaløkonomi. Interessante er også de mange ligheder, han fandt imellem Schweiz og Skåne. Han gik meget op i bondestanden og folkeoplysning. Og sikkert på hans foranledning købte Brun godserne Antvortskov og Falkensten, som han gjorde meget ud af at omdanne til mønsterbrug. Igennem Charlotte Schimmelmann lykkedes det ham også at indføre Pestalozzis pædagogiske ideer i Danmark. Samtidig blev der også tid til at lære både dansk, svensk og oldnordisk, og han oversatte *Regner Lodbrogs Saga*.

Friederike var som sagt også meget kreativ. Udover at tage

sig af udgivelsen af de før omtalte breve af Johannes von Müller skrev hun også ikke mindre end fire bind *Prosaische Schriften* (Prosaiske skrifter), der blev udgivet i årene imellem 1799 og 1801. De to første bind indeholder beretninger om hendes rejse i Danmark i 1786 og om hendes tid i Frankrig og i Schweiz samme år. Bind to indeholder også nogle fortællinger. De to sidste bind fortæller derimod om hendes ophold i Italien. I samme periode, nemlig i 1800, udkom i København *Reise durch die Schweiz* (Rejse igennem Schweiz). Det drejer sig om hendes rejsedagbog fra 1795, der i årene 1798-99 var blevet renskrevet og omarbejdet til en udgivelse.

Bonstetten blev i Danmark indtil sommeren 1801. Så begyndte hjemlængslen efter Schweiz at melde sig. Der var som sagt hans hustru og hans yngste søn blevet tilbage. Brun havde endog forsøgt at få dem til København; men hans hustru havde foretrukket at blive i Schweiz. Hun ville ikke regnes for en emigrant og havde tålmodigt holdt ud. Bonstetten begyndte vel også at indse, at faren for hans liv forlængst var overstået, og ikke mindst at han jo ikke kunne være evig gæst i det brunske hus.

Da Bonstettens afrejse kom på tale blev Friederikes sundhedstilstand tydeligt forværret. Hendes til tider labile psyke tålte ikke en adskillelse fra den højtelskede Bonstetten. Hun henfaldt til depressioner, og det fik en meget negativ indflydelse på hendes i forvejen skrøbelige helbred. Til hendes held rådede lægerne hende endnu engang til en længere rejse sydpå. Det var jo for hende en enestående chance for at kunne slå følge med hjertevennen på hans hjemrejse. Hendes mand syntes ikke at have noget at indvende mod et sådant arrangement. Han havde med den franske arkitekt Ramées hjælp planer om at bygge om på Sophienholm, og uden Friederike kunne han selv få lov til at bestemme, hvordan det skulle gå for sig. Bonstetten derimod, forlyder det, skal have følt sig lidt ubehageligt tilpas. Han ville nødtigt give det udseende af, at

han havde til hensigt at hjemføre husets frue til Schweiz, hvor han jo iøvrigt allerede havde en hustru, der havde ventet trofast på ham i årevis. Enden på det hele blev, at Friederike sammen med sin yngste datter, den nu niårige Ida, i Bonstettens selskab tiltrådte endnu en rejse sydpå.

5. kapitel

I SCHWEIZ MED BONSTETTEN

I sommeren 1801 rejste Friederike så i selskab med Victor Bonstetten og den lille Ida atter sydpå. Rejsen ned igennem Tyskland kan man følge i hendes *Episoden aus Reisen* (Episoder fra rejser) bind I og II, der i perioden imellem 1806 og 1809 udkom i Zürich. I den bog indflettede hun dog også begivenheder fra den sidste lange rejse, der sammen med døtrene Augusta og Ida blev påbegyndt i sommeren 1805.

I forordet til ovennævnte værk understreger forfatterinden stærkt, at det er af sundhedshensyn, at hun rejser ud. At der også var andre interesser med i spillet, først og fremmest vennen Bonstetten som hun ikke ville skilles fra, men også et umådeligt behov for at se nyt, bevæge sig frit, opsøge digterkolleger og andre kendte personligheder samt samle materiale og inspiration til nye bøger, ja det forbigås. Hun slutter med at tilegne sin familie det skrevne: »Jer mine kære er hele kransen viet! For tit og længe holder mine lidelser mig borte fra Jer. Så tag derfor hjertenskære, imod det bedste jeg har, resultatet af lidelsesfrie og muntre stunder, som ikke var mig forundt i Jeres kreds, og gem det kærligt i Jeres hjerter.«

Der er ikke tvivl om, at Friederike også fysisk var syg, og at opholdet under milde himmelstrøg har hjulpet hende over en del ubehageligheder. Men frem for alt var hun »syg« efter at leve et andet liv, end det samlivet med Constantin Brun i København kunne byde på. Hendes psykiske behov for at komme væk hjemmefra var enormt store. Og Friederike gjor-

de vel i at efterkomme sin rejsetrang, for udlandsopholdene gjorde underværker. Den svagelige hustru blev, så snart hun kom hjemmefra, til en verdensdame af rang, der ikke bare havde energi til at udholde tidens anstrengende rejseliv, men også til levende at interessere sig for og tage del i alt det, der skete omkring hende.

Hendes rejseepisoder er opdelt i forskellige kapitler, der i brevform er tilegnet både venner og familiemedlemmer. Fjerde kapitel i den første del er for eksempel skrevet til datteren Charlotte og fortæller om hendes ophold i og omkring Ouchy, nemlig Lausannes havn, i september 1801. Forskellige uddrag af de breve (11., 13., 14., 15., 16. og 26. september) kan hjælpe til med at give et billede af, hvordan hun oplevede gensynet med Schweiz: »Münstertal og Pierre Pertuis, op, igennem og ned af Jurabjergene, via Biel, Päterlingen, Murten (da jeg ikke længere kunne finde vinhuset, græd jeg som et barn) og i Moudon gik det fluks igennem regn, tåge og vind; og du kan læse om det fornødne angående denne meget interessante rejse i den fortræffelige Ebel. Dødtræt af den hurtige rejse af al den smerte, som jeg under gennemflyvningen følte for det retskafne, uskyldige, og yderst undertrykte og forpinte folk; sønderrevet over adskillelsen fra vores husvenner igennem tre år, fader og søn Bonstetten, befinder jeg mig nu på en blidt sløret efterårsdag, som vågnede jeg op af en forvirret drøm, på Joratbjergets skråning, hvis fod bades af Lemans bølger. Vi så nu søens sydøstlige fjerne hjørne som en smal stribe, hvortil horisontens glinsende bånd under mørke skyer, der spejlede sig i søen, ligesom klyngede sig; da vi nåede frem til det sidste højdepunkt, trådte hele søens pragtfulde bredder, der fra denne egn og højdedragene omkring Lausanne på den mest majestætiske vis bliver afsløret, langsomt frem fra alle sider. Ida vidste ikke, hvad hun så! »Ak«! udbrød hun med barnlig glæde, »denne sø er jo himlen, og himler er i søen«! Jeg landede, så at sige, ved den stille bred.

Værtshuset i Ouchy ligger tæt ved søens grusbred. Først andendagen kunne jeg hen under aften forlade min seng; jeg var uden fysisk smerte men så svag og dog så lys af følelse, at jeg svævende i lutter følelse forekom mig en skygge på Lethes enge, og hver eneste udefrakommende lyd var mig en smerte. Luften var mild men sløret af damp; søen hvilede uden bevægelse; kun på grund af aftenlyset, der faldt ned igennem det grå dække, adskilte den sig fra den overforliggende savojardbred. De enorme klippebjerge over Meillerie rejser sig fra et mytisk skydække, der er forstørret indtil det uhyrlige, og kaster mørke skygger på søens overflade, der dybt nede dæmrer. Enkelte fiskerbåde gled lurende ud til den natlige fangst, og jeg hørte årenes lette plasken og bølgens noget svagere rislen mod grusbredden (du ved jo, kære barn, at jeg ved stor svagheit ofte pludselig ikke er døv i et par timer). Snart blev det nat; så glødede i Savojens høje bjergskove kulmilene med et mat lys, medens højt på himlen stjernerne tændtes og gennemstrålede al tågen og blinkede igen fra Lemans dybe strøm. Jeg var omgivet af et dybt mørke; de magiske åbenbaringer havde hensat mig i en ren slummer, som Idas søde kærtegn kun langsomt vækkede mig af.

D. 13. Og hvad tror du, kære Lotte, der åbenbarede sig for mig i dag? Ja, virkelig åbenbarede sig! For det var så længe siden jeg havde hørt nyt fra de kære, der som fra skyggernes land dukkede frem for mig. Den højtstående Luise og den velkendte bror Matthisson stod pludseligt foran mig og smilede varmt velkommen og glædebringende til mig som en efterårsagtig solstråle: så lå jeg i deres arme, ved deres hjerter. Så lagde jeg Ida, der endnu ikke kendte den moderlige, kærlige og højtstående sjæl, i hendes skød; og den kære lille smilede straks til hende, der stjæler alle børns hjerter, så fortroligt, som om hun der følte sig hjemme. Bliv ikke misundelig, Lotte. Du var jo også yndet af den kære, der så tit tog dig i sine skønne arme! Mindes du, når hun i dårligt vejr kom hyllet i

den folderige rejsekåbe, hvordan du og Carl jublende sprang hende imøde, og hun, der slog det store gevandt op og næsten hyllede jer begge to i det, forekom mig at være nattens høje urgudinde med sine førstefødte (søvnens og dødens skytsånder) på skødet, der med et melankolsk smil betragter dem. Det billede vil aldrig gå tabt for min sjæl; det er et billede fra Rom og helt i romersk stil; og hvis Carstens ikke allerede havde lavet sin dristige komposition, (der hænger på vores væg i København), så ville han her have fundet sit urbillede.

Så tænk på, datterlille, at Du allerede har modtaget Din del, og se afslappet omend lidt beklemt på de søde kærtegn. Ak, kun alt for kort varede den skønne åbenbaring. Hun forsvandt med aftenrødens smil; men først nød vi den smukke dag. Vi var nu taget ind på gæstgiveriet i Ouchy, indtil man havde fundet et lille hus til mig ovenover Ouchy, der tilhørte værten. I denne min lille, men i glansen fra de smukke udsigter omstrålede bolig flyttede jeg i dag ind, og vennerne sammen med mig, og der holdt vi fire et festligt måltid – ligesom dengang (kan Du huske det, min Lotte) på den romerske Montorio. Ida omhvirvlede, ligesom et af Zephyr båret rosenblad, vores elskede venindes høje skikkelse, og var dog, hvor let hun end syntes, dybt gennemtrængt af skikkelsens høje og rørende alvor, der er en stadig skiftende fremtoning fra andre tider.

D. 14. kom den kære broder for at sige farvel! Vi fejrede stunden på søen; det var uudsigeligt smukt, og naturen var i den tætteste samklang med vores følelser. Luften var mild og søen rolig; forhåbningsskær og vemodsslør glimrede pludseligt i luften og blev så igen flormvundet; hurtigt åbnede de længselsfyldte udsigter sig, sørgetåge vekslede i bjergene, og nymånen gled stille som en lille gylden bæk ud af æteren!

D. 15. helt alene med Ida med rolig og tilfredsstillt sjæl fuld af tanker vendt mod dem, der med kærligheds- og venskabsvelsignelser havde overøst mit tørstende hjerte. Alle frugttræer bøjer sig i deres brogede fylde, og druerne svulmer, duf-

ter af purpur og guld og vender sig mod vingårdsbondens hænder; og snart begynder druekuren. Det er en af disse herlige efterårsdage, hvor tidligt om morgenen bjergene, højene, dalene, søen og bredden ligger i sen slummer tildækket af tågen, som var det bomuldstæpper; solen kigger imens rent skinnende ned fra en dybblå himmel, og tager lidt efter lidt det ene tæppe efter det andet af de kære børn og vækker dem langsomt af søvnen. Så trækker dampene hen over breddens bjerge, der solbeskinnede træder frem, og lister sig ind i de mørkeblå kløfter, svævende glider op, omgiver bjergene og sætter en krone på de trodsige klippehoveder og siden fortsætter igennem æteren som kække argonauter. Om aftenen kom uventet vennen fra Valeyres med hans og vores Eduard, der fra at være en opsætsig dreng var blevet en slank og forstandig ung mand, i hvem Du, kære Lotte, næppe ville kunne genkende den gamle legekammerat. Vi havde ikke ventet de trofaste så tidligt, så der var en jubel som efter en lang adskillelse!

D. 16. sejlede vi sammen til Vevey for der i den alpeomkransede søby at indkøbe forskellige redskaber til Din faders nyanlagte schweizerkoloni i Antvortskov, nemlig hvad der skal til for at fremstille ost, og som på Sjælland end ikke kendes ved navn...

D. 26. Ak, kære Lotte, vi er alle sammen syge – Det har siden vores ankomst regnet meget og vedvarende, og nu på ny uden ende. Alle gnaskede druer, og jeg påbegyndte min kur; men druerne er intet værd i år, de er fyldt med vand og er umodne – og jeg er blevet rigtig syg og må holde op: Det er et forfærdeligt vejr, vi er os to alene, og vores ven er hos sine i Valeyres – om aftenen, når søen bruser, og stormen hyler igennem træerne, synger Ida og jeg uophørligt *Theklas Lied* (Theklas sang) efter vores Weyses guddommelige melodi, indtil jeg begynder at græde ret så hjerteligt, og Ida påbegynder en dans, der slet ikke vil lykkes.

»Altså kan man også være trist og syg ved Genfersøen?«
Hvorfor, kære lille moder, blev Du så ikke herhjemme? Fordi vi arme dødelige altid sætter vores lid til det fjerne; altid længes, aldrig ankommer; ofte uden at agte det, der er os nær – vi arme af den aldrig uddøde tantaluslægt.

Men den gode himmel gav os stakkels ensomme en trøst i nærheden af en af de interessanteste familier, ikke bare i Geneve, men i den halve verden. Vores Bonstetten fortalte os ofte om sine elskede Hubers; hele den familie bor nu nær ved os...«

Uddragene fra rejsedagbogen viser tydeligt, at også Friederikes liv på rejser ikke altid var en »dans på roser«. Det var trods de gode forbindelser ikke altid nemt at finde et passende sted at bo eller at knytte forbindelser til de fastboende. Specielt har der naturligt nok været en krise, der skulle gennemleves, da Bonstetten efter flere års ophold i Friederikes hjem i Danmark, i Schweiz igen skulle genforenes med sin familie. Men trods triste stunder klarede Friederike sig pænt. Hun dyrkede sin landskabsmalende poesi, som dagbogsuddragene er rige på, nød gode venners selskab, og tog vel imod Bonstetten, når han endelig kunne løsrive sig fra sine pligter, og fik det bedste ud af den tid, de havde sammen. Samtidig havde hun trods sygedagene energi til at stifte nye bekendtskaber og lade nye venskaber opstå.

Snart flyttede Friederike endog ind hos familien Bonstetten i Valeyres. Det ophold skulle dog kun blive af kort varighed, for allerede midt i november flyttede både Bonstetten og Friederike til Geneve. Og der tilbragte de vinteren sammen med private studier og en ivrig deltagelse i selskabslivet. Blandt andet holdt Marc August Pictet netop den vinter en foredragsrække over eksperimentalfysikken. Friederike prøvede først at følge den, men hun måtte dog snart indse, at hun på grund af sin tunghørhed ikke kunne følge med. Da Pictet via Bonstetten hørte dette, tilbød han Friederike at holde sine fore-

drag en gang til kun for hende og Ida. Et tilbud som Friederike meget taknemmeligt tog imod.

I Geneve blev hun indtil begyndelsen af maj 1802. Så gjorde hun en kort rejse over Evian og Meillerie til Villeneuve, Bex og Martiny, hvorpå hun i Court lejede et hus for sommeren.

I begyndelsen af året 1802 havde hun sammen med Bonstetten besøgt en af tidens mest kendte kvinder, nemlig Anne Germaine de Staël-Holstein. I sjette kapitel i første del af *Episoden*, der er tilegnet hendes »elskede, og eneste broder Friedrich«, kan vi læse følgende linier om hendes første indtryk af den kendte dame: »Og Fru Staël kan jeg høre dig spørge: Kære bror, hun er enestående på jorden. Et hjerte der i den grad strømmer over af følelse, en flammesjæl og en livsfylde og bevægelse som i hende har jeg aldrig set. Ånden i hendes rigtige og hurtige bemærkninger, hendes fantasiens rigdom, hendes beredskab og fremfor alt sandheden, hele hendes væsens kraft, vakte min beundring, men først og fremmest tiltrak hun mit hjerte. Jeg havde det godt hos hende, som under en venlig og mild himmel. Thi hun er så fjern fra alt, hvad der er småligt indskrænket og halvsandt, så at frie sjæle hos hende ret åbnes og føler sig hjemme i deres rette element.«

I august mødtes de to kvinder igen, og i ottende kapitel tilegnet hendes »elskede og eneste søn Carl« skriver Friederike: »Hvilket ukueligt liv gennemstrømmer ikke denne interessante kvinde. Fra om morgenen til sent om aftenen arbejder, skaber, virker, tænker og føler hun. Hendes liv er en evig ødselhed af ånd. Hun taler kun i viddets lyn eller i forstandens fyndsprog, hvilket gør hendes underholdning uimodståeligt tiltrækkende og begejstringsvækkende; men til tider er det for meget for mine svage nerver og noget anstrengende for min stillefølelse tyske sjæl, der ikke altid kan følge den flygtige elverdans; jeg fjerner mig da for nogle timer, og hviler mig ud som efter en champagnerus. Du ser deraf, at din moder, der ikke anser sig selv for at være et hængehoved, har fundet sin



Madame de Staël (Asperne, 1819). Det kongelige Bibliotek.

overmand og stryger sejlene over for dette udbud af ånd, vid, forstand og liv. Men netop denne kontrast imellem os bliver til harmoni. – Den hviler ud i mine tankers og følelsers roligere flod som de mægtige alpevande i stille søers skød; og jeg elsker hendes storhjertethed, kække og frie væsen med hele mit hjertes fylde!»

Madame de Staël og Friederike havde, trods de væsensforskelle som Friederike selv fremhæver i beskrivelsen af deres omgang med hinanden til sønnen, mange berøringspunkter, og de skulle da også blive meget gode veninder.

Friederikes helbred var stadig meget vaklende. Hendes læge i Geneve rådede hende til at rejse endnu længere sydpå, og snart kom der også brev fra Constantin Brun i Danmark, der gav sin tilladelse til at Friederike og Ida kunne tilbringe vinteren i Italien.

I kapitlet fra *Episoden* tilegnet sønnen Carl, skriver Friederike til sidst: »Og lev vel, kære søn, jeg fjerner mig nu yderligere fra mine kære; men hvor let svæver den kærlige og hurtige tanke ikke over alpernes sneklædte toppe! Og vær ikke bekymrede for den svage mor og den sarte søster; vi kan naturligvis ikke rejse alene uden mandlig beskyttelse; men vi bliver ledet af det ømmeste venskabsbånd af faderlig og velsignende kærlighed, Bonstetten ledsager os, og dermed forsvinder enhver bekymring fra både vores og Jeres elskende hjerter.«

6. kapitel

GENSYNET MED ITALIEN

D. 5. september 1802 tog Friederike og Bonstetten afsted med retning mod Rom. Rejsen gik over Store St. Bernhard og Torino til Genova, hvorfra de indskibede sig til Livorno. Herfra gik det via Bolsena straks til Rom, hvortil de ankom i begyndelsen af oktober.

Den første tid tilbragte hun i Albano, hvor hun som rejseledsagere havde både Zoëga og Fernow. Om den tid kan man læse i *Römisches Leben* (Romersk liv), I. del, fra 1833. Både i Albano og i Rom var der stor nød som følge af de politisk usikre tilstande. Mange kunstværker var desuden blevet ødelagt på grund af franskmændenes voldsomme plyndringer.

Tilbage i Rom flyttede Friederike ind i Villa Malta, hvoraf Bonstetten også beboede en fløj. Efter kun to ugers forløb fik de nogle interessante naboer, nemlig Wilhelm von Humboldt der som preussisk gesandt ankom til Rom sammen med hustruen Caroline og deres fem børn. De blev straks alle meget fortrolige med hinanden. Caroline von Humboldt beskriver i et brev til Charlotte Schiller sin dansk-tyske veninde som en »blød og dyb natur« med en »inderlig, sand og ubeskrivelig godmodighed.« Kun hendes tunghørhed skabte, meddelte hun, en del problemer.

Friederike blev sammen med familien Humboldt i tiden der kom et naturligt midtpunkt for de tyske og de skandinaviske kunstnere i Rom. På den tid var også Bertel Thorvaldsen i Rom, og han hørte selvfølgelig også med til kredsen.

Juleaften 1802 blev fejret hjemme hos Friederike. I *Römisches Leben* skriver hun i andet afsnit, der er tilegnet Ida, den senere



Caroline von Humboldt (Schick). Thorvaldsens Museum.

grevinde von Bombelles, om den aften følgende: »Juleglæde i Rom, aftenen. Stuen var blevet forvandlet til en hesperisk lund, buer af lauerbærkranse hvævede sig over spejlene, og de strålede med citronernes, appelsinernes, cedrenes og pomeransernes farvenuancer og dertil kom de sølvblanke blomsters duft. Myrte træer stod rundt omkring og var behængt med moderhertets beskedne gaver. Alt var oplyst; dine kære legekammerater, vores Humboldts og vores Zoëgas børn og Du, I var sammen med mig i det mørke værelse, da Bonstetten åbnede fløjdørene og Zoëga, Fernow, Thorvaldsen, Keller, Lund, Hetsch og Grass kom imod os i den strålende lund, hvori den trofaste Maria havde tilberedt alt efter mit ønske.

Men Bonstetten havde endnu en overraskelse i baghånden, for da Du nu stod der fortabt i beskuelsens søde glæde, lød der bag buskene en harpes klang. Siden Dit tredje år havde uventet klingende musik foranlediget Dig til pantomimisk dans; nu var der også glæden, og Du, allerkæreste barn, svævede let som en glædens Hora imellem skinnende, duftende og guldbesmykkede buske og træer til henrykkelse for de tilstedeværende kunstnere og til moderhertets fryd. Dybt hensunken, stille og tavs stod der den unge dansker Thorvaldsen, den endnu lukkede knop af udødelighed. Jeg elskede ham allerede, men jeg kendte ham endnu ikke.«

Kunstneren Keller var den schweiziske forfatter og billedhugger Heinrich Keller, i dag især husket for sin udviklingsroman *Der grüne Heinrich* (Den grønne Henrik). Han skulle siden blive en af de mange, som Friederike i sine senere år flittigt korresponderede med.

I januar 1803 havde Friederike sammen med Humboldts igen været på besøg i Thorvaldsens atelier for at se den netop modellerede Jasonstatue. Alle beundrede den, men den unge billedhugger var uden midler og så sig derfor ikke i stand til at få den støbt. Da var det, at Friederike generøst trådte til og tilbød Thorvaldsen at betale statuens støbning i gips. Hun næv-

ner dog aldrig på skrift sin gavmilde handling, hverken i dagbøgerne eller i sine rejseskildringer. Det er Fernow, der omtaler den i første bind af sine *Römische Studien* (Romerske studier), hvori en afhandling om Canova er tilegnet Friederike.

Kort tid efter var en rig englænder ved navn Thomas Hope blevet interesseret i Jasonstatuen og bestilte hos Thorvaldsen statuens hugning i marmor. Midt i marts, nemlig d. 19., da statuen stod færdig til at hugges i marmor, gav Friederike en fest til ære for Thorvaldsen. Også i den anledning dansede den lille Ida en af sine smukke pantomimiske danse, der endte med at hun lagde en laurbærkrans om den unge billedhuggers hoved. Mange år senere erklærede den nu succesrige danske kunstner, at ingen æresbevisning havde rørt ham så meget, som den han i Rom havde modtaget af Ida Brun.

Friederike gjorde i det hele taget meget for at skabe interesse omkring Thorvaldsen. I oktober 1803 udkom i *Neuer Deutscher Merkur* et digt af hende, der hyldede Jasonstatuen, og som i min prosadigtning lyder således på dansk:

Thorvaldsens Jason

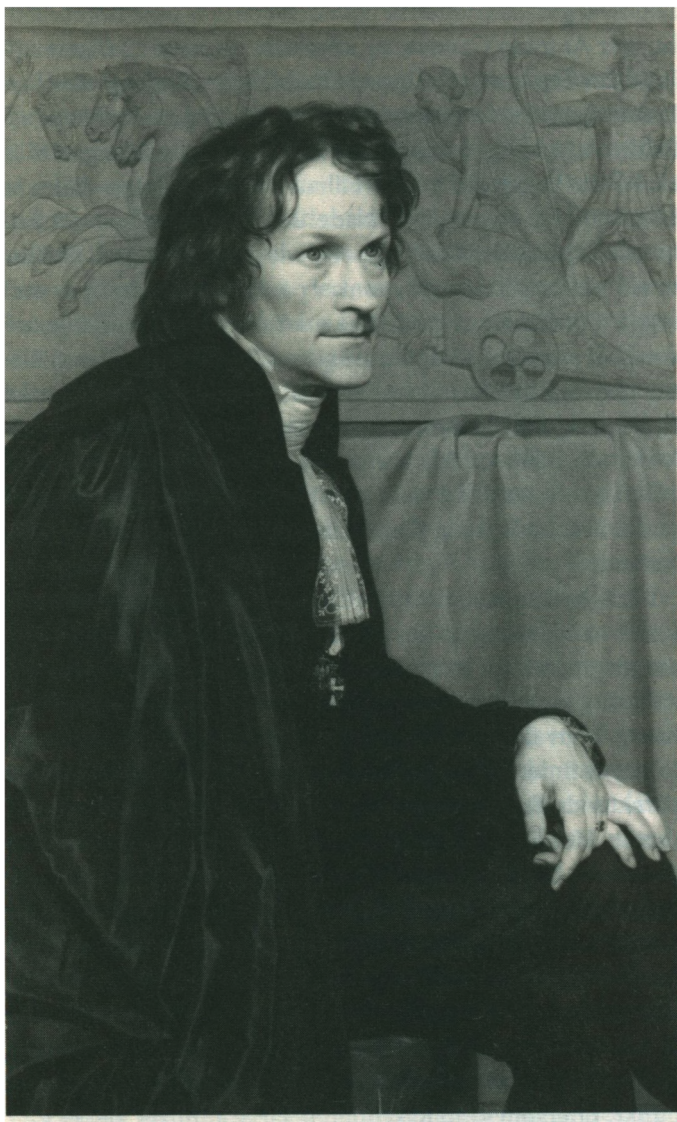
Den fremmede

Stoler jeg på det forbavsede blik, er det sandt,
det jeg ser?

er kløften imellem os og antikken fyldt?
har heltenes slægt sprængt årtusinders grave;
vandrer den stolt ophøjet og kraftfyldt igen om på jorden?

Antikken

Geniets stemme råbte til mig fra
fortidens nat,
og jeg adlød råbets stille sig udfoldende kraft.
Åndens enfoldighed, der kun vil et, og
hjertets fylde
skaber det umulige selv i det degenererede bryst.



Bertel Thorvaldsen (C. W. Eckersberg). Thorvaldsens Museum.

I Rom omgikkes Friederike også den berømte italienske billedhugger Antonio Canova, og kom som under sit tidligere ophold der flere gange på besøg i hans atelier. Engang viste han hende også sine farveskitser fra Venedig. Maleriet var hans såkaldte »ulykkelige kærlighed«, han var nemlig ikke god til at skabe en baggrund i sine billeder, hvilket ifølge datidens kunstsyn var utilgiveligt. Friederike skriver om ham, at han mejslede med sin pensel og penslede med sin mejsel. Hvilket er ret træffende, når man tænker på, i hvor høj grad han var i stand til nærmest at modellere marmoret og i maleriet forme med farvene og opnå de smukkeste virkninger. Om hans billeder skriver hun i *Römisches Leben*, II. del: »malerierne er malet flygtigt, og er hvad farver angår noget af det mest sande og tillokkende, som vor tids kunst kan opvise. Og i denne pensel ville Tizians sandhed være smeltet sammen med Correggios ynde, hvis hans trang til at forme ikke havde været så dominerende.«

I Friederikes kunstsyn har Tizian og Correggio uden tvivl været to hjørnesten, for når hun beskriver Angelica Kaufmanns maleri, tyr hun påny til de to ovenfornævnte mestre i sit forsøg på at indordne malerindens stil i en større sammenhæng. Hun skriver i *Römisches Leben* om Angelica Kaufmann følgende linier: »Hendes tegnekunst er i de åbne partier uden påfaldende fejl, selv om den er lidt kvindeligt tilbageholdende. Hendes drapering er fuld af ynde, let antydende det tilslørede, hendes kostumer er yndefulde og sande, de landskabelige biting behagelige og ofte digteriske; og også selv om man tit mangler individualitet i ansigterne, så besidder de til gengæld en ideel ynde, der er hende ganske egen. Hendes farvegivning er yderst harmonisk, og navnlig i portrætter er den tit sand og kraftig, altid varm og indsmigrende, og ingen maler, der har virket på hendes tid, overgår hende på det punkt. Eftersom sand livsåndende farve er noget, der er gået tabt i den nye kunst, mener vi ikke, at farvernes trylleri, der får

os til at glemme, at hendes kolorit hverken er Coreggios eller Tizians, er at regne for dårlig kunst.«

Friederike havde et bånd friskt og selvstændigt kunstsyn. Den daglige omgang i Rom med kunstnere og kunstkere såsom Hetsch, Reinhart og Keller har uden tvivl været med til at udvikle hendes evner i den retning. Hvis det der tæller, er at kunne se fremad og forudse udviklingen, så må Friederike regnes for en foregangskvinde. Og det for eksempel i langt højere grad end Goethe, der som kunstkritiker var blevet hængende i tidens dom. Men hvis det samme kriterium også skal gælde for Friederikes digte og rejseskildringer, ja så må hun helt sikkert vige pladsen for Goethe, hvis digte og prosa den dag i dag stadig er friske og moderne. Måske Friederike inden for det felt, der for hende var det egentlige, var mere bange for at afvige fra »fædrene« såsom Klopstock og andre, som hun så og sige havde »gået i skole« hos. Der var hun, for at bruge de ord som hun selv anvendte på Angelica Kaufmann »kvindeligt tilbageholdende«. Sikker fordi hun som kvinde i en mandsdomineret digterverden var bange for ikke at blive regnet, hvis hun ikke nøje fulgte de regler, der nu engang var sat. Hendes barndoms- og ungdomserindringer er noget af det allermest originale og levende hun har skrevet. Men selv anser hun det arbejde for et intermezzo, noget der trængte sig på og nødvendigvis måtte skrives; først længe efter den første nedfældning på papiret fandt hun dem igen frem, rettede dem til og lod dem trykke. Det er lidt som hos H.C. Andersen, der i årevis gjorde sig så stor umage for at blive accepteret som teaterdigter, uden at han dog opnåede nogen større succes, medens det samtidig faldt ham såre let og naturligt at skrive eventyr, og i dem kom hele hans egenart frem; men det var, syntes han, ligesom ikke fint nok.

Friederike ville gerne anses for at være en stor digterinde, og i samtiden var hun det også. Hun oplevede, at hendes digte blev genudgivet adskillige gange, og hun var kendt og accep-

teret overalt i Europa. Heri bestod det ry, der omhyggeligt skulle plejes, og netop derfor blev hun hvad digtene angår tilbageholdende og mindre eksperimenterende end i sine tidligere erindringer og i sine kunstbedømmelser.

Friederike var ikke selv udøvende, hverken som maler eller som billedhugger, men hun holdt uendeligt meget af at se på kunst. Tit købte hun også kunstværker og var ofte også parat til at støtte trængende kunstnere.

Dertil kom hendes mange arkæologiske udflugter med venen Zoëga, der gav hende et grundigt indblik i datidens videnskabelige problemstillinger. I hendes *Römisches Leben* findes der mange omhyggelige beskrivelser af deres gåen på opdagelse. Sider der den dag i dag nærmest er obligatorisk læsning for en arkæologistuderende.

I foråret 1803 rejste Friederike i Reinhardts selskab tre dage til Palestrina. Hun var også i Tivoli sammen med både Reinhardt og Keller. Bonstetten rejste ligeledes ud på egen hånd.

D. 11. juni forlod hun ledsaget af Gottlob Rapp for anden gang Rom. Inden da havde professor Rehberg i sit hjem holdt en stor afskedsfest til hendes ære. Blandt de tilstedeværende var Caroline og Wilhelm von Humboldt, Angelica Kaufmann, Canova, Fernow, Reinhardt, Keller, Thorvaldsen, Zoëga og Lund. Alle personer der havde været med til at gøre hendes ophold uforglemmeligt. Med Caroline skulle hun komme til at stå i et vedvarende brevvenskab. De to havde som trofaste naboer været hinanden nær i mangt og meget. Dog fremgår det, at Caroline ikke var synderligt begejstret for Bonstetten. Der er intet der tyder på, at hun på nogen måde var forarget over hans tilstedeværelse i Friederikes liv, det der derimod irriterede hende var hans store adspredthed, der for hende gjorde det svært at forstå, hvad det egentlig var han ville.

På hjemrejsen fra Rom gjorde Friederike et længere ophold i Verona ved Gardasøen. I Tyskland traf hun i Jena Goethe, der viede en dag til hende og børnene, Carl og Ida. På univer-



Angelica Kaufmann. Det kongelige Bibliotek.

sitetet havde han under stadig hensyntagen til Carls og hans lærer Reinhardts interesser vist dem den naturhistoriske samling. Ida havde så ængsteligt nærmet sig en udstoppet tiger, og straks var Goethe kommet på den idé at løfte hende op på den og ved hjælp af moderens sjal arrangere et lille tableau med hende.

Goethe og Friederike skulle aldrig mødes igen. Men de forblev gode venner og sendte vedvarende hinanden hilsener igennem venner og bekendte på rejse. Med sikkerhed ved vi, at hun har sendt ham et brev i 1808, og at han i 1821 også har modtaget en gave fra hende.

I Weimar mødtes Friederike med hertuginde Anna Amalia og Wieland. Herder var bortrejst, så ham nåede hun ikke at gense inden hans død senere på året. Med Caroline Herder udvekslede Friederike i tidens løb adskillige breve. Friederike var blandt dem der bevirkede, at Herders samtlige værker skulle blive udgivet.

Efter over to års ophold i udlandet kom Friederike nu hjem igen. Forandringen i hele hendes livsførsel har haft sin negative virkning, for kun få dage efter sin hjemkomst blev hun sengeliggende af gigtfeber. Sygdommen varede flere måneder, og som følge af den blev hendes nervesystem yderligere svækket.

Alt tyder på, at Friederike også denne gang var syg af længsel efter vennen Victor Bonstetten, som hun endnu engang frygtede at have mistet for stedse. De skrev til hinanden, og Friederike tryglede vennen om igen at komme til Danmark. Men det fremgår, at han var bange for at lægge sig ud med Constantin Brun. Friederikes mand var nemlig på det sidste begyndt at ærgre sig over den hele historie, for ikke at sige at han efter i årevis at have accepteret sin hustrus tætte venskab med den schweiziske ven nu var blevet jaloux. Det antydes, at en del sladder var blevet sat i gang af en af Friederikes kammerjomfruer, og det gjorde naturligvis ikke sagen bedre.

Friederike betroede sin nød til broderen Friedrich og til sin svoger Eggers. Og hendes broder lod Bonstetten forstå, at det var bedst, om han holdt sig borte. Igennem ham lod Bonstetten så Friederike forstå, at han ikke kunne komme uden hendes mands samtykke.

Louis Bobé, forfatteren til bogen *Friederike Brun og hendes kreds* fra 1910, kommenterer forholdet på følgende måde:

»Bonstettens breve havde den uheldigste indflydelse på hendes (Friederikes) sindstilstand, så at hun efter deres modtagelse kunne græde i timevis og var et bytte for vild fortvivelse. Hendes broder og svoger, de eneste, hun betroede sig til, frygtede dog ikke noget positivt brud mellem ægtefællerne, idet de havde svoret, at en hidtil ukendt følelse var opkommet hos Brun, nemlig skinsyge, hvilket tydede på, at han endnu stadig elskede sin hustru.«

I vore dage, hvor skilsmisse og indgåelse af nye samliv hører til dagens orden, kan det måske lyde underligt, at de forskellige parter i sagen ikke kunne nå frem til en fredelig løsning. Friederike græd over Bonstettens breve, fordi hun elskede ham og ikke sin ægtemand. Men samtidig fik hun ikke megen støtte fra Bonstettens side, ja han opfordrede hende direkte til at stille ægtemanden tilfreds. Hendes broder og svoger »frygtede« ikke noget »positivt brud« imellem ægtefællerne, fordi manden åbenbart var ved at blive skinsyg. Skinsyge er dog som oftest mere et udtryk for besiddertrang end for virkelig kærlighed, selv om der trods de store væsensforskelle intet er, der taler for, at han ikke holdt af hende. Trods sin kritik har Constantin Brun sikkert også været stolt over Friederikes intellektuelle evner og hendes måde at føre stort hus på. Mange års samliv og fire børn har uden tvivl også haft deres vægt. I dag ville det kunne være endt med en fredelig skilsmisse.

Men så var der Bonstettens vægelsindethed. Han nød Friederikes selskab, hendes interesse og beundring. De fælles kulturelle interesser var utallige. Friederike var bedst inde i litte-

raturen og kunsten, uden dog at glemme musikken og videnskaberne. Medens han snarere var en populærfilosof, som man i dag måske ville definere en kultursociolog med de mest forskelligartede interesser. Begge nød de at rejse og at tage del i selskabslivet, hvor de kom frem. Men så vidt vides opfordrede Bonstetten aldrig Friederike til at forlade ægtemanden og slutte sig til ham for altid. Og måske Friederike var for religiøs til at kunne tage en sådan beslutning. Samtidig ville det i tiden være blevet regnet for en stor skandale, og måske det ville have udelukket dem fra det store selskabsliv, som de jo begge satte stor pris på. Men måske en sådan bohemeagtig løsning alligevel ville kunne være blevet accepteret i Rom i et internationalt miljø af kunstnere og videnskabsmænd. Måske Friederike ikke ville have befundet sig dårligt i en sådan situation.

7. kapitel

ATTER UDE AT REJSE

I slutningen af juli 1805 påbegyndte Friederike sin tredje lange rejse til Schweiz og Italien. Denne gang var de to yngste døtre, Augusta og Ida, med. Det første længere ophold blev gjort i Schlangenbad, for at de alle tre kunne nyde godt af den berømte brøndkur der.

I første del af *Episoden aus Reisen* (Episoder fra rejser) beskriver Friederike i breve fra september 1805 til veninden Henriette Bolenhardt, født Necker, opholdet: »Morgenstunderne er så smukke, at vi normalt spiser morgenmad uden for i morgensolen.

Ja, min Henriette, din veninde er undertiden allerede oppe imellem klokken syv og otte. Vores bolig hænger på det grønne skovbeklædte bjerg, hvorfra en lang smal terrasse løber ud i en spids vinkel, hvis nederste del foran vores dør munder ud i en lille rund plads, hvor smukke lindetræer hvælver deres venlige grene til et køligt tag. På venstre hånd er der et par trin højere oppe en kreds af lindetræer, som, når solen står op og sender sine altfor varme stråler ind under mogenlindetræerne foran huset, tilbyder et meget friskt hvilested; der spiser vi til morgen, arbejder vi og ser vi ud over den lille bugtede dal, hvor fredelige hytter sender røg op, og tæt på risler de lune sundhedskilder frem under os, og noget længere væk bruser Mølleåen. Hyppige uvejr renser luften uden at afkøle den; de buldrer herligt i de skovklædte bjerge og kæmper med den opstigende måne, men snart er alt på ny stille, og månen blinker lys frem fra de forrevne skyer. Skovenes og engenes grønne farve ser på grund af den megen nat-

lige regn friske ud. Vi er fuldkommen ensomme her og lever imellem badene og omsorgen for vort helbred et sandt nymfe-liv. Mine to piger bader med mig, og den store badehvælving, som vi kan svømme i, genlyder af Idas sange. Men Najaden kræver et offer som pris for den tilbagevendende sundhed. – Mine to små piger taber deres gyldne hår – Gusta har tunge tætte fletninger og Ida silkeagtige letvajende, bølgende lokker! Jeg beder Dig om ikke at le af mig og Ida – for Gusta bærer lidelsen med stoisk ligevægt. Men vi der lidenskabeligt elsker smukt hår græder over hver eneste lok, der bliver tilbage i hænderne på os. Det er den sidste af de triste følger af lidelses-årene i København og den forfærdelige skarlagensfebers ild, der som en rovfugl faldt over os for på en gang at røve alle mine tre små høns; thi for hver dag der går, genvinder jeg nogle af mine kræfter og noget af min munterhed; jeg (som Du i årevis kun har set langsommeligt og støttet holde sig oprejst, og straks udmattet efter få skridt) småvandrer nu alene korte strækninger og længere støttet af mine pigers eller af den trofaste Reinhardts arm; og på ryggen af den trægeste og mest langørede Silenbærer vover jeg mig endog ud på ekskursioner på det lille bjerg og nyder det dobbelt, idet jeg meddeler den fintfølede og følsomme Augusta den forenede følelse af erin-dring og nutid.

Og hvad gør da den kilde, der grænser til det mirakuløse for Dig, hvis hårdnakkede onde altid modstod enhver bestræ-belse og kunst fra vores lægers side, læger hvis blik udtalte det ømmeste venskab for Dig, og skuffede enhver forventning? Hvilke bestanddele er der i vandet i Schlangenbad? Schlan-genbads kilde har et meget let, rent og blødt vand, som er be-svangret med en opløsning af kalkstensjord. Den er på om-kring 22 grader fahrenheit. Vandet synes helt klart, men man ser ved badningen, at de dybtliggende kroppe bliver omgivet af et hvidligt skær; man føler sig i badet yderst let og behage-ligt blødgjort, og det er hver gang svært at forlade det. Det me-



Ida Brun (J. L. Lund). Kunstakademiet.

get bløde og beroligende vand virker kun ved et forlænget ophold, og det bør benyttes ligesom badene i Lenk, Wallis, Baden og Aargan i en to tre timer to gange dagligt. Men her er alt problematisk. Her hersker nemlig den velkendte badeslendrian: d.v.s. bade kort og i lunkent vand. Hvis Du ifølge Dit behov vil bade varmt og længe, så bliver Du chikaneret på en uudholdelig måde. Man viser Dig nogle baderegler, der er så forvirrende og brogede, så fulde af klausuler og hager, at ingen kan forstå dem. Eller man lader som om, at ovnen der varmer vandet, ikke kan tåle stærk ild osv.... osv., endskønt jeg har betalt ethvert bad dobbelt, nemlig for de 37 bade jeg har taget betalt 72, så kunne jeg dog kun sjældent holde mit bad så varmt, som jeg har brug for det (nemlig imellem 26 og 30 grader reamur) og måtte altid lide under opvarterskens dårlige humør, når jeg blev der længere, end det var bekvemt; og det selv om jeg altid lod mig betjene af min egen kammerpige. Det er ikke kun mig, der har måttet finde mig i ubehageligheder; og de holder mangan en badegæst væk, hvilket er at beklage, da det nerveberoligende bad, der stilner hudnervernes irritabilitet, i den grad er et svar på kvindernes herskende onder i vor tid.«

Fra Schlangenbad gik turen til Geneve, hvortil de ankom i november. Her tog både Bonstetten og Madame de Staël vel imod dem. I niende kapitel af *Episoden I* skriver Friederike følgende om sin kendte veninde: »Du ved i hvilken nedbrudt tilstand jeg var; hun var den vigtigste af alle mine læger; dette begejstrede og sjæfulde væsens venlige blikke var min helbredelse; hendes kærligheds balsam, hendes dybe deltagelses trøst, hele hendes væsens trylleri, glædens bevægende liv, hendes storsind og indre aldrig sig fornægtende godhed, der omgiver hende som et rent element, nød jeg i nektardrag fra en bedre Lethe.«

Udover studier og skrivelser samt aktiv deltagelse i selskabslivet gik tiden uden tvivl også med lange samtaler om

Italien, hvor nu også Madame de Staël havde været og samlet materiale til romanen *Corinne*, der udkom i 1807. Men Madame de Staël var også meget interesseret i tysk litteratur, specielt i Lessing, Goethe og Schiller, så også her har hun sikkert benyttet sig af Friederikes viden. Ja, hendes bog om Tyskland, *De L'Allemagne* fra 1813, må nok regnes for hendes hovedværk.

Hun var født i 1766 altså kun et år senere end Friederike. Også hun havde børn samt et problematisk ægteskab bag sig, så i en feministisk sammenhæng har de sikkert følt sig på bølgelængde. Fælles var også deres forfattervirksomhed samt deres evne til at aktivere folk omkring sig og give liv til saloner på højt niveau, der formåede at samle de ypperste blandt tidens mænd og kvinder.

I den periode opførte Madame de Staël på en privat scene ved venner og bekendtes hjælp nogle af sine yndlingsdramaer, såsom Racines *Pfædre* og Voltaires *Merope*, *Alzire* og *Zaire* samt en bibelsk scene med Hagar i ørkenen. Friederike var meget betaget af disse opførelser og skriver i *Episoden* desangående: »Hvad der især forbløffede mig var, at hun besad den sjældne gave ikke bare at kunne meddele sine smerter men også sine glæder. Når det almindelige teaters helte og heltinder er fri af deres nød, holder de op med at være interessante. Men vores Nerope strålede i den grad af lykke og overvættets glæde – det lyksaliggørende moderhjerter slog så højt – hendes sejrende gang, hendes klingende stemme, hendes bevingede accent, alt i hende blev til olympisk glorie, og jeg følte mig som forgyldt leende og ved hendes hjælp lykkelig. Hun har den særlige egenskab også i det daglige liv at kunne meddele sin glæde og lykkefølelse på uimodståelig vis; og den indflydelse har kun de sjæle, der til gengæld også er modtagelige for dybe smerter.«

Madame de Staëls varme venskab gjorde Friederike godt. Måske det i virkeligheden gav hende mere livsmod end Bonstettens mere flagrende nærvær. Madame de Staël lagde også

mærke til Idas talenter. Den nu knapt fjortenårige pige havde under moderens årvågenhed udviklet et umiskendeligt scenisk talent. Bedst kan det sikkert beskrives som idealiseret dans. For hun indskrænkede sig ikke til mimisk plastik eller til den kunst at indtage udtryksfulde og malerisk smukke stillinger. Hendes optræden besad en dramatisk sammenhæng og fremstillede med lidenskab følelser og overgangene imellem dem, uden at det dog blev til pantomime, for alle hendes bevægelser var musikalske og forholdt sig til almindelig gestikulation som musik til normal tale. Hun støttede sig til musik, dog mere for at angive en bestemt stemning end for at følge en tidsbestemt rytme. Når hendes udtryk nåede til et højdepunkt, forblev hun deri et lille øjeblik, så der opstod et kortvarigt stillestående tableau, inden hun fortsatte over i et nyt stade. Hendes kunst lå langt over hendes unge år og kan kun forklares som medfødte geniale evner. Friederike havde tidligt opdaget dem og gjort sit for at udvikle dem. Måske også de lange ophold i udlandet sammen med moderen havde hjulpet til med at udvikle hendes sinds modtagelighed i al almindelighed.

Madame de Staël bad naturligvis Friederike om lov til at bruge Ida i sine sceniske fremstillinger. Hun var først imod det, da hun på grund af datterens sarte helbred var bange for, at det ville være for anstrengende for hende; men kunne så alligevel ikke modstå venindens indtrængende bønner og gav til sidst sit samtykke. Ida opnåede under Madame de Staëls ledelse nogle yderst fine resultater, der vakte både beundring og forundring.

Den tyske digter August Wilhelm Schlegel, der den vinter ligeledes var gæst på Coppet hos Madame de Staël, blev ligesom alle de andre gæster yderst betaget og blev inspireret til digtet *An Ida Brun* (Til Ida Brun), der i dansk prosagendigtning lyder som følger:

Til Ida Brun

Så zepfyrlet et liv
Sådan gratie, gang og svæven
Så mit berusede øje aldrig.
Hver bølge i bevægelsen
Fremtryller sød rørelse,
Alt ånder harmoni.

Sådan som Du skænker Dine kranse
Som glade danses muse,
Når din hulde fest begynder:
Så jeg ikke glædestårer
Forklare din moders blik
Troede jeg Dig et gudebarn.

I den sarte formnings slør
Hvilken tone fra Phöbus' lyre
Har åndet på den høje ånd?
Hvor, født på blomstrende enge,
Har indviende milde horaer
Døbt Dig i morgenrøden?

Hvad Pygmalion har tilkæmpet,
Da den smukke sten, tvunget,
Blev besjælet ved hans ord,
Vendes om: Thi fastholdte
Ser i flugt jeg de skikkelser
Som grækernes mejsel skabte.

Tag buen og pilen,
Og skynd Dig, som Diana,
Ved stolt mod ind i lunden.
Vil Du forskrække med ægiden,

Dække panden med hjelmen,
Bliver du Jupiters datter.

Strø roser, bliv Aurora;
Bær den lille kurv, Kanephore,
Til festtogets pragt.
Tøm den, offerskålen;
Hyld Dig nu ind, vestalinde,
Der bevogter den evige arne.

Lad Dit hår flyve, bakkantinde;
Spænd dit bælte, og Atalanta
Du sejrer i det bevingede løb.
Snart, kun et kor af musen,
Svulmer det jomfruelige bryst
Med begejstringens fylde.

Dig, Althaa, så jeg med gysninger
Efter lang kamp med tøven
Slynge den fatale brand
Ind i dødsluerne
Og så fortvivlet forbløde,
Dolken vendt mod Dig selv.

Sig, hvilke aner har forrådt Dig
Vild hævnens gerninger,
Og sjælens dybeste smerte?
Kun på Din ungdoms tærskel
Så Du allerede lidelsernes bølge
Strømme igennem et menneskes hjerte?

Nej, Dig formørker sjælen intet!
Vær Dig, hvad de ulykkelige kvæler,
Kun bevidst som idé!

Altid skal Du kun fremstille
De dolke, der peger
Mod det sorgsønderrevne bryst.

I dansenes melodier
Lad det jordiske tryk undfly
Dit skabende sind.
Hvad guderne har givet Dig,
Plej i skyldfri muntert liv,
Din lykkes skaberinde.

Samme vinter så Friederike også en del til to veninder til Madame de Staël nemlig Madame Rilli-et-Huber og Madame Necker de Saussure, den sidste var en datter til den berømte bjergbestiger og samtidig også en kusine til værtinden på Coppet.

Friederike sluttede også et varmt venskab med historikeren Leonard Sismond de Sismondi (1773-1842). Senere skulle de to komme til at udveksle mange breve.

I april 1806 forlod Madame de Staël Coppet til fordel for Auxerres: Napoleon havde forbudt hende at opholde sig i Paris, som hun skulle holde en afstand fra på hele 40 miles. Men Auxerres ligger jo som bekendt nær ved Paris, og Madame de Staël mente, at hun også på 40 miles afstand kunne følge med i, hvad der skete af nyt i den franske hovedstad. Hun regnede med at få besøg af venner og bekendte med bopæl i Paris, og samtidig skulle hun overvåge trykningen af romanen *Corinne* inspireret af hendes ophold i Italien.

Friederike derimod fandt imellem Coppet og Lyon en villa, hvor hun dør om dør med Bonstetten tilbragte sommeren. Tit fik de besøg af Sismondi. På samme tid lagde Friederike sidste hånd på bogen *Episoden aus Reisen durch das südliche Schweiz, Genf und Italien in den Jahren 1801-06* (Episoder fra rejser igennem det sydlige Schweiz, Geneve og Italien i årene imellem 1801-06), der udkom i Zürich i 1807.

I oktober blev Ida stærkt angrebet af en kataralsk nervefeber, som lægerne frygtede kunne få et dødeligt udfald. Hun blev straks bragt til Geneve, hvor Bonstetten overlod sin bolig til Friederike og den syge datter.

Så snart den værste fare var overstået, blev det besluttet at bringe Ida til Italien. Ifølge lægerne var det bedst for hende, om hun hurtigst muligt kom ned til et mildere middelhavsklima. Den hårde alpine vinter kunne, mente de, blive livsfarlig for hendes sarte helbred.

D. 27. november tog Friederike og døtrene sammen med Bonstetten via Chambéry, Grenoble, Valence og Avignon til Marseille. Som følge af revolutionen var der i havnen ingen skibe med kurs mod Italien. Det lille selskab måtte derfor tage til takke med den franske middelhavskyst. Inden jul slog de sig ned i Hyères og lejede sig fra d. 19. december til d. 18. januar ind på en gæstgivergård ved navn Hotel des Ambassadeurs.

I 4. del af *Episoden* fortæller Friederike i første del tilegnet fyrstinde Luise von Anhalt-Dessau om det års jul følgende: »I dag er det jul, og min Ida er stadig feberfri! Kan Du fatte min lykke? Hun fik kun blomster og et lille hesperidetræ, for mere kan det fattige Hyères, der kun er rig på natur, ikke tilbyde! Men solen skinner ind i vores værelse, en lille kaminild brænder for morskabs skyld, og vi lever for åbne vinduer og svømmer i søde dufte! Når vi fra disse vinduer kigger ned på de blødtfaldende orangehaver, så stikker der en anden skov af nu løvfri træer frem med sarte grene op over de mørke løvmasser. Det er mandel-, fersken- og granatæbletræer. De første begynder (ligesom i Rom på Avertin) allerede at blomstre i slutningen af januar, og så svæver de lyserøde trætoppe og vajer deres blomsterblade ned over det mørke løv og de gyldne æbler.«

D. 7. januar skriver Friederike: »Ak, kære Luise! Vores glæde er borte! Vores Ida er blevet sygere! Hendes frygt, den under-



Friederike Brun (J. L. Lund). Thorvaldsens Museum.

lige smerte, der spænder omkring hendes uskyldige hjerte, vender stadig oftere med korte mellemrum tilbage. Den medicin, som hun har taget efter lægerne i Geneves råd, taber sin virkning! Hun spiser næsten ingenting, og den smule hun spiser, spiser hun med modvilje. Hun sover kun lidt og befinder sig hver aften i en tilstand, som jeg ryster over at måtte kalde feber, og alligevel kan det ikke være andet! Ak vores angst, moderhertets kval, er uudsigelig. Uden hjælpemidler af nogen art og ude af stand til at fatte tillid til de gode mennesker, som man her kalder læger (men som i alt hvad angår moderne medicin og dermed følgende hjælpemidler er mindst hundrede år tilbage), går jeg næsten til i kvalfuld uvished! Og brevene hjemmefra med faderens tilladelse til at rejse til Toscana, hvor vi ville kunne finde læger og medicin er, ak, endnu ikke kommet! Gud hjælpe os!»

To dage senere skriver Friederike i sin dagbog: »D. 9. Elskede, vi er forløst! For siden Ida igen blev sygere, var det smukke Hyères blevet mig et fængsel! De smerteligt ventede breve fra faderen er nu kommet! Først efter hans tilbagekomst fra Karlsbad havde han modtaget vores breve. Vi har nu den velsignelse, som vi har tryglet om, til at fortsætte rejsen! Og hvor ville vi ikke skynde os – men nu må den syge først komme lidt til kræfter, og alligevel sitrer jeg for hver af de milde dage, som vi mister! Men rejsen herfra og til Nice er så besværlig igennem de slemme bjerge, at hun må samle nogle kræfter, inden vi påbegynder den lange vej til lands og til vands!«

8. kapitel

DET SIDSTE ITALIENSOPHOLD

Rejsen til vands fra Frankrig til Italien skulle dog blive meget vanskeligere end Friederike nogensinde havde forestillet sig. Hun begynder i *Episoden III* sin beskrivelse af sørejsen med at besyngte det smukke landskab, men snart brød et uvejr løs. Hun skriver: »Nu breder mørket sig over vandene, og samtidig falder nogle voldsomme kastevinde fra alperne ned mod havet. Den lille ensomme feluke må ikke fjerne sig for meget fra kysten, men indtil nu troede jeg, at den også kunne lande overalt, men jeg skulle snart erfare det modsatte ved den kyst, hvor det milevidt ikke er muligt for en feluke at lande i tilfælde af storm. Nær ved land er kastevindene farligst, for vinden skubber væk fra fastlandet, og havets bølger bliver for voldsomme, og det er lige så umuligt at lande ved de lodrette klipper som under vrede brændinger, og snart begyndte jeg dybt i sjælen at bæve, da lidt efter lidt enhver luftning holdt inde, og den aftagende måne steg op af de reflekterende bølger – og så blev vores feluke i næste øjeblik i den grad kastet om på siden, at selv søfolkene skreg højt, de samme der kort tid forinden havde sunget muntre sange. – Men nu forstummer alt, bølgerne fråder om os, vindstødene falder som grippe ned på vores lille åbne skib, hvilket som en kraftløs genstand bliver kastet frem og tilbage. Skipperen forsøger under største anstrengelse at nå frem til den lille by St. Vincent. – Forgæves, vinden springer fra nord til øst. Vi kæmper os igennem den angstfyldte nat; den stakkels Ida og alle de andre (jeg alene

undtaget, der følte hele denne nattescenes ophøjede skræk og angsten for alle) blev dygtigt søsyg på grund af skibets uholdelige kasten sig frem og tilbage.

D. 28. januar 1807. Endelig viste det tidlige røde skær og lys forgyldt en frygtelig truende klippe sig, foran hvis skarpe kant vores feluke netop med alle roernes kræfter kæmper mod storm og brænding, de to kræfter der driver os mod samme fare! Den forfærdelige scene trådte stadig tydeligere frem af dæmringen – så ser jeg en rejsende hænge på stien, hvorfra han er lige ved at styrte ned – han sidder på et muldyr, som en fører holder i tøjlen, en anden fører holder i haleremmen, medens den tredje skubber den rejsende ind mod klippekanten – hvor var det mon sikrest, i feluken, eller der? Men han kunne jo bare stå af? Ja, hvis der havde været plads til ham imellem klippemuren og afgrunden! Og dog, hvad ville jeg ikke have gjort for at få fast land under fødderne! Hvilken farefyldt vej –, og den tredje fare har jeg endnu ikke nævnt for dig! Feluken er på grund af stormen på havet og uvejret inde i landet tvunget til at søge ly i en af de små røverreder, som det vrimler med på denne bugtede kyst!

Under uhyre anstrengelser lykkedes det for roerne at komme omkring det bølgeombruste klippeforbjerg, og bjergbyen Port Maurice, der ud mod havet ligger oppe på det høje klippeforland og den gamle piemontesiske by Oneglia, der fladt ved kysten nu kom til syne under de første solstråler – men samtidig bliver stormen, der fra land kommer imod os, for hvert øjeblik stærkere! Vi kæmper os forbi Oneglia, og forsøger så sammen med de lange tilbagehvirvlende bølger at komme op på stranden: for Oneglia er ingen havn, bare en flad klipperede.

Endelig, omgivet af farer, lander vi, hvis man da ellers kan kalde det at lande, endelig bliver vi af de vildt frådende bølger kastet op på bredden.

Der sidder vi så fast midt i de skummende og højtsprøj-

tende bølger! En skare mænd af herkulestypen forekommer os at være havgudindens tritoner, og det er som om de i armene bærer os over bølgetærsklen! Hvor takkede vi ikke Gud, da vi igen mærkede fast grund under fødderne. Hele bredden var allerede fuld af landede feluker og andre små fartøjer. Reden var også fuld af større skibe, der lå for anker; på bredden vrimlede det med folk i alle slags brogede dragter – mens stormen steg for hvert sekund.«

Opholdet i Oneglia bliver af Friederike indledt på følgende vis: »Man fører os ind i byens bedste gæstgiveri. Derinde ser der ud som i en morderhule; alt er sort tilrøget! Itugåede vinduesskodder, vaklende borde, bænke i stedet for stole! Ethvert hjørne er til offentlig brug, og en forfærdelig stank kommer os i møde.

Stive af kulde sætter vi alle os tre på en gammel bred seng, der stod i en fordybning væk fra trækket fra vinduerne og dørene (der alle ikke kan lukkes); med fødderne på varmeflasker og kulbækkener; trist! Pludselig lød bag os en æglæggende hønes triumfsang! Det gode dyr var, sådan som det havde gjort det i årevis, igang med at lægge sine æg i den seng, der også skulle åbne sit gæstfrie skød for os alle tre! I det øjeblik trådte manden fra feluken ind og erklærede, at stormen ville vare ved i tre dage, og inden den havde raset ud, kunne han ikke fortsætte. En gammel skibskaptajn, der havde været passager på feluken, sagde: »Jeg rejser over land«. En ung købmand fra Aachen lader sine varer tage op af feluken og gør det samme, hvilket vi desværre ikke kan! For Bonstetten og Gusta bliver så let svimle, at de ikke kan passere de grufulde pas; Ida og jeg er til gengæld modige men for svage til at kunne modstå tre hårde dagsrejser til hest og tre nætter i afskyelige gæstgiverier, altså må vi have tålmodighed!!!

Den stakkels Ida var netop blevet grebet af et anfald af fortvivlet lystighed og efterlignede som Pulcinella den æglæggende hønes sejrsgang – da den tjenstivrige Bianchi fyldt med

medlidenhed med vores tilstand hjælpende trådte til. Han havde opsporet en vicekonsul til den danske konsul i Genua ved navn Tirragallo, der gæstfrit tilbød os både hjem og arne. Det lod vi os ikke sige to gange og flygtede hurtigt fra den for-dægtige bolig. Vort menneskevenlige værtspar er et ungt ægtepar, der er meget opsat på at hjælpe os. Den unge hustru ammede sit første drengbarn, og manden var et af de smukkeste mennesker jeg nogensinde har set. – Den mest rørende gæstfrihed modtog os i den fattige bolig. Oneglia har lidt for-færdeligt på grund af indre spaltning og ydre trængsel. Det var den sidste piemontesiske by, der med sine små territorier lå indklamret i det genuesiske område. Byen holdt stadig med kongen og blev bombarderet af franskmændene; disse sender en parlamentariker ind i landet, der bliver dræbt af det rasende folk. Hævnen var blodig! I tre dage blev der i Oneglia plyndret, myrdet og brændt – alle flygtede, og den tidligere så blomstrende by stod øde, og kun gennemgående tropper befolkede den genuesiske by. Port Maurice, der ligger i en halv times afstand fra Oneglia, blev rig af udbyttet fra det rige oliemagasin, trak handlen væk fra Oneglia og blomstrede siden da.

Først her erfarer vi igennem den redelige Tirragallo, hvor farligt det er at sejle med en feluke om vinteren, når snevindene kommer ned fra bjergene. Det er kun fjorten dage siden, at en feluke er gået ned imellem Toulon og Nice. En ulykkelig rakte i håb om redning sine arme op imod et forbisejlende købmansskib, men det sejlede forbi ude af stand til at standse med alle sejl sat. Altså bliver rejsen med feluken opgivet; og et fransk fragtskib, der her bliver kaldt en bombarde, er om tre dage i stand til at bringe os til Livorno.«

Som det fremgår af det ovenstående, er det ikke så få strabadser den svagelige Friederike blev udsat for, inden hun nåede frem til sit elskede Italien. Men ude i det fremmede var hun trods sygdom mærkeligt nok altid ligevægtigere og modi-

gere end hjemme i det trygge København. Måske Danmark simpelthen var for lille til hendes format. Hjemme behøvede hun ikke at fremtrylle de samme uendelige kræfter, derfor sygnede de ubrugte hen, og gjorde også hendes sind sygt. Ude var der derimod brug for det fulde register af både hendes evner og følelser, og hun havde det uden tvivl bedst, når der blev spillet på alle hendes sinds strenge. At se nye landskaber og sanse nyt, følge med i hvad der skete ude omkring i Europa både inden for videnskab, kunst, musik, teater og litteratur, og mødes med mennesker der kunne og ville noget, var hvad der skulle til for at sætte hendes sind i de rigtige svingninger. I København blev hun gjort passiv, blev til den rige mands forkælede kone med primadonnanykkerne, som man endog kunne tillade sig at trække lidt på smilebåndet af. Hun måtte nemlig ikke tro, at hun var noget. Det eneste man havde respekt for var hendes mands mange penge og hendes egne vidtforregnede forbindelser og så naturligvis deres hjemms ødsle gæstfrihed.

Hvad hun ellers var i stand til at frembringe, ja det interesse-rede egentlig ikke nogen i datidens København. Og hvis hun så alligevel skrev og havde succes i udlandet, så var det vigtigt så hurtigt som muligt at uskadeliggøre hende ved at lade forstå, at det alligevel ikke rigtigt var noget. Måske det bare drejede sig om nykker og storhedsvanvid. Den gyldne regel, der siger, at det er svært at overskride de grænser som ens nærme-ste har sat en, gjaldt i allerhøjeste grad også for Friederike.

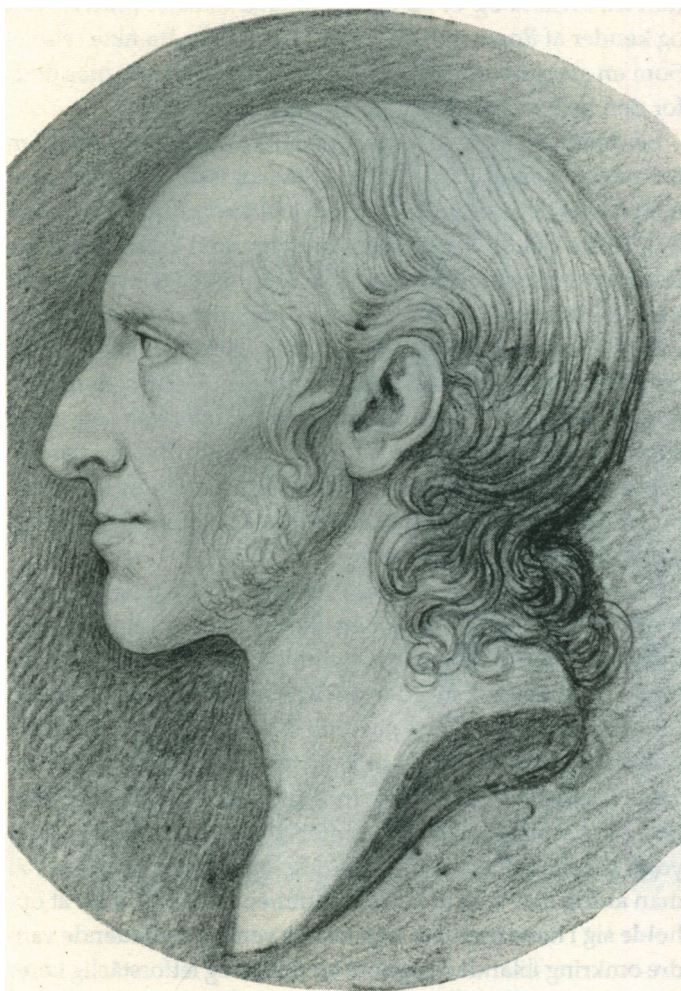
Vel ankommen til Livorno tog de rejsende videre til Pisa, hvor de tilbragte tre måneder hos en købmand Wulfen fra Flensborg. Ida blev dog ved med at være sløj, og efter at Friederike havde konsulteret sin mand i Danmark og opnået hans tilladelse tog hun imod Caroline von Humboldts tilbud om, at lade Ida kurere af familien Humboldts læge i Rom en vis Dr. Heinrich Kohlrausch fra Hannover. Lægen tog op for at hente dem og sammen rejste de til Rom, hvor det virkelig lykkedes

den unge tyske læge at få Ida til at blomstre op igen.

Friederikes tredje og sidste ophold i Rom skulle også blive hendes længste og dækker tiden fra april 1807 til august 1810. Netop i de år var Rom udsat for store omvæltninger, for byen blev besat af franskmændene, paveherredømmet blev afskaffet og pave Pius d. VI blev bortført fra kvirinalet. I Friederikes bog *Briefe aus Rom* (Breve fra Rom), der udkom i Dresden i 1816, kan man nøje følge pavens forfølgelse, fangenskab og bortførelse i tiden imellem 1808 og 1810. I uddrag kan man på dansk læse om de begivenheder i et udvalg ved Ingeborg Buhl, nemlig *Romersk Drama. Uddrag af breve og skrifter fra 1957*.

Friederike havde den lykke i Rom at genfinde vennerne fra sine tidligere ophold, nemlig Wilhelm og Caroline von Humboldt, Angelica Kaufmann, Zoëga, Lund, Thorvaldsen, Canova, Reinhardt og Keller. To af dem døde dog i de år. Først Angelica Kaufmann, der allerede ved Friederikes ankomst lå syg, og som døde i begyndelsen af november 1807.

Zoëga døde i begyndelsen af februar 1809. Få uger inden da havde han sammen med Friederike og hendes børn planlagt en tur til Via Appia. Friederike skriver i en anmærkning til digtet *Zu der Via Appia oder den Grübern Roms* (Til Via Appia eller til Roms grave), der udkom i *Neue Gedichte* (Nye digte) fra 1912, om den planlagte tur følgende: »En af de sidste dage i januar 1809 gik mine børn og jeg ledsaget af vores evigt dyrebare ven og venlige lærer Georg Zoëga en af de uforglemmelige ture under Roms ophøjede ruiner... «Solen er allerede varm«, sagde vores Zoëga, »mandlerne blomstrer allerede på Avertin; skal vi ikke bruge en af de første smukke februar dage på at gøre en lille udflugt blandt Roms grave på Via Appia?... Hvad mener I, der er kun seks mil derhen!« Med dyb glæde blev den højtelskede lærers forslag modtaget. Glade gik vi sammen hjem til vores bolig nær Antoniusøjlen; og et hyggeligt måltid afsluttede den dejlige dag. – Ak, d. 1. februar blev Zoëga syg, og d. 10. fløj hans smukke sjæl fra hans skrøbelige hylster! Ca.



Georg Zoëga (Bertel Thorvaldsen). Glyptoteket.

14 dage efter hans død gjorde vi og vore venner A. von Renhoff fra Livland og C. Reinhart, landskabsmaler (indviet ven og kender af Roms nutid og fortid) den lille påtænkte rejse. – Som en slags højtideligholdelse af den kære henfarnes død; for den hele dagsrejse var en lang tanke til ham.«

Sammen med Zoëga havde Friederike inden hans død som før nævnt foretaget adskillige arkæologiske udflugter, som man meget detaljeret kan læse om i *Römisches Leben* (Romersk liv), første del, der er tilegnet datteren Ida. I den bog giver Friederike et smukt portræt af Zoëga: »Zoëga, hvordan var han? En sokratisk kyniker, der var kommet til os direkte fra Athen. Endog kappen manglede ikke, hvori han lille og smal afviklede vores fælles (ak uforglemmelige, sådan som de kun kunne være det med ham) spadsereture, hvor han selv så ud som en tilsløret myte. Der var intet, slet intet, der var påtaget hos ham. Alt var personligt, alt var naturnødvendig sandhed, og under kynikerens slag strålede tit sokratisk ironi og den rene attiske åndrigheid frem.

Zoëga var ret lille af skikkelse, spinkel og svagelig. Ansigtstrækkene var egentlig fine, men lidt vrantne, og det hang sammen med den ubehagelige stemning, der herskede i hans hjem. En så sart konstitution og så pirrelige nerver, at så at sige intet klima under månen passede til ham, gav altid det første indtryk af ham et pinligt præg. Men hans sande kimbriske grønblå øjne strålede af en indre ild, og omkring munden spillede der træk af den fineste humoristiske sans. Sløset i alt det ydre, var han alligevel fuld af ynde, og et bevis herpå var, at man aldrig blev træt af at være sammen med ham eller at opholde sig i hans nærhed, han kunne venligt nedladende vandre omkring iblandt os og som en trofast og letforståelig lærer brugte vægtige ord, udvise en følsom sans for alt, hvad der tilhører det skønnes rige, og undervise os, idet han forenede dyb visdom med muntre digterord og flettede udødelige kranser af symbolerne i naturen, i kunsten og i de antikke my-



Adam Oehlenschläger. Det kongelige Bibliotek.

ter, altid var han ny, dyb, overraskende og fuld af den dybeste ånd.

Men ofte syg og vranten (og det sagde han tit uden at skjule noget for os, der stod ham nær) vendte han sig stejlt bort fra historien og kunsten, og ønskede at bade sig i sollyset ligesom Diogenes. Og når han så på vores spørgsmål. Hvorhen? havde svaret. »I dag vil jeg kun trække vejret. Lad os gå ud i det fri; i dag har jeg ikke lyst til at se noget antikt; solen skinner jo så smukt! Når vi så alle sammen gerne efterkom hans vilje og fulgte ham ind i et aller andet romantisk romersk vildnis, plukkede han blomster sammen med os og samlede ukrudt sammen til den salat han holdt så meget af og lærte Dig (Ida) at kende og ubemærket gik han videre til afsidesliggende steder, og når et eller andet halvglemmt, antikt monument, omgivet af vildtvoksende planter eller halvgemt under højt forårsgræs, dukkede frem, så omfavnede han sin sjæls brud, glemte alt og blev helt ånd og liv; belærende digtede han så, idet hans falkeblik dybt gennemborede fortidens hendæmrende klarhed.«

To nære venner døde under Friederikes sidste ophold i Rom. Men der kom nye bekendtskaber til, såsom billedhuggeren Daniel Rauch, der tit ledsagede hende på hendes mange vandringer rundt omkring i Rom. Dertil kom arkæologerne Friedrich Gottlieb Welcker og Friedrich Sickler og forfatterne Zacharias Werner og Hermann Pückler-Muskau. Denne sidste beskrev Friederike med følgende ord: »Madame Brun lider af døvhed og betjener sig under samtalen af et lille horn, men hun er så velbevandret i Rom i alt, hvad der hører ind under kunst og tillige så meddelsom, at man i hendes følge kan undvære Vasi. Tillige er hun yderst elskværdig og behagelig, men i forhold til sin alder dog næsten for sentimental.«

I april 1809 kom også digteren Adam Oehlenschläger til Rom. Friederike og Oehlenschläger var tit ude på tur sammen, og sammen var de også en uge i Albano. Romopholdet



Friederike Brun og Mimma Zoëga (J. L. Lund). Thorvaldsens Museum.

var dog nærmest spildt på den danske digter, der ikke var i stand til at glemme Danmark for Italien, og stædigt blev ved med at fastholde, at egnen ved Fredensborg og Springforbi var at foretrække fremfor egnen omkring Albano. Samtidigt manglede han de fornødne historiske forkundskaber til at kunne sætte pris på Roms skatte.

Ligesom under sine tidligere Romophold holdt Friederike salon for nordiske og tysksprogede kunstnere og intellektuelle i sin bolig. Som tiden gik begyndte hun også at åbne sit hjem for italienere. Dette bevirkede naturligvis, at også romerne begyndte at få interesse for nordeuropæisk kultur. Det drejede sig hovedsageligt om store modtagelsesaftener, hvor der blev deklameret, spillet musik og sunget.

Vinteren 1809-1810 tilbragte Friederike i Firenze, hvor hun omgikkes Grevinde Louise Albany Stuart (1753-1824), der på den tid i Firenze var det åndelige midtpunkt for alt kulturelt liv. Efter hendes mands død var hun blevet digteren Vittorio Alfieris elskerinde, og efter hans død blev den franske maler Fabre hendes faste ledsager. Åbenbart har Friederike beundret den begavede kvinde og skrevet om hende i sine breve til Sismondi, der så skrev om hende til grevinden i Firenze: »Fra Friederike Brun har jeg fået to breve, i hvilke hun taler om Dem med en henrykkelse og begejstring, der har voldt mig megen glæde. Stundom tvivlede jeg på, hvorvidt det var i Firenze, at hun havde truffet alt dette, eller om hun havde levet der i det femtende århundrede i stedet for i nutiden. Med alt det får jeg tro, at de begge er tryllekunstnere, og at alle disse ypperlige mennesker skyldes enten Dem eller hende deres tilblivelse. Dog er formen for Deres og hendes skaberevne vidt forskellig; De betragter altid i Deres domme verden set ovenfra, hun anbringer den i skyerne, der farves af solen, og fastholder konturerne i sin indbildningskraft.«

I Firenze skete det også, at Ida, der ikke længere var noget barn, blev stærkt ombejlet. Allerede i Rom havde Ida mødt

den kunstinteresserede amerikaner John Izard Middleton, og det var blevet til en alvorlig forelskelse. Det fremgår, at de to unge, på en tid hvor Friederike var fraværende fra Rom, under Caroline von Humboldts beskyttelse var mødtes i smug. Da Friederike opdagede det, blev hun meget fortørnet, og forbød den unge amerikaner at komme i hjemmet. Ida var blevet meget bitter på moderen, eftersom hun hindrede hende i at se den mand, hun så heftigt havde forelsket sig i. Hun havde endog skrevet hjem til faderen og bedt ham om at kalde hende hjem til Danmark.

Og hjemkaldelsen fra Constantin Bruns side kom i 1810. På det tidspunkt havde Friederike været væk hjemmefra i hele fem år. Brun havde i mellemtiden bevirket, at Bonstetten i efteråret 1808 trak sig tilbage til Schweiz. I 1809 havde han kaldt børnene Carl og Augusta til Danmark. I juni 1810 stillede Brun igennem Schimmelmänn og Schubart Friederike et ultimatum. Enten skulle hun og Ida rejse hjem til Danmark, eller hun kunne blive i Rom og modtage en pension på 2000 spanske taler om året, men i det tilfælde måtte hun give afkald på Ida. Ida var Friederikes yndlingsdatter, og hun kunne ikke forestille sig den tanke at give slip på hende, så skønt alle i Rom rådede hende til det modsatte, og selv om ideen om at vende tilbage til Danmark bestemt ikke tiltrak hende, besluttede hun sig alligevel for at rejse hjem til familien nordpå.

Hendes afrejse blev fejret med en afskedsfest i prins Colonna-Avellinos villa, og d. 12. august påbegyndte hun sammen med sin gode ven maleren J.L. Lund hjemrejsen.

9. kapitel

HJEMME IGEN

Hjemme igen fandt Friederike et krigshærgnet Danmark. Kri-gen mod England havde lagt store dele af København øde; St. Petri kirke var blevet bombarderet, hendes barndomshjem af-brændt, og hendes moder var flyttet ind i huset i Bredgade. Constantin Bruns søster Sophie var også flyttet ind, og det var nu hende, der havde taget husførelsen i sin hånd. Friederike må have følt sig lidt som en fremmed, og forholdet til ægte-manden var efter sigende ikke det bedste. Hans prosaiskhed var ikke blevet mindre med årene. Krigsårene havde været hårde, og han havde måttet smøge ærmerne op for at holde sammen på sine rigdomme.

Datteren Charlotte var i august 1809 blevet gift med August Wilhelm Pauli, der var en søn af Bruns tidligere kompagnon og hanseatisk ministerresident i København.

Det var nu Friederikes opgave at skabe sig en tålelig fremtid i det miljø, hvori hun skulle komme til at tilbringe resten af sine dage. Hun genfandt sine barndoms venner i familierne Schimmelmann, Reventlow og Bernstorff og fik konstant nye venner blandt Danmarks kunstnere og videnskabsmænd. Dertil kom de udenlandske diplomater, der også tit var invite-ret med, når Friederike gæstfrit åbnede sit hjem og, som den verdensdame hun nu engang var, holdt salon på europæisk niveau.

I 1812 udkom en ny digtsamling *Neue Gedichte* (Nye digte), der indeholdt digtet *Gedacht im Dom zu Mailand* (Tænkt i Mila-nos domkirke), der følger i dansk prosaoversættelse:

Tænkt i Milanos Domkirke

Her sad jeg allerede for femten år siden,
Hensunken i søde smerter;
Hvad har Du ikke alt erfaret
I de lange femten år,
Du stakkels, gode hjerte.

Ungdommens glans, livets blomstring,
De er fløjet væk!
Bevar den rene godhed,
Et åbent elskende gemyt
Og et fast sind.

Så svandt i mørke stunders kredsløb
For dig ikke omsonst tiden.
Hvis Du har fundet Dig i Dig selv
så læger ånden hjertesårene
Igen vil Du finde glæden.

Det lille digt fortæller kort om afklaring og lutring. Livet havde ikke været så let, men hun havde taget ved lære og gik nu rolig og fattet sit livs eftermiddag og aften i møde. Hun havde besluttet at være åben og varm overfor alt omkring sig, og således blev det. Ikke bare holdt hun åbent hus, tog sig af sine børn og plejede sin mand, når han var syg; men hun åbnede også gæstfrit sit hjem for unge med problemer, og tog dem til sig som var de hendes egne børn.

Det drejede sig blandt andet om Georg Zoëgas yngste datter, Emilia Maria, kaldet Minna, der dog slet ikke lignede Zoëga men derimod i forbløffende grad lignede Bertel Thorvaldsen. Og da det vides, at Zoëgas italienske kone i Rom havde haft et forhold til den danske billedhugger, kan man vist roligt formode, at det drejede sig om Thorvaldsens bio-

logiske datter. Ligeledes boede Friederikes niecer Hanne og Constance Eggers en tid hos hende.

Dertil kom to halvt danske, halvt spanske unge piger, søstrene Maria Petra Regalada, kaldet Mariquitta, og Sophie Luise, døtre af den afdøde gehejmeråd C.V. Dreyer, der havde været dansk gesandt i Paris, hvor han hemmeligt havde indgået ægteskab med en spanierinde. På kongens anmodning var de blevet optaget i det brunske hus. Mariquitta, der var kunstnerisk anlagt, interesserede sig specielt for teater og dans. De to søstre havde en veninde, Jasmine Blicherolsen, der også var meget optaget af dans, så Ida havde de bedste muligheder for at blive stimuleret indenfor sin kunststart. Sammen gik de unge piger til dans hos den italienske balletmester Galeotti, og tit og mangen gange gav de ved private opførelser deres numre til bedste.

Deres kunst trak yderligere gæster til huse. Heriblandt den unge forfatter, Johan Ludvig Heiberg, der blev oprigtigt forelsket i Ida. Men Ida havde mange andre bejlere og besluttede sig for diplomaten, greven Louis Philippe Bombelles. Og Heiberg fandt senere en anden genial scenekunstnerinde, Johanne Luise Pätges, som han siden ægtede. Under navnet Johanne Luise Heiberg skulle hun blive Danmarks måske største skuespillerinde overhovedet.

Allerede i oktober 1811 var datteren Augusta blevet gift med godsejer i Livland Gustaf von Rennenkampff, som hun havde mødt i Rom. I maj 1812 havde sønnen Carl giftet sig med Frederikke Margarethe Bügel, og sammen slog de sig ned på Krogerup.

Endelig kom turen til Ida. I begyndelsen af 1816 blev hun gift med den franske diplomat Bombelles, og fulgte ham i første omgang til en ny stilling i Dresden og senere til andre storbyer. Også som gift samlede Ida ude omkring i Europa skarer af beundrere omkring sig. I 1818 sang hun i Karlsbad for Goethe, og det siges, at han blev rørt til tårer. Men for moderen var hun nu

tabt. Friederike, der ikke mindst på grund af yndlingsdatteren Ida i 1810 havde besluttet sig til at vende tilbage til Danmark, følte sig nu alene. Og Ida, der var skrivelad, var ikke god til at holde forbindelsen med moderen ved lige. Friederike vedblev at holde åbent hus, også selv om nogle af de gæster, der specielt havde interesseret sig for husets unge døtre, nu holdt en større afstand.

Friederike blev også ved med at skrive. I 1812 udkom i Tübingen fortsættelsen af Müllers breve. I 1816 kom det tredje bind af *Episoden aus Reisen* (Episoder fra rejser), der omhandler hendes tid i Sydfrankrig og ved Middelhavskysten. To år senere kom det fjerde bind i serien med skildringer af sæder og landskaber i og nær Napoli fra årene 1809 til 1810. *Briefe aus Rom* (Breve fra Rom), der fortæller om pave Pius d. VII, udkom i 1816.

Hendes tredje og sidste digtsamling *Neueste Gedichte* (Nyeste digte) så dagens lys i 1820. Egentlig drejer det sig om hendes bedste samling. I hvert fald set med en moderne læsers øjne, på hvem det klopstockske element i de tidligere samlinger, nok kan virke lidt tungt. Det tårepersende og det ensidigt vennehylende, men også det malerisk beskrivende har i digtsamlingen fra 1820, hvori alle digte er skrevet efter hendes hjemkomst fra Rom, vejet pladsen for en mere moderne stil. Særlig interessant er hendes behandling af folkesagnstoffet, som forskeren J.M. Thiele havde henledt hendes opmærksomhed på. Romanen *Frau Ellen* (Fru Ellen) fra 1819 bygger på et sagn fra Falster om en adelig frue, der lod bygge en kirke mod det løfte, at hun måtte komme til at leve lige så længe som kirken. Efterhånden bliver tiden hende dog for lang, og hun udtrykker ønske om at kunne dø. Den følger her i min prosaoversættelse:

Fru Ellen

Ikke at kunne dø, oh den bitreste smerte
af alle smerter på jorden!

Ikke at kunne dø, oh skrækkelige højde
af menneskeval og besvær!

Nætterne så bange,

Dagene så lange,

Og intetsteds trøst forhånden:

Hverken håb eller ro,

Graven lukker sig til;

»Fru Ellen hun har erfaret det.«

Fru Ellen var smuk som valmuen i blomst,

Dog uden duft var blomstringen;

Hån omsvævede den smilende læbe

Hendes øje udstrålede ikke godhed.

Som palmen slank

Med herskergang,

Og med blåsort skinnende hår:

Men hendes blik gyser

Længslen tilbage;

»Fru Ellen hun har erfaret det!«

Fru Ellen hersker så fri og kæk,

Enkefruen i det prægtige hus.

Mangen vakker frier lader hun stolt drage bort,

Thi kun hun vil herske i huset.

Dog kom nu tiden,

Hvor mange fortryder,

At være forblevet barnløs som hun.

Så øde salen,

Så skrækkelig dalen,

»Fru Ellen, ak hvis du kunne elske!«

Fru Ellen hun bygger en kirke så smuk,
Dog kun hende selv til ære;
Høj lader hun den kunstfærdige bygning rejse,
Derfor lader hun bonden slæbe:
Der hersker derinde
Ingen hellig tanke,
Derfor har hun allerede modtaget lønnen.
Alteret står allerede
Med kærter så klart,
»Fru Ellen vil erfare det!«

Og det højtstrålende alters lys
Nærmer nu Fru Ellen sig med pragt,
Ikke ydmyghed omslører hendes ansigt,
Stærkt gløder hendes øjne og kinder!
Hun knæler ned,
Med verdsligt sind,
Thi bort fra himlen stræber hendes tanke:
»Lad Gud i det høje
»Fastholde mit liv
»Så længe min lille kirke vil stå!«

»Fru Ellen, Fru Ellen hvad har I attrået;«
(Råber den fromme præst fuld af gru!)
»Oh Fader, forkast hendes formastelige bøn;
»Og lad hende skue dit åsyn!«
Dog hun går bort,
Med modigt sind;
Hun håber næsten et liv uden ende:
Fuld af verdslig lyst
Det svulmende bryst;
»Fru Ellen du vil erfare det.«

Fru Ellen går ind i den høje sal
Til den smukt beredte fest.
Imod hende myldrer alle
De forlængst indbudne gæster;
 Med spise og med drikke,
 Med sang og med klang,
Går aftenen snart til ende;
 Fru Ellen i rækken
 Ved kærtelyset
Er stadig pragtfuld at skue.

Og altså går nu år efter år,
Dagene følger dagene;
Forlængst er skønheden og ynden flyet,
Men Fru Ellen vil ikke fortvivle;
 Thi den bare rigdom
 Følges af de frådsendes skare;
Endnu lever også fortrolige slægtninge;
 Og i deres fulde kraft,
 Er tjenerskabet,
Samlet om den strålende herskerinde.

Årene går, snart synker ned,
Hvad med hende engang lykkeligt blomstrede;
Fredeligt åbner den stille grav sig,
For dem der har tjent hende.
 Også søstrenes skare,
 Brødrenes skare,
Fætre og tanter forsvinder:
 Hun står nu alene,
 I det natlige skær,
For alle slægtningene er væk.

Endnu lever præsten så god og så from,
Der i sin tid har indviet kirken.
Han ligger for døden; blidt råber han: »o kom,
Vel har du din vildfarelse fortrudt!«
Hendes hjerte var indskrænket
Sjælen beklumret,
Og døv for kærlighedens stemme;
I vildfarelsens nat,
I vantroens skakt
Var Fru Ellen dybt sunket ned!

»Far vel da, du stakkels forvirrede kvinde!
»Mit øje lukker sig snart!
»Himmelske nådes dug, formild hende;
»Oh gid tårerne ville flyde for hende!«
Blidt sank han hen,
Med barnligt sind;
Fru Ellen så ham ikke dø.
Indstillet på livet,
Lader hun ubeagtet,
Livet fører hende i fordærv.

Alene sidder Fru Ellen i Højen sal,
Billedet på henfløjne dage,
Ældgammel, men robust, fuld af dyb kval,
Endnu for stolt til den mindste klage.
Lejernes skare
Adlyder hende rigtignok endnu,
Dog ikke med et trofast gemyt.
Fru Ellen sidder kold
Som en marmorstøtte;
»Også Fru Ellen har erfaret det!«

Sanserne går til, øjet omflimrer
Et væv af mørkt slør;
Ørets åbning omsuser og omsurrer
ensformigt et trist lireri
 Følelsen sløves;
 Smagen røves;
Næppe bærer de stivnede knæ;
 Fra verden bortvendt,
 Bundet til livet;
»Fru Ellen du har erfaret det!«

Hun forsmår føde, hun forsmår drikke,
Hun svinder hen som en skygge.
Men hun bliver ikke svagere, bliver ikke syg.
Intet kan udmatte hendes liv.
 Man strømmer til
 (Lader sig hverken rast eller ro,)
Det forfærdelige under at skue.
 Hun ser så stift
 På den fremmede skare
Og alt skuer hende med gru.

Fru Ellen lader tømre kisten så lang
Af skovens ældste eg:
»Der skal I lægge mig, hverken død eller syg,
»Så ensom jeg bleges deri;
 »Bag højaltret,
 »Sæt mig på båren,
»Lad munkene syng sjælemesser.
 »Hver Kristnat kommer han
 »For at se hvorledes det går.«
»Ak, Fru Ellen du vil erfare det!«

Og kristnatten kom, og i dyb sne
Hviler landet i ligklædet;
Fru Ellen retter sig op:
»Er kirken stadig i stand?«
Hun modtager vinen,
Hun modtager brødet,
Hun modtager den sidste nøds vederkvægelse:
Ak hun døde gerne;
Dødssøvnen er fjern.
»Oh du har erfaret livet!«

Og kristnatten kommer, og kristnatten går,
Og alt glæder sig i kredsen.
For de små børn bliver lystræet rejst
i den festlige hellige time!
Præsten så bange
Går igennem kirken,
Han bestiger højaltrets trin;
Og bag altret
Hører han forfærdelig klar
Allerede Fru Ellens stemme kalde sig.

Og hun løfter det svære låg,
Hun hæver sig blandt seks brædder:
»Ingen medlidenhed med mig i det hellige kor,
»Thi mig selv ville jeg forgude!«
»Må lyn træffe bygningen!
»Lad til skrækkeskue
»Mig arme brænde til aske!«
Derpå tier den arme,
Og hælder sig tilbage;
Hun kan ikke hensmuldre i kisten!

Thi kirken står fast som en klippe,
Ej heller kan hun vakle og vige;
Ingen lille sten falder fra,
Og Fru Ellen kan ikke bleges.
Oh bittreste ve!
Oh skrækkelige højde!
Ikke at dø, ikke at kunne dø,
Meget mildere kval,
I skærsildens dal
At brænde sig ren af synden!

Friederike havde nu helt frigjort sig fra sine tidligere forbilleder, såsom Klopstock, Höltz, Matthisson og Salis. Nu femoghalvtreds år gammel var hun kommet i kontakt med sit autentiske jeg. Teknisk set havde hun altid været en god versemager. Klang, rytme og rim var noget hun havde god forstand på. Med alderens modning fik hun endelig mod til at fornægte de negative sider af det, man havde indprentet hende, og koncentrere sig om det for hende væsentlige.

I 1821 kom hendes *Lieder für Hellas* (Sange fra Hellas), der er udtryk for hendes stærke engagement i Grækenlandsspørgsmålet. De var først blevet trykt for vennerne alene, men blev senere optaget som et appendiks til den allerede omtalte *Wahrheit aus Morgenträumen*, hendes erindringsbog, der er blevet nedskrevet på grundlag af en lang række morgendrømme, som jeg har måttet ty til for at kunne rekonstruere forfatterindens barndom. Det drejer sig om en meget varm og levende bog, der giver et fint tegnet billede af det tyske miljø i København i slutningen af syttenhundredetallet. Uden tvivl den bedste prosa Friederike overhovedet har skrevet. Det er tydeligt, at nedskrivningen har moret hende, og at hele processen er gået som en leg. I forordet skriver hun: »Men nu begyndte disse »morgendrømme« at opmuntre og fornøje mig selv, og så gav jeg mig ganske hen, tilføjede kun yderst lidt

(thi kendsgerningerne havde marionet-ånderne i virkeligheden troligen givet), idet jeg kun, så godt jeg erindrede og formåede, ordnede og udvidede det hele ved at berigtige nogle omstændigheder.«

I bogen har hun til fulde hentet inspiration fra sit sinds inderste kilde, der via drømme ligefrem dikterede hende, hvad hun skulle skrive. Inspirationens nåde blev hende i det tilfælde virkelig til del. I samme bog kom der yderligere et tillæg om yndlingsdatteren Idas æstetiske udvikling. Heri fortæller Friederike om alle sine bestræbelser på at gøre sin datter til det levende kunstværk, der siden skulle blive skattet i hele Europa.

Endog Madame de Staël nævner Ida i sin bog *De L'Allemagne*, og heri bliver Friederike selv nærmest kun husket som hendes moder, der har været med til at udvikle de formidable evner. At Friederike til trods for forgudelsen af den mindste datter ikke var helt tilfreds med kun at få tildelt den rolle i den tyske ånds historie, og så tilmed af en veninde, en kvinde som hun skattede og beundrede, kan man kun altfor nemt forestille sig. Madame de Staël skrev følgende om Ida: »– en ung pige, hvis sociale stilling udelukker hende fra kunstnerlivet. Hun har af naturen og gennem sin moder fået et uforligneligt talent til ved enkle attituder at fremstille både de mest gripende malerier og de skønneste statuer. Hendes dans er kun en række af flygtige mesterværker, som man kunne ønske at fæstne for stedse, hver eneste en; det er sandt, at Idas moder i sin indbildningskraft har undfanget alt, hvad hendes datter formår at udmale for blikket. Friederike Bruns poesi åbenbarer tusind rigdomme, som vore adspredte blikke ikke har opdaget. Jeg har set den lille Ida som Althea i færd med at kaste på bålet den brand, til hvilken sønnen Meleagers liv var knyttet. Hun udtrykte uden ord smerten, kampen og en moders frygtelige beslutning. Hendes sjælfulde blikke bidrog uden tvivl til at lade en forstå, hvad der rørte sig i Altheas hjerte – et sådant talent er enestående.«

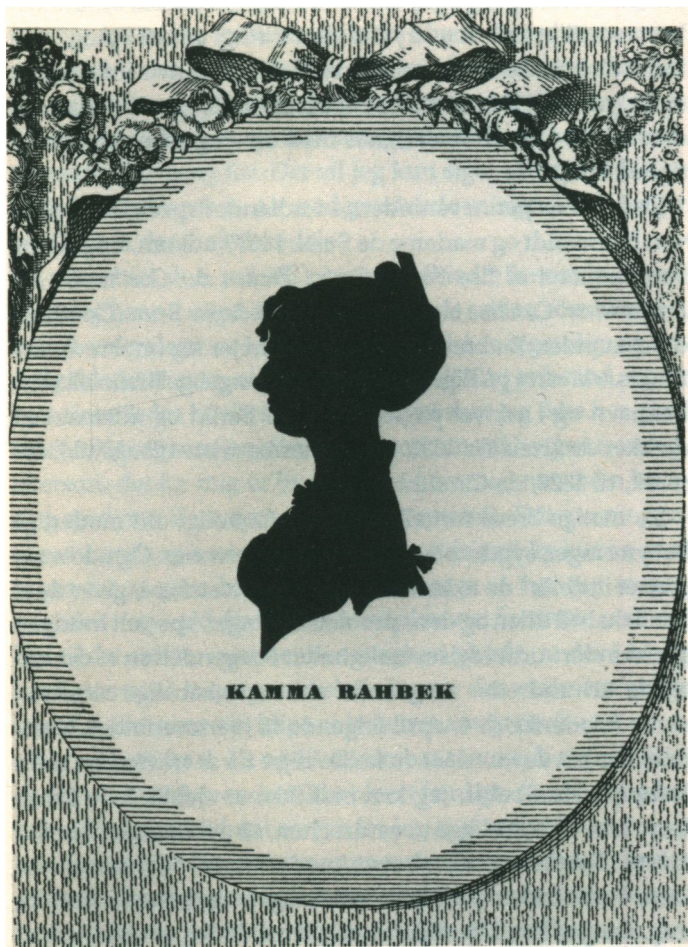
Til Bonstetten skrev Friederike desangående: »Personligt har jeg kun grund til at beklage mig over hende. Havde hun fortiet mig helt i sin bog, så ville det ikke være gået mig værre end så mange andre mennesker. Men at nævne mig blot i forbindelse med min datters talenter, det er virkelig krænkende. Jeg har altid levet *for* min datter, men det er så langt fra, at jeg har levet *ved* hende.«

Den sidste bog, der kom fra Friederikes hånd, var *Römisches Leben* fra 1833, da hun var næsten halvfjerds år gammel. Som titlen antyder, indeholder den minder fra hendes tid i Rom, og igen må det understreges, at blandt alle hendes rejsebøger, er den sidste en af hendes interessanteste. Friederike nåede som forfatter aldrig at gå i frø, men blev som årene gik bedre og bedre.

Hendes mand udmærkede sig også. I 1819 blev han konferensråd, året efter fik han tildelt Ridderkorset, og i 1829 blev han hædret med Dannebrogordenens Storkors.

I København havde Friederike en stor venindekreds, hvoraf især bør huskes fru Marie Sophie Hage, født Ruspini, hofdame Gerhardine von Gall og hofmesterinde og grevinde Amalia Münster. Hun var også knyttet til Kamma Rahbek. Det var dog kun yderst sjældent at Kamma kom på besøg, og hvis det endelig skete, så blev det normalt kun til et formiddagsvist i Bredgade. De to kvinder var hinanden meget lig, når det gjaldt deres mange kulturelle interesser, og også deres hjertevarme, gæstfrihed og evne til at støtte de spirende talenter var den samme. Men medens Friederike førte stort hus, så modtog Kamma i Bakkehuset bare spartansk til te for en lille ud-søgt skare. Og medens Friederike skrev og publicerede, skrev Kamma kun breve, kreerede pyntelige æsker og dyrkede sjældne blomster i sin lille have. Det er klart, at man i tidens mandsdominerede samfund satte større pris på Kammes lave profil end på Friederikes selvsikre optræden.

I Peter Brahms Valores bog *Guldalderens kvinder* fra 1989



Kamma Rahbek. Det kongelige Bibliotek.

kan vi læse nogle breve, der er bevaret, af deres korrespondance. Kamma skrev på dansk, hvorimod Friederike altid skrev på tysk. For selv om Friederike følte sig dansk, og selv om hun selvfølgelig også talte et udmærket dansk, så foretrak hun naturligt nok at udtrykke sig skriftligt på det sprog, som hun beherskede bedst, nemlig tysk. Et sprog hvis udbredelse og betydning i Danmark for ca. ethundredeoghalvtreds år siden måske kan sammenlignes med det engelske sprogs vigtighed i dag.

Dertil kom penneveninderne i udlandet specielt Caroline von Humboldt og madame de Staël. I 1975 udkom, udgivet og kommenteret af Ilse Foerst-Crato, *Frauen zur Goethezeit. Ein Briefwechsel Caroline von Humboldt – Friederike Brun* (Goethetidens kvinder. En brevveksling). Det drejer sig om breve, der findes arkiveret på Rigsarkivet og Det kongelige Bibliotek i København og i arkivet på Tegelslottet i Berlin og tidsmæssigt dækker de årene fra 1810, da Friederike rejste tilbage til Danmark, til 1829, da Caroline døde.

De mange breve fortæller venindefortroligt om moderlige bekymringer, sygdom og fælles kunstner venner. Og udover at give et indblik i de to kendte kvinders privatsfære, giver de et kendskab til tiden og dens problemstillinger, specielt hvad angår kvinders udfoldelsesmuligheder i begyndelsen af det nittende århundrede. Angående sin ægteskabelige situation skrev Friederike d. 4. april følgende til hjerteveninden Caroline, der havde foreslået en fælles rejse for at træffe Ida: »Min kære fru Humboldt. Jeg kan end ikke et øjeblik lade Deres kære brev til Lotte ligge ubesvaret hen, så dybt har det rørt mit hjerte. Dyrebare sjæl, almene moderhjerte – Du ser alt det kære barn, inden det bliver ført længere og længere bort fra mig. Du gør, hvad der ikke er mig forundt. Jeg er ufri. Jeg kan ikke som Dig følge hjertets smukke drag. Kan Du huske min Caro Sposos (min kære ægtemand, italiensk i teksten) rare brev, som jeg modtog i Rom, og hvori det blev meddelt mig, at

jeg ved hans liv (hvis jeg på ny sad i buret aldrig mere ville komme ud!) Nu min engel, for at modtage det materielle til en rejse måtte jeg forgæves udsætte mig for ... rå vilkårlighed, og det vil jeg for altid undgå! Giv afkald på den ydre frihed og bevar mig den indre, thi kære veninde, nogen »arvedatter« er jeg ikke, skønt det er min afdøde faders forbindelser, der har grundlagt Bruns lykke her i landet. Kun med nød og næppe er det mig muligt at besøge min søn, og dertil få det som en bedstemoder har brug for. Det vil jeg kun sige, således at De en gang for alle begriber. Ak med grædende velsignelse ledsager jeg Dem til den højtelskede!»

I et brev fra d. 6. juli 1821 fortæller Friederike om husførelsen: »Jeg har nu *meget* at gøre: min mands søster, som ellers ledede husførelsen, er i det sidste års tid både legemligt og åndeligt blevet så svag, at jeg har været nødt til at gribe ind, og nu helt alene leder husholdningen, noget som jeg ikke har gjort siden 1804: og som jeg efter min hjemkomst ikke igen overtog, eftersom det for mig er livsfarligt at komme i nærmere berøring med min Caro sposo (kære ægtemand). Det går nu ganske vist godt og koster mindre – men *aldrig* vil *Jeg* kunne gøre noget for at gøre ham tilpas – kort sagt så har jeg megen ærgrelse – og – gid den gamle havde kunnet fortsætte med det lige til det sidste: men hendes svaghed gjorde, at der i årevis havde været så meget underslæb. Jeg var den utaknemmelige mand og børnene skyldige at lade mit ansigt anskue.«

Og i et brev fra d. 18. og 19. december samme år skriver Friederike: »– brevet er endnu ikke blevet færdigt, eftersom jeg har jule- (ikke glæder men sorger for jeg skal sørge for større og mindre gaver til 32 personer og sposóen (ægtemanden) høster gerne tak for så godt et køb som muligt; jeg forvænner alle omkring mig – og *forkælede* børn er ikke de taknemligste.«

Mange af Viktor Bonstettens breve til Friederike er udkommet i to bind, *Briefe von Carl Viktor Bonstetten an Friederike Brun* (Breve fra Carl Viktor von Bonstetten til Friederike Brun), der

i 1829 blev udgivet af Matthisson. Det drejer sig om mange, lange, kærlige og velskrevne breve, som uden tvivl har hjulpet Friederike, når hun oppe i det høje nord har følt sig indelukket. Han kalder hende sit kære barn (liebes Kind) og Friedchen. Tit udtaler han sig om hendes arbejde, og da hans kritik altid er ærlig og meget velment, kan det være på sin plads at citere.

For eksempel skriver Bonstetten d. 1. november 1812: »Din nyere prosa er bedre end nogensinde; den er bedre, tydeligere og har større effekt end tidligere, da den satte farve på farve og altid var lidt ubestemt.« Og så d. 2. december 1815: »For nylig har jeg igen læst Dine digte, der forekommer mig helt nye, og som rørte mig inderligt. Din poetiske stil er den farverigeste og brillanteste jeg kender; og den er harmonisk som kun få; indtil videre er der noget hvad helhedsbilledet angår, der lader tilbage at ønske. *Men du vil blive*, thi jeg ser, at tiden i stedet for at lade Dig synke ned hæver Dig op mod himlen.« D. 23. november 1817 skrev han angående en oversættelse til fransk, forfattet af en vis fru Buting, af Friederikes nekrolog over madame de Staël: »Der er ikke noget, der er sværere end at oversætte Dig, fordi Du er fuld af billeder og til tider lidt for broget.« Og d. 16. marts 1817 skrev han til Friederike: »En skam Du ikke længere skriver; du har en ædel og ren prosa, helt natur og tanke.«

Vennen Matthisson skriver angående Friederikes *Lieder für Hellas* fra Stuttgart d. 16. oktober 1821: »Først i går, elskede søster, ankom jeg hertil efter næsten tre måneders fravær i selskab med Luise von Dessau til Wörlitz. Blandt de mange breve og forsendelser, jeg fandt på mit skrivebord, lyste Dine Hellas-sange med en klarhed som Sirius. Disse digte hører til Dine bedste og erhverver Dig en særlig digterkrans. Det ser ud til, at Dine vinger bliver ved med at vokse. Den virkning som Dine digte nødvendigvis må fremkalde, er der ingen, der glæder sig mere over end jeg.«

Med tiden klager Bonstetten over Friederikes breves ulæselighed. Han skriver, at der tit skal flere dage til, inden det lykkes ham at tyde alt. Og her rører han ved et stort problem i Friederike Brun-forskningen, for selv om Friederike har efterladt mange breve og dagbøger, er det tit yderst svært, for ikke at sige næsten umuligt, at tyde hendes håndskrift. Ja, end ikke »hendes bedste ven« har været i stand til at tyde det hele.

Derudover skriver Bonstetten, der var tyve år ældre end Friederike, tit om, hvor lidt alderen tynger ham. F.eks. d. 20. marts 1817: »Det er utroligt, hvad jeg lærer; mit liv er så fuldt, at jeg ikke har noget tomt minut. Jeg lever mådeligt, drikker aldrig vin. Intet er sundere end aktivitet.« Og så igen d. 4. november 1817: »Nu hvor jeg bliver ældre, stiger jeg altid ned mod de yngre. Efter tresårsalderen er alle de mennesker, der ikke plejer deres sjæl, dumme, hvorimod de andre stiger højere op og forynges.«

Efter en hård sygdom var det lykkedes Friederike igen at få lov til at komme på et kurophold i Tyskland. Det skete i sommeren 1826, hvor hun først fra d. 26. juni var i Wiesbaden og led under stærke smerter. Så var hun i Schlangenbad og endelig på druekur ved Rhinen. D. 16. august det år skriver Bonstetten trøstende til Friederike: »Jeg var glad over, at Du var i live; men snart blev min glæde til sorg, da jeg læste om Dine smerter. Nu er Du i Schlangenbad uden Ida, uden mig. Men Du vil aldrig blive til en tør stamme, fordi Din sjæl er fuld af liv, og tiden vil engang gøre Dig rask. Sky ikke alderen; man er aldrig gammel, så længe sjælen grønnes. Man skylder alderen for alt ondt, kun modet kan hjælpe der, en firsårig må være forberedt på alt og ikke frygte nogen fjende; vi har mere sorg og forskrækkelse end ondt; modet sparer os for alt det vi bilder os ind, og gør det reelle lettere, det er kun, hvad vi gør det til. Altså, kære barn, forestil Dig, at Du er i Italien imellem Ida og solen, uden reumatisme, skrivende, tænkende og elskende, sådan som jeg gør det nu her og bo i tankerne i den

fremtid. Fremtiden er altid anderledes, end vi forestiller os den, fordi vi selv ændrer os og kun beregner det ydre.« Således forsødede den elskede ven, trods afstanden, Friederikes alderdomsbesvær.

Udgivelsen af brevene fra Bonstetten til Friederike indeholder også enkelte breve fra Matthisson samt nogle breve fra veninden madame de Staël. Hun havde i maj 1812 i al hemmelighed forladt Coppet. Hendes mål var England, men på grund af de politiske omstændigheder blev hun nødt til at gøre en enorm omvej over Wien, Moskva, St. Petersborg, Åbo og Stockholm, hvortil hun ankom i slutningen af september. Madame de Staëls afdøde mand var svensker, så i Stockholm følte hun sig hjemme. Samtidig kendte hun Bernadotte, fra dengang han i årene 1802-03 havde besøgt hendes litterære salon i Paris.

På den tid søgte både Sverige, England og Rusland at trække Danmark ind i forbundet mod Napoleon. England tilbød at give Danmark den røvede flåde tilbage for at gå med. Og til gengæld for det eventuelle tab af Norge, som fra russisk side allerede var blevet stillet Sverige i udsigt, lovede man Danmark to landsbyer i Tyskland, for hver landsby man ville gå glip af i Norge. Det var en ung dansk charge d'affaires, grev Volf Baudissin, der var blevet udvalgt til at forhandle med Danmark. Han omgikkes nu dagligt madame de Staël, og det har sikkert været hendes ide, at man kunne handle igennem Friederike, der var kendt for sine antifranske anskuelser, og måske igennem hende få indflydelse på det danske kongehus, som Friederike som bekendt var nært knyttet til.

Madame de Staël begyndte nu ivrigere end nogensinde at korrespondere med Friederike. I sine breve skrev hun meget positivt om både Bernadotte og Baudissin og om Sveriges planer omkring et forbund med Danmark. Samtidig inviterede hun Ida til Stockholm, mente endog at Baudissin og Ida måske kunne blive et smukt par. Hun foreslog også Friederike et



Friederike Brun (Aldenrath). Frederiksborg Museum.

møde i Helsingborg. Hun turde ikke rejse helt til København af frygt for Napoleons indflydelse der. Friederike havde ellers også indbudt madame de Staël til at være hendes gæst i hendes hjem i Danmark. Alt det skulle dog ikke blive til noget.

I et brev dateret d. 13. maj 1813 foreslår madame de Staël Friederike et møde i Göteborg og skriver meget åbent om, at »Danmark bør afstå Norge mod erstatning i Tyskland, thi Europas interesse kræver det, og kun derigennem kan der blive ende på krigen mellem Sverige og Danmark.«

Dette møde skulle dog heller ikke blive til noget, og i juni forlod madame de Staël Stockholm og rejste til London, den by der hele tiden havde været hendes lange rejses mål. Her fik hun bud om, at sønnen Albert, der var indtrådt i det under russisk overbefaling stående Tettenborn'sks Korps, der kæmpede mod Napoleon, var død i en duel med en regimentskammerat, og dødsbudskabet ramte hende meget hårdt. I den anledning skrev Friederike til veninden, men madame de Staël svarede ikke. Deres venskab var af politiske årsager gået i opløsning. Friederike skal have skrevet til hende igen under hendes lange sygdom i 1817; men tilsyneladende er brevet aldrig nået frem. I mellemtiden havde hun via Bonstetten nøje fulgt madame de Staëls senere skæbne. Og da denne døde skrev hun et mindedigt *Als Germaine von Staël-Necker starb* (Da Germaine von Staël-Necker døde), der blev trykt i *Neueste Gedichte* (Nyeste digte), samt en karakteristik af veninden, der udkom i *Morgenblatt für gebildete Stände* (Morgenblad for den dannede stand) og i dansk oversættelse i Rahbeks *Minerva*.

Blandt de mange, der hyppigt gæstede Friederikes hjem, var den unge prins Christian Frederik, der for en kort tid havde udøvet kongegerningen i Norge. Efter tiden i Norge boede han i sommermånederne ofte på Sorgenfri sammen med sin unge hustru Caroline Amalie, og de to lagde tit vejen forbi Sophienholm, og det blev til nogle hyggelige sommeraftener

i det såkaldte norske hus, en bjælkehytte som Brun havde ladet konstruere.

Af kunstnere omgikkes Friederike meget Lund, hvem hun også tit hjalp økonomisk. Da Thorvaldsen var i Danmark, var han også tit gæst hos Friederike. Og samtidig var der den altid trofaste Jens Baggesen og Adam Oehlenschläger. De to sidste kom som bekendt ikke altid lige godt ud af det med hinanden. Så Friederike havde set sig nødsaget til at lave en ordning med sin portner, således at denne, hvis hun havde Baggesen på besøg, og Oehlenschläger kom forbi, meddelte den sidstankomne, at fruens desværre ikke var hjemme. Det samme skete hvis Oehlenschläger var på besøg, og Baggesen kom på uanmeldt visit.

Friederike holdt nok mest af Baggesen; over for Oehlenschläger var hun altid noget forbeholden. Og Oehlenschläger skal ofte have udtalt, at han foretrak stokkeprygl fremfor læsningen af hendes lange naturskildringer. Egentlig kan det vel forsvares at sige, at det i høj grad er ham, der har været med til at ødelægge hendes litterære omdømme i en dansk litteraturhistorisk sammenhæng.

Friederikes forhold til broderen Friedrich var hele hendes liv tæt. Han var blevet biskop, men var ikke af den grund holdt op med at beskæftige sig med mange videnskaber på en gang, sådan som han altid havde gjort det. Blandt nevøerne og niecerne holdt hun specielt af Friedrichs datter Fanny, der var gift med biskop J.P. Mynster.

Det var Mynster, der skulle komme til at holde sørgetalen ved hendes begravelse, da hun knapt halvfjerds år gammel var død d. 25. marts 1835. Hun blev begravet på St. Petri Kirkes gamle urtegård. Sørgetalen er meget smuk og beskriver fint hele hendes liv, så vi bringer den i sin fulde ordlyd.

10. kapitel

BISKOP MYNSTERS BEGRAVELSESTALE

»Til Geheimeconferentsrådinde Frederikke Brun's født Münters Jordefærd i Petri Kirke d. 31. marts 1835.

Den Ven, hvem Du forud bestilte til at møde paa det høitidelige Sted, i den alvorlige Time, han møder ogsaa, forklarede Veninde! ved den Kiste, i hvilken vi nu bringe Din jordiske Indhyldning til Gravenes Ro; han bringer med sit veemodsfulde Hierte, som vil udgyde sig i det sidste Farvel; han bringer med fra alle Sine Hengivenhedens og Taknemmelighedens Offer – dog ikke det sidste, thi Taaren skal endnu ofte rinde paa den Grav, der allerede gemmer saa dyrebare Hengangnes Levninger, og nu ogsaa skal indslutte Dine; han bringer med fra Dit Hiem den bittere Smertes Klage, thi skarpt og tungt traf det pludselige Slag; fra de Mange fiern og nær, hvilke Din haand har fremhjulpet, hvilke Din Kierlighed har forhøjet Livets Glæde, eller lindret Livets Vee, bringer han den eneste Giengield, de have at yde, Velsignelse over Dit Minde; og fra Dit Folk bringer han den Hylding, som lysende Aands-gaver have Ret at fordre, men som renest og fuldest ytrer sig, naar Dødsbudskabet samler Erindringer af det hele, nu fuldendte Liv.

Her standser den Afsieledede i sin Alderdom paa den sidste Vei under de samme Hvælvinger, hvor Barnet første Gang har tilbedet den Evige. Thi her giennem disse helligede Buer lød i en lang Række af Aar Faderens Stemme, naar han i kraftig Veltalenhed forkyndte de høie Sandheder, der vække, trøste,

forbedre Menneskenes Hierter, en Sielesørger af deres Tal, hvis Navne endnu giennem flere Slægter bevares i Velsigelse. Her førte han tidligen Datteren hen, at hun skulle forene sin barnlige Røst med Menighedens Lovsang, at tidligen de Følelser skulde røre sig i Hiertet, de Tanker udvikle sig i Sielen, som ogsaa blev hendes troe Ledsagere giennem alle det lange Livs Omvexlinger. Her aflagde hun i Faderens Haand det Løvte, hvorved hun bandt sig til sin, til Verdens Frelser, men hvorved hun ogsaa fra Ham fornam det Tilsagn, som saa ofte var hendes Trøst i de mødige timer. Her fra dette Alter gik den unge Pige ud til Livets rige Mangfoldighed.

Thi dersom noget Liv fortjener at kaldes rigt, da var det sikkerligen det, som her er endt. Hvad Naturen har af Skiønhed og Herlighed, hun har seet det næsten altsammen fra denne Verdensdeels ene Grændse til den anden, fra Nordens Fieldes Iis indtil Sydbiergets flammende Svælg, fra de skummende Katarakter til de mildthenrslende Floder. Hun har ligesom indsuget Naturens hele Fylde i sit Inderste, hun har igien fremstillet den med Ord, nøiagtige og farverige, som Malerens Pensel fremstiller den i sine lykkeligste Billeder. Hvad Menneskelivet har af Skiønt, Ædelt, Opløftende, hun har været fortrolig dermed, tilegnet sig det. Hun har seet pragtfulde Stæder og stille Byer, talt med Menneskene i deres forskellige Tungemaal, og seet deres forskellige Sæder. Alle de, som have forherliget den nylig sunke Tidsalder, hvad enten deres Sæde var i Forskernes Raad, eller de tiende ved Herrens Altære, eller hun fandt dem i de skabende Værkstæder, eller i det til eensom Grandskning indviede Kammer, de Gamle, der endnu stode tilbage fra en tidligere Tiid, og de, der efterhaanden arbeidede sig frem til at vinde Egens eller Lauerbærrets Krandse om deres Tindinger, hun har næsten kiendt dem alle Ansigt til Ansigt, har kaldet dem sine Venner, har indflettet sit navn mellem deres, saa at Tidens Strøm, der fører saa Meget hen i Glemselens Afgrund, har baaret hendes Navn med

de Andres hen i Erindrings Lund, hvis stille Hegn Forglemselsen ikke tør betræde. Hun har ved Historiens Haand giennevandret alle de forbigangne Aarhundreder, hun har samlet Mindesmærkerne fornemmelig fra de Steder, hvorfra Dannelsen stedse vil udbrede sin velgiørende Indflydelse gennem alle Slægter, men hun har ogsaa dvælet mellem denne Verdens Gaader, hun har i det fjerne Østen søgt Menneskelivets Kilder, og hendes tankerige Siel, hendes følelsesfulde Hierte har ofte hviilt under Libanons Cedre, ved Jordanens Bredder, mellem Jerusalemets evighellige Minder. Næsten ingen af de Videnskaber, der sysselsætte Tænkerens Grandskning, var hende fremmed, der vare de strenge Videnskaber, som tællede hende blandt deres Indviede; enhver Konst rakte hende sine Skatte, og vi kunne vel sige, at hendes hele Liv var en Vandring mellem Grotter og Blomsterbed, som Konstens Gaver havde forskjønnnet. Selv greb hun tidlig Harpen, og slap den aldrig, hverken i Glæde eller Smerte; hvad enten store Bedrivter eller stille Dyder, hvad enten retfærdige Seieres Jubel opflammede hendes Bryst, eller Undertrykkelse eller Oprør forfærdede hende, hvad enten hun i de snevrere Kredse deelte Venners Lyst, eller hun sørgede ved deres Grave, da klang stedse Harpens Strænge, tolkende hvad der foregik i hendes Indre, forædlende de gode Dage, beroligende, trøstende i de onde Dage, og mere end eet Folk lyttede begierligen til dens rene og ømme Toner.

Hvor hun opslog sit Pauluun, samlede hun stedse de Bedste og Fortrinligste omkring sig; men her var hendes Hiem, og hvo kan glemme, hvad det Huus, som en hædret og forstandig Mand har grundet og ved utrættelig Virksomhed vedligeholdt, som hendes Aand har oplevet og forskjønnnet, har været gennem et halvt Aarhundrede? Der modnedes hendes Børn, veiledte ved hendes Haand, der fremblomstrede Døttrene i Aand og Ynde. Der samledes de Mange, forskellige i Stand og Alder, i Vilkaar, i Anlæg og Stræben, men den ædlere Dannel-

ses venlige Overeensstemmelse forbandt dem Alle til een Kreds. De fleste, hvilke noget Fortrin udmærkede, have stundom besøgt dette Huus, saare Mange have havt Tider i deres Liv, da de mødtes der som daglige Venner. Som det skeer i Livets brusende Strømme, skiltes Mange atter derfra i længere Mellemlum, men næsten alle, hvem Strømmen ikke bar hen til fiernere Steder, vendte igien tilbage dertil, thi deres Veninde var kierlig, forsonlig og tro, hun glemte Ingen af dem, der eengang vare komne hendes Hierte nær, hun søgte stedse at drage dem tilbage til sig. Og for enhver Fremmed oplod hun de giestfrie Sale, glædede sig, saa ofte hun kunde berede Veien for den Ubekjendte, der havde Evne og Villie til at arbeide sig frem; hvor Mange ville ikke taknemmeligen mindes den Haand, som kom dem imøde ved de første Skridt paa deres Bane, som saa gjerne fremhjælp, saa villigen tildeelte Opmuntring? Hvo vil ikke gjerne mindes, at han ogsaa hørte til denne Kreds? Hvo takker den ikke for mange og rige Nydelser? –

Det er forbi. Den pragtfulde Bolig er øde; der fængsle Aar og Lidelser den eensomme Olding til det sørgelige Leie; de venlige smykkede Værelser, hvor vi vare vante at dvæle med hende i Nydelse af det Nærværende og i Erindring af det Forbigangne, tillukkes. Og derude i de dunkle Skove, ved Søens venlige Bredder, hvor Foraarets Fylde saa ofte henrykte hende, hvor Høstens gule Løv saa ofte stemte hende til Veemod, hvor enhver Plet bærer hendes Spor, enhver Gienlyd svarer med hendes Navn, der finde vi hende aldrig mere. Ak! Dødens stilhed har bredt sig over det saa mangfoldigen bevægede Livs hele Rigdom.

Men vor Veemods-Taare takker selv i Skilsmisssens tunge Time det miskundelige Forsyn, thi det var i den rette beleilige Stund, at Engelen udgik fra den evige Freds Boliger, at skienke den Trætte Ro, at løse Aanden fra det trange Fængsel, og kalde den til de Forklaredes Samfund. Hvo der i dette Forgængelig-

hedens Land har vundet Meget, har ogsaa Meget at tabe. Alle-rede længe bragte hvert Aar nye smertefulde Budskaber; næsten alle de, med hvilke hun i Kraftens lysteste Dage havde levet og stræbt, vare gangne til Hvile; fiernt fra og nærved kom eet Kald efter det andet, der indbød hende at følge de troforbundne Venner, til hvilke hendes Tilværelse var knyttet, Sørgeklokkernes Lyd omkring hende varslede om denne Time; og hvor gierne hun endog aabnede sit Hierte for den yngre Slægt, den Verden, hvilken hun egentlig tilhørte, var sunken, kunde ikke mere udbrede sig for hende. Aarene bøiede mere og mere den længe vedligeholdte ædle Skikkelse, Ørets Gang tilluktes mere, og Aanden drog sig mere tilbage fra det ydre Liv. Da forundte Gud hende den Forløsning, hvilken hun længe anede, i en blid og salig Død; da forundte Gud os, at vor sidste Erindring af hende ikke skulle være den af lang og sørgelig Affældighed, af en svær og smertefuld Kamp mellem Livet og Døden, men et Minde saa blidt som veemodsfuldt. Den sidste Aften svandt rolig og venlig blandt hendes Nærmeste og Kæreste, Morgenens bragte det sidste Sørgebudskab, Lærberne forstummede med den døende Vens Navn, Brystet udaandede i Kierlighedens Følelser, i kort og let Striid vandt Aanden sin Seier, og svævede hen, hvor de samles som her forlode hinanden uden dog at adskilles.

Her ved denne Kirkes Mure, i det stille Hegn, er der en Grav, som taknemmelige Hænder længe have fredet og smykket; hvert Foraar saae den med friske Blomster, og naar Vinteren bredte sit hvide Lagen, fandt den der Krandsen af Eviggrønt. Der lagdes Forældrene til den hæderlige Hvile, der slumrer Søsteren, bortreven fra Mands, fra Spædes Favn i blomstrende Ungdom, der hviler ogsaa – det er nu det Femte Foraar – Broderens Liig, men hans Navn, hans Fortienesters Erindring kunde ikke synke i Graven. Der samles *Frederikke Brun* til sin Slægt. Men naar nu Sørgebudskabet lyder ud giennem Landene, da vil det høres mellem Jura'ens Bierge,

langs med Germaniens Floder, som ved Rodans Strande: det var den sidste fra en lys og skøn, en følgerig Tidsalder, den Sidste af de trende Aands-Søstre, hvis Navne vare paa Folkenes Læber; da vil det være, som aabnede Gravene sig, de hengangne Herliges Skikkelser ville svæve for Efterkommernes Øine, og med Aanderøster vil det høres: *Frederikke Brun* er samlet til sin Slægt.

APPENDIKS

Auf Emiliens Schatten

Hingegangen bist du, vorausgegangen zum Vater,
Thränen fließen dir nach, und fodern bang dich zurück,
Ach! vom Grabe zurück das jetzt unerbittlich
Unsre Emilie deckt.
Doch nicht Emilien deckt es – nur deine Hüll'; im Staube
Ruht sie zum Erndtetag Gottes nur dort!
Rosen wollen wir streun, und junge Jasminen und Mirten
Auf die heilige Gruft.
Ach! denn schwebst du zu uns in sanften Schauern
herunter,
Lohnest segnend uns denn mit Vorgefühlen der Wonne
Deren Ströme du trinkst.

Lied einer jungen Mutter an ihr ungeborenes Kind

(Im November 1783)

(Mit einer Komposition von Hrn. Capell-Meister Schulz)

Wenn sich früh' der Morgen röthet,
Fühl' ich dich, o Mutterglück!
Und am stillen Abend bethet
Froh mein Geist; es hebt mein Blick
Sich bethrünt zu jenen Höhen,
Denen schon dein Geist entschwebt,
Und mit leisem linden Wehen
Deiner Mutter Schooß belebt!

Noch von trauter Nacht umfangen,
Schlummerst du in tiefer Ruh';
Fühlst nicht Wonne, nicht Verlangen,
Meines Lebens Hoffnung du!
Fühlst nicht dieses sanfte Wallen,
das der Mutter Busen hebt,
Wenn mit innigem Gefallen
Uns des Gatten Blick umschwebt.

Bist du Mädchen. O so schmücke
holder Reiz und Unschuld dich,
Und dein stiller Geist beglücke,
Süßes Mädchen, dich und mich.
Durch der reinsten Liebe Bande
Fess'le früh das beste Herz;
Und zum wahren Vaterlande
Geh' hinüber ohne Schmerz!

Bist du Knabe, o so werde
Fromm dein Herz und kühn dein Muth,
Und aus jeglicher Geberde
Leuchte Geist und Tugendgluth!
Nie verschleuß dein Ohr dem Wehe,
Welches deinen Brüder drückt;
Und voll Menschenliebe gehe
Durch dein Leben hoch beglückt!

Schlummre! Schlummre still verborgen,
Bis der Herr des Lebens winkt,
Und am schönsten Frühlingsmorgen
Seine Macht ans Licht dich bringt!
Nicht die Angst und nicht die Schmerzen,
Die erst mein Gebein durchzückt
Fühl', o Kind von meinem Herzen
Bis mein Auge dich erblickt!

An meinen Brun vor der Geburt meines zweiten Kindes
(1786)

Che altro ch'un breve sospir e' la morte?

Petrarca.

Wenn vielleicht, nach wenig schnellen Tagen,
Sanft mein Auge sich im Tode schließt,
Und mein Geist, entflohn der Erde Plagen,
Sich im Strom der Seligkeit ergießt –

Fließen werden dann der Liebe Thränen,
Klagen wird die Freundschaft um das Grab,
Das, nach manchem still ertragenen Sehnen,
Mich dem Schooß der Muttererde gab!

Und dein Blick, du liebendster der Gatten,
Wird voll Wehmuth schau'en auf's theure Pfand,
Das, durch bitterm Schmerz und dunkle Schatten,
Seine Mutter an den Himmel band!

Klage Theurer! Denn mit treuer Liebe
Liebte deines Weibes Seele dich,
Und die reinen undschuldvollen Triebe
Sind auch dort noch Seligkeit für mich.

Wenn den süßen Erstling unsrer Herzen
Nie vorher gefühlte Sehnsucht quält,
Und das Vorgefühl der Erdschmerzen
Sich dem jungen Geist zuerst vermählt;

Wenn er sucht, und nicht die Mutter findet
Auch nicht findet in des Vaters Arm;
Jammernd sich an deinem Busen windet –
Ach! wer lindert deinen bitterm Harm?

Dann umschwebt in lauen Frühlingsdüften,
Deines Friedchens treuer Schatten dich;
Gießet sanft, aus hellen Himmelslüften,
Hohen Trost herab für dich und mich -

Und du fühlst des Himmels starken Frieden,
Aus des Kummers Nacht schaust du hervor;
Und aus tiefem Gram, der dich hinieden
Fest ergriff, reißt sich dein Geist empor!

Freudig führt, durch lichte Himmelsauen,
Dich entzückt dein Weib zu Gottes Thron;
Und voll Trost Geliebter! Wirst du schauen
Meinen ach! zu leicht errungnen Lohn.

An meinen Mann auf der Reise
(1788)

Laut heulet der Sturmwind
Im luftigen Haupt
Der zitternden Äspe -
Es brausen die Wogen
Ans zackige Ufer,
Weit über das Ufer,
Weit über die Steine,
Mit zischendem Schaum!

Ich höre mit Zittern
Den rauschenden Sturm;
Ich höre mit Beben
Die heulenden Wogen!
Fern ist der Geliebte,
Im schaurigen Walde,
Am sturzenden Felsstrom
Im hallenden Thal!

Es hellet kein Sternlein
Dir, Lieber! den Pfad;
Dir lächelt, dir winket
Kein Mondstrahl, o Trauter!
In dunkleren Tiefen
Weh'n hüpfende Flämmchen –
O! folge, Geliebter,
den Täuschenden nicht!

O kehre bald wieder
Zum heimischen Herde!
Nicht täuschende Flämmchen –
Die Flamme der Liebe
Im Busen des Weibes,
Das Lächeln der Freude
Im Auge des Knaben,
Die harren Dein hier.

Ich denke dein
(1792)

Ich denke dein, wenn sich im Blütenregen
der Frühling mahlt;
Und wenn des Sommers mild gereifter Segen
In Aehren strahlt.

Ich denke dein, wenn sich das Weltmeer tönend
Gen Himmel hebt,
Und vor der Wogen Wuth das Ufer stöhnend
Zurückbebt.

Dein denk' ich, wenn der junge Tag sich golden
Der See enthebt,
An neugebornen zarten Blumendolden
Der Frühthau schwebt.

Ich denke dein, wenn sich der Abend röthend
Im Hain verliert
Und Philomelens Klage leise flötend
Die Seele rührt.

Dein denk' ich, wenn im bunten Blätterkranze
Der Herbst uns grüßt;
Dein, wenn in seines Schneegewandes Glanze,
Das Jahr sich schließt.

Am Hainquell, ach! Im leichten Erlenschatten
Winkt mir dein Bild!
Schnell ist der Wald, es sind die Blumenmatten
Mit Glanz erfüllt.

Beim trüben Lampenschein, in bitterm Leiden,
Gedacht' ich dein;
Die bange Seele flehte nah' am Scheiden:
»Gedenke mein«!

Ich denke dein, bis wehende Zypressen
Mein Grab umziehn;
Und selbst an Lethe's Strom soll unvergessen
Dein Name blühn!

Nähe des Geliebten

Ich denke dein, wenn mir der Sonne Schimmer
Vom Meere strahlt;
Ich denke dein, wenn sich des Mondes Flimmer
In Quellen malt.

Ich sehe dich, wenn auf dem fernen Wege
Der Staub sich hebt;

In tiefer Nacht, wenn auf dem schmalen Stege
Der Wanderer bebt.

Ich höre dich, wenn dort mit dumpfem Rauschen
Die Welle steigt.

Im stillen Haine geh ich oft zu lauschen,
Wenn alles schweigt.

Ich bin bei dir, du seist auch noch so ferne,
Du bist mir nah!
Die Sonne sinkt, bald leuchten mir die Sterne.
O wärst du da!

(Johann Wolfgang von Goethe)

Die sieben Hügel

(1793)

(Mit einer Composition von Herrn. Kapellmeister Schulz.)

Auf grüner grüner Heide
Stehn sieben Hügelein.
Es flüstern Wind' im schaurigen Thal,
Es tanzen Elfen auf mondlichem Strahl.
Singt, Mädlein, auf grüner Heide,
Singt: Leide! Leide! Leide!

Im tiefen Wiesengrunde
Glänzt fern ein Weiher hell.
Es klagen Unken aus tiefem Moor,
Es steigen Gebilde so dunstig empor.
Singt, Mädlein, auf grüner Heide,
Singt: Leide! Leide! Leide!

Hier war vor grauen Jahren
Ein König, reich und groß.
Er war gezogen in Krieg und Schlacht,
Hatt' nicht der sieben Töchterlein dacht.
Singt, Mädlein, auf grüner Heide,
Singt: Leide! Leide! Leide!

Die sieben Jungfraun wallten
Im hohen Buchenhain.
Es rauschte das Meer mit nichtigem Schaum,
Es sauste der Sturm im luftigen Baum.
Singt, Mädlein, auf grüner Heide,
Singt: Leide! Leide! Leide!

Es schwellen weiße Segel
Vom Kulla-Felsen her.
Ach! Starno kommt, der wilde Held.
O König! Wie hast du dein Haus bestellt?
Singt Mädlein auf grüner Heide,
Singt: Leide! Leide! Leide!

Ans weiße Sandgestade
Steigt schnell das Kriegesheer.
Die Jungfrau'n fliehen Berg ab und an,
verfolgt von Reiter, von Roß und Mann.
Singt, Mädlein, auf grüner Heide,
Singt: Leide! Leide! Leide!

»Wir fah'n euch schnell und sicher,
Ihr weißen Vögelein,
Zu Spott und Hohn, wir fangen euch aus;
Der Vater kann finden das leere Haus!«
Singt, Mädlein, auf grüner Heide,
Singt: Leide! Leide! Leide!

Wie Blätter vor dem Sturme
Entfloh der Mägdlein Schar;
Doch dicht am wehenden Schleierlein,
Verfolgten die Reiter sie hinter drein.
Singt, Mädlein, auf grüner Heide,
Singt: Leide! Leide! Leide!

Da glänzt im Abendstrahle
Der kühle Weiher hell;
Drein hüpfen die Mägdlein leicht und schön,
Und wurden nimmermehr gesehn.
Singt, Mädlein, auf grüner Heide,
Singt: Leide! Leide! Leide!

Auf grüner grüner Heide
Stehn sieben Hügelein.
Dort ruh'n die Jungfrau'n im kühlen Moos,
Dort klagen die Vöglein im Maigesproß.
Singt, Mädlein, auf grüner Heide,
Singt: Leide! Leide! Leide!

Thoroaldsens Jason

Die Fremde.

Trau'ich dem staunenden Blick, ist's Wahrheit, was mir
erscheinet?
Ist gefüllt zwischen uns und der Antike die Kluft?
hat der Heroen Geschlecht der Jahrtausende Gräber
gesprenget;
Wandelt es hehr und voll Kraft wieder auf Erden umher?

Die Antike.

Aus der Vergangenheit Nacht rief mich des Genius Stimme,
Und ich gehorchte dem Ruf still sich entfaltender Kraft.
Einfalt des Geistes, die Eines nur will, und Fülle des
Herzens
Schafft das Unmögliche selbst in der entarteten Brust.

An Ida Brun

Solch ein zephyrleichtes Leben
Solcher Anmuth Gang und Schweben
Sah mein trunknes Auge nie.
Jede Welle der Bewegung
Zaubert hin in süße Regung,
Alles athmet Harmonie.

Wie du spendest deine Kränze
Als die Muse froher Tänze,
Wie dein holdes Fest beginnt:
Säh' ich nicht der Wonne Zähren
Deiner Mutter Blick verklären,
Wähnt' ich dich ein Götterkind.

In der zarten Bildung Schleier
Welcher Ton von Phöbus Leier
hat den hohen Geist gehaucht?
Wo, auf blüh'nder Flur geboren
haben Weihend milde Horen
Dich in Morgenroth getaucht?

Was Pygmalion errungen
Als der schöne Stein, bezwungen,
Ward beseelt auf seinen Ruf,

Kehrt sich um: denn festgehalten
Seh' im Flug ich die Gestalten,
Die der Griechen Weißel schuf.

Nimm den Bogen und die Pfeile.
Und, Dianen gleich, enteile
Stolzen Muthes in den Hain.
Willst du mit der Aegis schrecken,
mit dem Helm die Stirne decken,
wirst du Jovis Tochter sein.

Streue Rosen, sei Aurore;
Trag das Körbchen, Kanephore,
Zu des Feierzuges Pracht.
Gieß sie aus, die Opferschale;
hülle nun dich ein, Vestale,
Die den ew'gen Heerd bewacht.

Fliegen laß dein Haar, Bacchante;
Gürte dich, und Atalante
Siegst du im beschwingten Lauf.
Bald, allein ein Chor von Musen,
Schwellt den jungfräulichen Busen
Fülle der Begeistrung auf.

Dich, Althäa, sah mit Schaudern
Ich, nach langem Kampf und Zaudern
den verhängnißvollen Brand
Schleudern in die Todesgluten
Und verzweifelnd dann verbluten,
Auf sich selbst den Dolch gewandt.

Sag, Welch Ahnden hat die Thaten
Wilder Rache dir varrathen,

Und der Seele tiefsten Schmerz?
Noch an deiner Jugend Schwelle
Sahst du schon der Leiden Welle
Stürmen durch ein menschlich Herz?

Nein, dir trübe nichts die Seele!
Sei, was Unglücksel'ge quäle,
Nur im Bilde dir bewusst!
Immer mögst du nur sie spielen
jene Dolche, welche zielen
Nach der gramzerrißnen Brust.

In des Tanzes Melodien
Laß den ird'schen Druck entfliehen
Deinem schöpferischen Sinn.
Was die Götter dir gegeben,
Pfleg' im schuldlos heitern Leben,
Deines Glückes Bildnerin.

(August Wilhelm von Schlegel)

Gedacht im Dom zu Mailand

Hier saß ich schon vor fünfzehn Jahren,
Getaucht in süßen Schmerz;
Was hast du alles nicht erfahren
In diesen langen fünfzehn Jahren,
Du armes gutes Herz!

Die jugend Glanz, des Lebens Blüte,
Sie sind entflohn dahin!
Bewahrest du die reine Güte
Ein offen liebendes Gemüthe
Und einen festen Sinn;

So schwand im Kreislauf trüber Stunden
Dir nicht umsonst die Zeit.
Hast du dich in dir selbst gefunden,
So heilt der Geist des Herzens Wunden,
Einst wirst du noch erfreut.

Frau Ellen

Nicht sterben zu können, o bitterstes Weh
Von allem Weh auf der Erden!
Nicht sterben zu können, o schaudrige Höh
Von Menschenqual und Beschwerden!

Die Nächte so bang,

Die Tage so lang,

Und nirgends Tröstung vorhanden:

Nicht Hoffnung noch Ruh,

Das Grab schließt sich zu;

»Frau Ellen sie hat es erfahren.«

Frau Ellen war schön wie der blühende Mohn,
Doch ohne Duft war die Blüte;
Die lächelnde Lipp' umschwebte der Hohn
Ihr Aug' es strahlte nicht Güte.

Wie die Palme schlank,

Mit dem Herschergang,

Und mit Schleeschwarz glänzenden Haaren:

Doch es scheucht ihr Blick'

Die Sehnsucht zurück;

»Frau Ellen sie hat es erfahren!«

Frau Ellen sie waltet so frei und kühn,
Die Wittfrau im prächtigem Hause.
Manch' wackeren Freier läßt stolz sie ziehn,
Denn nur sie will herrschen im Hause.

Doch kam nun die Zeit,
Wo's mancher gereut
Die kindlos wie sie war geblieben:
So öde der Saal,
So schaurig das Thal,
»Frau Ellen, ach könntest du lieben!«

Frau Ellen sie baut eine Kirche so schön,
Doch nur sich selber zu Ehren;
Hoch läßt sie den künstlichen Bau erstehn,
Drob läßt sie den Bauer beschweren:
Es waltet darin
kein heiliger Sinn,
Drum hat sie den Lohn schon empfangen.
Schon steht der Altar,
Mit Kerzen so klar,
»Frau Ellen sie wird es erfahren!«

Und zu des hochstrahlenden Altars Licht
Naht nun Frau Ellen mit Prangen,
Nicht Demuth umschleiert ihr Angesicht,
Hoch glühen ihr Augen und Wangen!
Sie knieet dahin,
Mit weltlichem Sinn,
Denn himmelab strebt ihr Gedanke:
»Lass Gott in den Höh'en
»Mein Leben besteh'n
»So lange mein Kirchlein wird stehen!«

»Frau Ellen, Frau Ellen was habt ihr erfleht;«
(Ruft der fromme Priester voll Grauen!)
»O Vater, verwirf ihr frevelnd Gebet;
»Und laß dein Antlitz sie schauen!«
Doch sie geht dahin,

Mit muthigem Sinn;
Fast hofft sie ein Leben ohn' Ende:
Voll weltlicher Lust,
Die schwellende Brust;
»Frau Ellen du wirst es erfahren.«

Frau Ellen sie kehrt ind den hohen Saal,
Zum schön bereiteten Feste:
Entgegen wimmeln ihr allzumal
Die längst geladenen Gäste;
Bei Speis' und bei Trank,
Bei Sang und bei Klang,
Thut bald der Abend sich neigen;
Frau Ellen im Reih'n
Bei der Kerzen Schein
Sit thut noch gar stattlich sich zeigen.

Und also vergehet nun Jahr auf Jahr,
Die Tage sie folgen den Tagen;
Längst fliehen sie Schönheit und Anmuth zwar,
Doch nicht will Frau Ellen verzagen;
Denn dem Reichthum baar,
Folgt der Schwelger Schaar;
Noch leben auch traute Verwandte;
Und in voller Kraft,
Ist die Dienerschaft,
Um die Herrin glänzend geschaaret.

Es steigen die Jahre, schon sinket herab
Was mit ihr einst fröhlich geblühet;
Es öffnet sich friedlich daß stille Grab,
Für die so sich um sie gemühet.
Ach der Schwestern Schaar,
Der Gebrüder Paar,

Es schwinden Vettern und Tanten:

Sie steht nun allein,
Im nächtlichen Schein,

Denn dahin sind alle Verwandten.

Noch lebt der Pfarrer so gut und so fromm,

Der die Kirch' einst hatte geweiht.

Er liegt zu sterben; sanft ruft er: »o komm,

»Wohl hast du dein Irrsal bereuet!«

Ihr Herz war verschrumpft

Die Seele verdumpft,

Und taub für die Stimme der Liebe;

In des Irrsals Nacht,

Des Unglaubens Schacht

War Frau Ellen tief eingefahren!

»Fahr wohl denn, du arme verirrte Frau!

»Mein Auge bald thut es sich schließen!

»Erweiche sie himmlischer Gnaden Thau;

»O möchten die Thränen ihr fließen!«

Sanft sank er dahin

mit kindlichem Sinn;

Frau Ellen sie sah' ihn nicht sterben.

Auf Leben bedacht,

Läßt sie unbeacht',

Das Leben sie führt zum Verderben.

Allein sitzt Frau Ellen im hohen Saal,

Das Bild der entflohenen Tage,

Hochalt, aber kräftig, voll tiefer Qual,

Zu stolz noch zur mindesten Klage;

Der Miethlinge Schaar,

Noch gehorcht sie zwar,

Doch nicht mit treuem Gemüthe.

Frau Ellen sitzt kalt

Wie Marmorgestalt;
»Ach Frau Ellen hat es erfahren!«

Nun schwinden die Sinne, das Aug' umflirt
Ein Gewebe düsterer Schleier;
Die Oeffnung des Ohrs umsaust und umschwirrt
Eintönig ein traurig Geleier;
Das Gefühl erdumpft;
Der Geschmack erstumpft;
Kaum tragen verknöcherte Kniee;
Von der Welt gewandt,
Ans Leben gebannt;
»Frau Ellen du hast es erfahren!«

Sie verschmäht die Speis', sie verschmähet den Trank,
Sie schwindet dahin wie ein Schatten.
Doch wird sie nicht schwächer, sie wird nicht krank,
Nichts kann ihr das Leben ermatten.
Man strömet herzu,
(Läßt nicht Rast noch Ruh,)
Das furchtbare Wunder zu schauen.
Sie blicket so starr
Auf die fremde Schaar;
Und alles erblickt sie mit Grauen.

Frau Ellen läßt zimmern den Sarg so lang
Aus des Waldes ältester Eiche:
»Drin sollt ihr mich legen, nicht todt noch krank,
»Daß darin ich einsam erbleiche;
»hinterm Hochaltar,
»Mich setzt auf die Bahr',
»Laßt den Pfaffen die Seelmessen singen.
»Jede Christnacht kommt
»Er zu sehen wie's frommt.«
»Ach Frau Ellen du wirst es erfahren!«

Und die Christnacht kam, und in tiefem Schnee
Ruht das Land im Leichengewande;
Frau Ellen sie richtet sich in die Höh:
»Ist die Kirche noch immer im Stande?«
 Sie empfängt den Wein,
 Sie empfängt das Brod,
Sie empfängt die Labung der letzten Noth:
 Ach sie stürbe gern;
 Todesschlaf ist fern.
»O du hast das Leben erfahren!«

Und die Christnacht kommt, und die Christnacht geht,
Und alles sich freut in der Runde.
Es wird den Kindlein der Lichtbaum erhöht
Zu der festlich heiligen Stunde!
 Der Pfarrer so bang,
 Geht die Kirch entlang,
Er besteiget des Hochaltars Stufen;
 Und hinterm Altar
 hört er furchtbar klar
Schon Frau Ellens Stimme sich rufen.

Ach sie hebt den schweren Deckel empor,
Sie erhebt sich zwischen sechs Brettern:
»Kein Mitleid für mich in der heiligen Chor,
»Denn mich selbst ach wollt' ich vergöttern!«
 »Treffst Blitze den Bau!
 »Laßt zur Schreckensschau
»In Asche mich Aermste verlodern!«
 Drauf die Aermste schweigt
 Und zurück sich neigt;
Sie kann nicht im Sarge vermodern!

**Denn die Kirche fest wie ein Felsen steht,
Auch sie kann nicht wanken noch weichen;
Kein Steinchen davon auseinander geht,
Und Frau Ellen kann nicht erbleichen.**

O bitterstes Weh!

O schaudrige Höh!

Nicht sterben, nicht sterben zu können!

Viel mildere Qual,

In des Fegfeuers Thal

Sich rein von der Sünde zu brennen!

Noter

Det første kapitel bygger fortrinsvis på Louis Bobés bog *Frederikke Brun, født Münter*, forfatterindens *Ungdomserindringer*, udgivet af Louis Bobé, J.P. Mynsters *Meddelelser om Frederik og Frederikke Münters ungdom* samt forfatterindens dagbøger og litterære værk. Det samme gælder for andet kapitel. Til tredje kapitel har jeg fundet interessante oplysninger om forfatterindens indflydelse på Goethes værk hos Steffensen og Krebs. I fjerde kapitel har jeg inddraget Victor Bonstettens arbejder. Femte, sjette, syvende og ottende kapitel bygger udover Bobé på Friederike Bruns dagbøger og bøger. Til det sjette kapitel har jeg også fundet interessante oplysninger i Fernows *Römische Studien* (Romerske Studier). I det niende kapitel har jeg inddraget Bonstettens breve til Friederike Brun samt Brams Valores bog *Guldalderens kvinder* og Ilse Foerst Cratos bog *Frauen zur Goethezeit* (Goethetidens kvinder). Kapitel ti er biskop Mynsters begravelsestale. Iøvrigt henviser jeg til litteraturlisten bag i bogen.

Friederike Bruns bøger:

- 1782 *Tagebuch meiner ersten Reise, København.*
1792 *Chana und Amandor, eine Schweizer Geschichte, Hamburg.*
1795 *Gedichte, udgivet af Matthisson, Zürich.*
1798 2. oplag, Zürich.
1803 3. oplag, Zürich.
1806 4. oplag, Zürich.
1799 *Prosaische Schriften I og II, Zürich.*
1799 *Der Rigiberg, København.*
1800 *Reise durch die Schweiz, København.*
1800 *Prosaische Schriften III, Zürich.*
1801 *Prosaische Schriften IV, Zürich.*
1802 udgivet *Briefe eines jungen Gelehrten an seinen Freund, Tübingen.*
1807 *Episoden aus Reisen I, Zürich.*
1809 *Episoden aus Reisen II, Zürich.*
1811 *Afskedssang til århundredet, København.*
1812 *Neue Gedichte, Darmstadt.*
1814 2. oplag, Zürich.
1816 *Episoden aus Reisen III, Zürich.*
1816 *Briefe aus Rom, Dresden.*
1818 *Episoden aus Reisen IV, Zürich.*
1820 *Neueste Gedichte, Bonn.*
1821 *Lieder für Hellas, København.*
1824 *Wahrheit aus Morgenträumen med Idas Ästhetische Entwicklung, Aarau.*
1833 *Römisches Leben I og II, Leipzig.*

Bibliografi

- Bobé, L.: *Frederikke Brun og hendes kreds hjemme og ude*, København, 1910.
- Bonstetten, C.V.: *Neue Schriften I-IV*, København, 1801.
- Egelund Møller, A.: *Skåne genopdaget. Danske rejseskildringer fra Skåne i tidsrummet 1658-1838*. Dansk-Skånsk forening, København, 1987.
- Fernow, C.L.: *Römische Studien*, Zürich, 1806.
- Frederiksen, K.: *Friederike Brun*, København, 1930.
- Foerst-Crato, I.: *Frauen zur Goethezeit. Ein Briefwechsel. Caroline von Humboldt-Friederike Brun*, Düsseldorf, 1975.
- Hartmann, J.B.: *Il primo incontro con roma di Friederike Brun*, i »Lunario Romano«, Rom, 1978.
- Hartmann, J.B.: *La vita romana di Friederike Brun*, i »Strenna dei romanisti«, XLI, 1980.
- Heers, A.: *Das Leben Friedrich von Matthissons*, Leipzig, 1913.
- Helsted, D.: *Friederike Brun*, Dansk Biografisk Leksikon, 3. udgave, København, 1979-84.
- Helsted, D.: *Er det Zoëga?* i »Sfinx«, Århus, 1986.
- Helsted, D.: *Friederike Bruns album*, i »Meddelelser fra Thorvaldsens Museum«, København, 1944.
- Herking, M.-L.: *Charles-Viktor de Bonstetten. Sa vie, ses oeuvres*, Lausanne, 1921.
- Krebs, W.: *Friedrich von Matthisson. Ein Beitrag zur Geistes-Literaturgeschichte*, Berlin, 1912.
- Mathisson, F. udg.: *Briefe von Karl Viktor von Bonstetten an Friederike Brun*, I og II, Frankfurt am Main, 1829.
- Müller, M.: *Musikken på Sophienholm*, i *Dansk sommer gennem 200 år*, udg. Helsted, D., Lyngby-Tårnbæk Kommune, 1992.
- Mynster, J.P.: *Kirkelige Lejlighedstaler*, København, 1854.
- Mynster, J.P.: *Meddelelser fra Frederik Münter's og Frederikke*

Münster's ungdom, København, 1883.

Nielsen, T.: *Sommer på Sophienholm, i Dansk sommer gennem 200 år*, opus cit.

Noack, F.: *Das deutsche Rom*, Berlin, 1912.

Olbrich, R.: *Die deutsch-dänische Dichterin Friederike Brun. Ein Beitrag zur empfindsam-klassizistischen Stilperiode*, Breslau, 1932.

Schlegel, A.W.: *Sämmtliche Werke*, Leipzig, 1846.

Steffensen, S.: *Friederike Brun*, i *Dialog über die Grenze*, 1980.

Staël-Holstein, A.G.: *De L'Allemagne*, Paris, 1810.

Valore, P.B.: *Guldalderens kvinder*, København, 1989.

Votteler, J.: *Friederike Bruns Reiseberichte aus Italien*, Frankfurt am Main, 1987.

Anmeldelse af *Wahrheit aus Morgenträumen und Idas Ästhetische Entwicklung*, i »Antologia«, Firenze, 1826.

Friederike Brun, født Münter, (1765-1835) har nu i mange år været så godt som glemmt. Men hun fortjener bedre, og hun bør i alle tilfælde rehabiliteres som forfatterinde til fine digtsamlinger, der høstede succes på europæisk niveau, og til talrige farverige og poetiske rejseskildringer skrevet på en tid, da kun få mænd – og endnu færre kvinder – rejste ud.

Inge Lise Rasmussen Pin fortæller om hendes interessante liv og forsøger at sætte hende ind i en både dansk og europæisk sammenhæng.

ISBN 87-7421-760-7

DIS Denmark